

РАСКОВНИК

Из садржаја:

ИЗ ЗАОСТАВШТИНЕ
САВА М. МАТИНОВИЋА

НАРОДНЕ ПРИЧЕ
ИЗ БАРАЊЕ

ВОДЕНИЦЕ

ВЕРОВАЊА
О БИЉКАМА
И ЖИВОТИЊАМА

ЗБОРНИК
НАРОДНИХ ПЕСАМА
ТОДОРА ИКОВА

„СВЕТА” МЕСТА

ПРОЛЕЌЕ
ЛЕТО
1996

Расковник је некаква
(може бити измишљена)
трава,
за коју се мисли
да се од ње
(кад се њоме дохвати)
свака брава
и сваки други заклоп
отвори сам од себе.

Из Вуковог „Рјечника”

РАСКОВНИК

часопис за књижевност и културу

Први број изашао 1968.
Београд, пролеће—лего 1996.
Година XXII, број 83—84.

УРЕДНИШТВО

Александар Лома
Ненад Љубинковић
Добривоје Младеновић
Љубинко Раденковић
(главни и одговорни уредник)

ИЗДАВАЧ

Народна библиотека
„Вук Караџић” — Београд
Бирила и Методија 2

РАСКОВНИК

Појављује се у пролеће, лето, јесен и зиму.

Рукописе откупане машином у пуном прореду слати на адресу: Народна библиотека „Вук Караџић“ (за „Расковник“), Ул. Ђирила и Методија 2, 11000 Београд.

Рукописи се не враћају.

Годишња претплата износи 30 динара. Претплату уплаћивати на жиро рачун Библиотеке града Београда 40806-603-2-7038 са назнаком: претплата за „Расковник“. За иностранство: Сједињене Америчке Државе 15\$; СР Немачка DM 25; Француска Ffr. 75.

Технички уредник:

Иван Златковић

Секретар уредништва:

Гордана Љубановић

Телефони уредништва:

(011) 423-483, 403-018, 422-003

Уредништво прима уторком од 13 до 15 часова

Тираж 800 примерака

Штампа: Графичко предузеће „Нови дани“, Београд, Војводе Бране 13

На основу мишљења Републичког комитета за информације број 651-760/87-02 од 02. 09. 1987. часопис „Расковник“ је ослобођен пореза на промет.

UDK 82(05):39

Народне умотворине

НЕОБЈАВЉЕНА ПЈЕСМА САВА МАТОВА МАРТИНОВИЋА

И стакнути црногорски јунак Саво М. Мартиновић (Бајице, Цетиње, 1806 — Подгорица, 1896) кога је и Петар II Петровић Његош опјевао у пјесми „Кула Буришића”, мотивисан Савовом јуначком улогом априла 1847. у борби против Турака у Црмници (*Мартиновић од Цетиња Саво, / С двојицом се бори на мегдану, / Обојицу доби на мегдану; / Једноме је главу откинуо, / С обојице скинуо оружје!*), учесник је у преко двадесет бојева и ратова црногорских током XIX вијека.

Емигрирао је из Цетиња октобра 1857. у оновремену Аустрију, јер није хтио као стотинаш (капетан гарде књаза Данила) да изврши наредбу црногорског Сената да убије кума и неке рођаке који су били осумњичени као противници црногорског суверена. Шеснаест година је провео у изгнанству, у Задру и Загребу, све док га није, уочи црногорских ослободилачких ратова 1876—1878. године, амнестирао потоњи црногорски књаз Никола I Петровић Његош. У овим ратовима учесник је као седамдесетогодишњак (на Вучјем долу и приликом ослобођења Никшића и Бара).

Није познато када је почео да пјева, тј. пише пјесме. Вук Ст. Карачић га је открио као народног пјесника приликом једног сусрета у Задру.

крајем 1860. године. Упознао их је Вук Врчевић, који је Карацићу саопштио Савову жељу да би хтио да некоме казује пјесме, пошто је био сасвим неписмен. Карацић је ангажовао Врчевића да биљежи Савове пјесме. Касније је он сам налазио писаре, које је Карацић исплаћивао. Промјенио је једанаест писара, будући да је био изузетно плодан народни пјесник.

Колико је Вук Карацић био одушевљен пјесмама Сава М. Мартиновића Црногорца (тако се потписивао!), говоре ове Карацићеве ријечи у *Предговору* IV књиге *Српских народних пјесама* (Беч, 1863): „О овоме знаменитом Србину ја ћу, ако бог да здраве, говорити више у V књизи, за коју ћу гледати да се што прије почне штампати”. Ово се Вуково обећање није обистинило, јер га је у томе смрт омела (умро је 1864).

Саво Мартиновић је, међутим, доставио Карацићу 16.178 стихова у 23 пјесме разног опсега (најдужа његова пјесма „Жалост и радост по смрти књаза Данила” има 2.256 стихова!). По броју стихова он долази на прво мјесто од свих Вукових казивача епских народних пјесама. Око 3.500 стихова више је Саво Мартиновић доставио Вуку, него скупа три најпознатија његова казивача (Филип Вишњић, старац Милија Колашинац и Тешан Подруговић). Истини за вољу, Савови стихови су по пјесничкој инвенцији и љепоти иза пјесама поменуто тројице најважнијих Вукових казивача.

Осим у Вуковим збиркама, пјесме Сава М. Мартиновића су објављиване и у часописима и календарима (*Даница*, Нови Сад, 1867—1870; *Велики српски илустровани народни календар за просту годину 1877*, Нови Сад, 1886).

Уз то, објављене су му и четири збирке пјесама, од којих је прва доживјела пет издања: *Вишки бој* (Задар, 1867; Дубровник, 1886, 1892, 1901; Земун, 1895); *Женидба Александра Александровића престолонаследника руског*, 1866 (Загреб, 1868 — ћир. и лат.); *Прославље Јелачића Бана*, (Загреб, 1868) и *Смрт Смаил-аге Ченгића и Смрт Алај-бега Ченгића* (Нови Сад, 1880).

Његове необјављене пјесме се чувају у неколико фондова: у Вуковој заоставштини (Архив САНУ), у збирци Андрије Лубурића (Архив Србије у Београду), у Рукописном фонду Централне народне библиотеке Црне Горе „Бурђе Црнојевић” на Цетињу и у Музеју Марка Миљанова на Медуну, код Подгорице.

Штампање Мартиновићевих необјављених пјесама представља дуг генерација према овом заслужном народном пјеснику.

СА ОБАЛЕ КОТОРА

(Чемерне сузе и ужасне жалости. Тужна пјесма и јадиковање од усташих и од народности)

Народ плаче свога завичаја, Славна Боко, што си дочекала? Огромне те силе разорише, Незаслужном крвљу те облише, Ловорнити вијенац разтргаше,	5
За заслуге коноп принијеше, За ордене ланце око врата, Отњишта нам крвљу наквасише. Наши Нијемци гори ного Турци, А Маџари гори но хајдуци.	10
Круно наша, не било ти просто, Није тебе Бока заслужила, Да би такву силу окренула И домове наше разрушила.	15
Пиште наша дјеца по горама, По горама и по пећинама, Усред зиме ка' времена није. Крв праветна на наше потомке, Сузе наше тебе престол квасе, Браћо славна, ваља умријети,	20
Пред очима стрелци и Нијемци, И Маџари огромни хајдуци. За леба нам стоје Црногорци, А на крила пријете нам Турци, Што су гори ного гладни вуци.	25

Цар далеко, Бог је превисоко!
 Брата нема, суродника нема,
 Дома нема, а тврђаве нема.
 Дакле, нада ни откуда нема!
 Сада, браћо, ваља умријети, 30
 Нашој дјечи клетву оставити,
 Неправетно да сви помријесмо,
 Од некаквијех наглијех јунака,
 Невјерника горих од Турака.
 Али нигђе цара не издасмо, 35
 Ни' невјеру цару учинисмо,
 Ного смо се и с браћом борили,
 Тек да бисмо цару угодили.
 Сад плачите, мајке кукавице,
 Уздишите, наше удовице, 40
 Бјеште с дјецом у туђе границе,
 Авите се ка' 'но сиротице.
 О невјеро, нигђе те не било.
 Зачу вила све јадиковање,
 С поглед мора извише Котора, 45
 Сврх старога града пенстин града.
 Чује вила жалост изненада,
 Па покликну што јој грло дава.
 Кличе вила два србска витеза,
 Самаржића сивог соколића, 50
 Кривошинског храброг племића,
 И сокола Зечевића Бура,
 Изнад Будве из села Побора:
 „Бе сте мене, два србска витеза,
 Ал' не чусте, али не видите, 55
 Погледате морем широкијем,
 Погледате већ га не гледали,
 Бе се море дрвљем претворило,
 А на дрва цареви барјаци,
 Блијескају се ка' 'но и облаци, 60
 Под барјаке царева фрегаде,
 У фрегаде убојне лубарде,
 Уз лубарде све царски војници,
 Све Нијемци и Мажари дивљи,
 А пред њима Вагнер генерале, 65
 Хоће вама одузети праве,
 Или ваше погубити главе.

Бе сте мене, два храбра младића, Бе су ваши од Боке главари И витези гласити јунаци,	70
Што је славна Бока одгојила, За јуначки мегдан приправила.” Чују вилу два српска витеза, Чуше вилу пак јо’ говораху:	75
„А не бој се, посестримо вило, Неће Вагнер Боку предобити, Нити нашу славу погазити, Док су нама храбри витезови, Бокијези хитри соколови, Који знаду војску дочекати,	80
На бојни се мегдан огледати.” Устадоше два српска витеза, Под барјаке војску окупише, И на бојни мегдан поставише.	85
Посла књиге Зечевићу Буро На Махине и село Брајиће, На Брајиће и на Паштровиће, На четири грбальске кнежевине, На Тивћане и на Кртољане, На Луштицу и на Лепетане,	90
На делије младе Прчањане, Да се купе под барјак војници, Бокијези гласити јунаци. Друге шаље Петре Самаржићу, На Ришњане и на Морињане,	95
На Новљане и на Бијељане, На Убљане и Леденичане, На Доброту од вазда јунаке, На Перасту и Оравчане.	100
Скупише се витези јунаци, Бокијези храбрени војници, Но се наше њеке ибелице, Отачаства свога издајице, Предаше се као кукавице, Предаше се, пушке не мрчише.	105
Бих ти њеке, побре набројио, По имену и по презимену, Али нећу пјесму продужити, Историја дјела ће казати И имена црна записати!	110

Не преда се Петре Самаржићу,
 Ни његови храбри Кривошинци,
 Но сијеку мажарске солдате,
 И Бечлије на гласу делије.

А да видиш Петра Самаржића 115
 И његове храбре Кривошинце,
 Како сијеку милитарске главе,
 Бачаху их низ приморске стране.
 Не преда се Зечевићу Буро,
 Ни његови храбри Поборани, 120
 Но је твди шанац утрабио,
 И фолтицу царску освојио.
 Тун зароби шездесет солдата,
 И четири војничке лубарде,
 Па фолтици лум поставијо, 125
 Поставијо те је запалијо,
 И фолтицу тврду разоријо,
 Да камена, ни тврђаве нема.
 Тун је Буро славу задобијо,
 Са витезом Петром Самаржићем, 130
 Који славну Боку о'бранише,
 Пред свијетом име прославише.
 Пјева вила са врх пестин града,
 Припијева Вагнер генерала:
 „О, Вагнере, нагли генерале, 135
 Камо тебе јучерање 'фале,
 Да ћеш наше погазити праве,
 И посјећи бокијеске главе!
 Нијеси ни славу погазијо,
 Ал' си много глава изгубио. 140
 Сад се 'фали Пешти и Будиму,
 Како ти је на нашу крајину,
 Како ти је Србом боја бити,
 Како те је знао поздравити?“
 Весели се Србе и Славјане, 145
 Вагнера су допануле ране.
 Нек се славе Бокијеско име!
 И да си ми здраво, побратиме!

Приредио
 Душан Мартиновић

ЉУБАВНЕ ПЕСМЕ ИЗ НЕОБЈАВЉЕНИХ РУКОПИСА МИОДРАГА А. ВАСИЉЕВИЋА

(Мелодијски записи из времена пре
појаве магнетофона)

1.

III усти ме, моје мило и драго, да идем!*
Зора зори, душо, већ је минула ноћ,
Зора зори, злато, већ је минула ноћ!

То није зора, мило и драго, не иди!
Поспавај, моје мило и драго, поспиј ми!
Зора не зори, душо, још је слабана ноћ!

Пусти ме, моје мило и драго, да идем
Петли поју, душо, већ је минула ноћ!

То нису петли, мило и драго, не иди!
Поспавај, моје мило и драго, поспиј ми!
Петли не поју, душо, још је слабана ноћ!

Пусти ме, моје мило и драго, да идем
То зове нана, душо, већ је минула ноћ!

То није нана, мило и драго, не иди!
Поспавај, моје мило и драго, поспиј ми!
Петли не поју, душо, још је слабана ноћ,
Нана не зове, душо, још је слабана ноћ!

Пусти ме, моје мило и драго, да идем
То бабо грди, душо, већ је минула ноћ!

* Сваки први стих у непарним строфама песме пе-
ва се два пута.

Бабо не грди, мило и драго, не иди!
Поспавај, моје мило и драго, поспиј ми!
Нана не зове, душо, још је слаћана ноћ,
Бабо не грди, душо, још је слаћана ноћ!

*Певао Коста Поповић, 1932. године, а песму научио у Ваљеву, око 1890. године. У маргини записа Васиљевић пише: „Ово је нека стара мелодија која је добила нов текст — градску адаптацију текста. Певач је врло поуздан. Ни он не верује у неку велику старост текста.” (Coll I/15)***

2.

Градином цвеће цветало,
Градином драго 'одило.

Ој, цвеће моје шарено,
Буди ми срцу весело!

Градином драго 'одило,
Увелом цвећу зборило:

— Ој, цвеће моје шарено,
Буди ми опет весело!

Синоћ ти драги долази,
Коњем ме, море, погази,

— Ој, цвеће твоје шарено,
Не може бити весело!

— Нека га, нека, нек' гази,
Само нек' опет долази,

— Ој, цвеће моје шарено,
Буди ми срцу весело!

Певала Љубица Миливојевић, из Ниша, у Београду, 1946. године. Наведено је да песма припада „старом Нишу”. (Coll II/40)

** Сигнатура под којом је песма унета у Фоноархив Факултета музичке уметности.

3.

Кол'ка је ноћца ноћашња,
 (Ноћца кол'ка је)
 Сву ноћ је заспат' не мого',
 (Заспат' сву ноћ ја)
 Слушајућ' лепе лепоте,
 (Лепе слушајућ')
 Где лепо моме певају
 (Моме где лепо)
 А моја драга најлепше;
 (Драга, а моја)
 Све моје песме препева,
 (Песме све моје)
 У свакој мене помиње:
 (Мене у свакој)
 — Доћи ми, доћи, драгане,
 (Доћи, доћи ми)
 Да л' ти је Бого утек'о,
 (Бого да л' ти је)
 Ил' ти је бабо умрео?
 (Бабо, ил' ти је)

*Левач — Темнић. Певао Угљеша Сми-
 ланић, учитељ, 1940. године у Јаго-
 дини. (Coll I/61)*

4.

За горицом село помалено,
 Помалено, ал' је окићено!
 Кроз њега се проћи не могаше
 Од момака и од девојака
 И од оног цвећа свакојака:
 Од селена и од калопера,
 Од босиљка и од традовиља,
 Од кадиве мале и велике
 И од оне руже мирисаве!

*Сваки стих десетерца изводи се у мелострофи на
 следећи начин:*

За горицом, Јано, иха, ха, ја'ње!
За горицом, душо!
За горицом, име моје, село помалено!

Певала група певача из Јадра, 1945. године, у Београду. Исту мелодију, али на други текст (Ој, девојко, душо), чуо је у Брчком Милан Јовановић из Крушевца. (Coll I/29)

5.

Малка мома цвеће брала во росна градинка
Где то је брала, там' је заспала међу цвећете.
Оздол иде лудо младо, право на мома:
— Спавај, спавај, малка момо, што си заспала?
Цвеће ти је усахнуло што си набрала!
— Нека сахне, нека вене, друго ће берем,
Пошарено, помирисно, кита ће правим!
— Ком' ће даваш, ком' ће пратиш китка шарена?
Момче ти се оженило за друга мома!
— Нек' се жени, нек' се доми, просто нек' му је;
Од мен' просто, од мен' просто' од сере* клетва!

Певала Јаворка Петровић, родом из Пирота, у Београду, 1947. године, са напоменом да је песма „са бугарске границе”. (Coll II/118)

Приредила
Зорислава М. Васиљевић

* Серт — правичан.

ДВЕ ПЕСМЕ

ЗДРАВИЦА ДОМАЋИНУ

Расло дрво тополово,
На њем' гњездо соколово
Пуно 'тића и пилића
Над њима се соко вије.

Што је гњездо соколово,
То је совра домаћинска;
Што су 'тићи и пилићи,
То су гости домаћински;
Што се над њим соко вије,
То домаћин вино пије.

Домаћине, то се тебе пева!

ЧОБАНСКА ПЕСМА

Киша пада и помало снега,
Тешко томе кој' конака нема.
Конак нема младо нежењено.
Оно иде од врата до врата,
Па наиђе на Катина врата:
„Дик се, Като, отвори ми врата,
Покисе ми шешир од дуката —
Покрио би девет девојака!”

Казивале
Љубинка Лазаревић
(Крива Река)
Милосава Весић
(Мала Врбница)

Записао
Милош Марковић
(Крушевац)

ДРУСКАЛИЦЕ

ЉУЉУ, ЉУЉУ

ЉУЉУ, ЉУЉУ, КОБИЛЕ
ТОВАР ЈЕЧМА НОСИЛЕ,
ЉУЉУ, ЉУЉУ, КОБИЛЕ
ТОВАР БРАШНА НОСИЛЕ.
ДОКЛЕН СУ ГА НОСИЛЕ?
ДО ПОПОВА МОЧИЛА.
ЉУЉУ, ЉУЉУ, КОБИЛА
НЕ ВИДИЛА МОЧИЛА,
У МОЧИЛО УГАЗИЛА,
КОБИЛА СЕ УВАЛИЛА,
ТОВАР 'ЉЕБА УМЕСИЛА.

СИЈЕ БАБА БРАШНО

СИЈЕ БАБА БРАШНО
ПА ГА НЕМА НА ШТО —
НА БЕДОВЕ ГАЋЕ,
ШУПЉЕ БЕДА ГАЋЕ!
СИЈЕ БАБА БРАШНО
ПА ГА НЕМА НА ШТО —
НА БЕДОВЕ ШАКЕ.
ДРКТЕ БЕДУ ШАКЕ!
СИЈЕ БАБА БРАШНО
ПА ГА НЕМА НА ШТО —
У БЕДОВУ КАПУ:
ПРОСУ БАБА БРАШНО.

Казивале
Борка Комарица
Савета Јечменица
(Булићи код Прибоја)

Записао
Иван Комарица

ЗДРАВИЦА

Домаћине и драги гости,
Да сте увек здрави и јешни,
Сити, напити, весели, пишни!
Када је потребно и мудри,
Срчани, праведни и трезни,
А кад год сте у прилици,
Будите накресани и весели,
Али никада јаросни и бесни,
Жене нека вам добра месе хлеба,
А месите и ви њих како треба.
Коме се ово не допада, нека га,
Нека чаше одустави и нека се
Измакне и од стола удаљи,
А коме се свиђа, нека се приближи,
Ако нема у чаши, има још у флаши,
Има у подруму, а ако у бурету нема,
Доста смо значи попили и више не треба!
Сад у здравље и живели,
Само здрави и живи могу овако пити.

Спевао
Зоран Ковачевић

НАРОДНЕ ИЗРЕКЕ И ПОСЛОВИЦЕ ИЗ ПОТАРЈА И ПЉЕВАЉСКОГ КРАЈА

И аше називало а њино прождирало (зове се наше али они га користе).

Чије овце тога и планина (катун је онога ко га и користи).

Неће кучка јагње родити (од лоших родитеља лоша и дјеца).

Не ваља црна ђавола (сијено, плодови, вуна).

Трн да повучеш (кроз ту кућу) — не би им'о за што закачити.

Тешко ватри о љесковој грани.

Само што је у кући (на самрти је).

Нико је не види колико усмрдио сир.

Ова се проклета гора примијела (близу шуме је кућа а отуд многе опасности вребају).

Боље свашта јести но свашта говорити.

Однесе мртвијем воду (заспа).

И мачка с вр(х) себе гребе (у самоодбрани).

Пашина мајка би га пушила (толико је лијеп дуван).

Боље два пута пасти од умора но једном од глади.

И Бог чека док душа испа'не.

Голу коску ни пашче неће.

Наћерала зла година орла да ноћи са кошкокама.

Мртву попу сто прирока.

Да гори ко свијећа не може остати прав (нешто ће му измислити јер му завиде).

Вежи туту за опуту (*крпи окрпљено*).

Шумар до шумара а кобила без самара (*шумар — млада шума погодна за израду самара*).

У прслу пету стотину чапорака (*шупља обућа на све боде, а рану све вријећа*).

Ко милостињу дијелио а плак'о — никад се не веселио.

Нема сијена док не роди планина (*ако је родило у планини, онда је и у жупи*).

То је чо'ек из пунијех уста (*добар човјек или добра жена која се може поредити са најбољим људима*).

До Петровдана фатај ору па коси, а од Петровдана врећу на главу али коси (*значи нема више чекања, мора се косити*).

У воде је мала глава (*па лако исцури из каце и сл.*).

Ни на јело немој први ићи.

Све остави а тор престави, а и тор остави али у воденицу иди (*од свега најпрече је самљети жито*).

Никад чо'ек издангубити неће косу да откује и са женом да легне.

Кукуруз и Влах воле да су што више размакнути.

Добар је па таман да је пас и пасји син (*добар син од рђавих родитеља*).

Можеш како 'оћеш али не можеш докле 'оћеш.

Не можеш сламку наћи зуб да ишчачкаш (*тако је слабо ливада родила*).

Ако коса може овч'и залогај изнијети — исплати се косити.

Гора брука но мука.

Није утрунио ни у капици воде (*није никоме никакву пакост учинио*).

Мијења их ко гњиле крушке (*ћезојке, жене*).

Да сам јој по 'тици поручила (*дошла би — дошла је*).

Два брата, један може кумовати а други пријатељовати.

Од малог ништа до мало.

Глави мјеста загледа *(излаже се некој опасности)*.

Боље да не чујем како јој кашике звече *(боље да се кћер уда далеко)*.

Дај ми се боже батли родити — не треба ми онаваки мислити.

Једну би ногу испод себе појео *(колико је лаком)*.

Окренуо би се у њој — њему *(кућа у кући, човјек у жени, во у вољу... Каже се кад се нешто неуобичајено мало са истом врстом пореди)*.

Мед сипати а прсте не лизати *(не може, га не може)*.

Свака му ријеч по батину вуче.

Свако дијете по каб'о крви на глави носи *(свако дијете може родитеље завадити да крв легне)*.

'Оће ли змија у трн — 'оће ли и одива у род.

Нема тете без очеве секе.

Нема унучета да од мушка бетета.

Мука 'оће на мuku да навали.

Ограда је најбољи комшија.

Тући ми ор'о, мој ми влачио *(најважније је њиву повлачити)*.

Ко за мувом лети у балегу пада.

Свака клетва има своје мјесто.

Неће више бака у љешнике *(нека је бака напаствована док је брала љешнике)*.

Бабин помолиш говеда чува *(помолиш: мито у виду обећања, или се дјетету покаже шта ће му се дати ако добро обави посао, сачува говеда и сл.)*.

Боља је њена попара но нечија цицвара.

Бржи самар од кобиле.

Док се она обује неко ће рад урадити.

'Оће да се протуре па се претуре *(кад ко има изузетно велике жеље да оствари нешто што му је немогуће с обзиром на његове способности, имовинско стање и сл.)*.

Радник је најпречи гост.

Ни кору љеба кад сломиш више је не састави.

Од силе прди од рђе смрди (кад неко прецијењује себе).

Казивали: *Јања, Драго, Јованка и Миле Раонић, Срето Лаловић, Миро Остојић (Бурђевића Тара); Урош Вранеш (Јагњила); Милко Зечевић (Трновиће); Слободан Клачар (Бољанићи); Јовица Аврамовић (Бучје).*

Записао
Зоран Раонић

ПОСЛОВИЦЕ И ИЗРЕКЕ ИЗ СЕЛА КОЗАРАЦ У БАРАЊИ

Ако смо се најмили нисмо се помалили
(*треба мало и одморити*).
Већ је вечер'о и онај што је овце погу-
био (*касно у ноћ*).

Воли га ко квочка узицу.

Вриједнија је Бурбевска киша од царева гра-
да.

Гони га ко враг своју матер.

Дужи петак од суботе (*кад се неко накарадно
обуче*).

Бе нема и цар губи.

Змија се у главу туче.

Зна све ко Давидова баба.

Жури ко да је по ватру доша'.

И ту је враг уз'о свој ушур (*нема ништа*).

Кад вук остари и мачке по њему пишају.

Ко вјерује лако тога вара свако.

Ко мед муља, прсте лиже.

Кога је молити није га срдити.

Кирија је готов грош а поље вагана ствар.

Крпеж и трпеж кућу држе.

Куд ће куга нег' у свој род.

Купе ко Светом Року.

Лако је ћелава обријати.

Лакше с лудим нег' са сулудим.

Мала печа велик скок.

Наука је једна мука а одука двије.

Не би дао ни Богу тамјана.

Не воде магарца у сватове да се гости ван да воду носи.

Не купуј што ти не треба, продаваћеш што ти треба.

Нема за шта ни пас да га уједе.

Ни мањег села ни већег чуда.

Није Бог мачка да одма' огребе.

Нит се Бога боји, нит се људи стици.

Остаде му ко Крањцу пола смокве.

Паметан је ко мудри Соломун.

Пас свакаква меса ије али овога неће.

Прате се ко Баја и Ваја (*Веле да су били некви Баја и Ваја па се напили, а била ноћ. Баја пратио Вају кући. Кад су стигли, унда опет пратио Ваја Бају кући да не иде сам. И тако се пратили до зоре*).

Прича ни у кола ни у санке (*глупости*).

Пусто млијеко сви мачићи лижу (*кад се не зна чије је шта а сви користе*).

Ругала се руга па постала друга.

Сила Бога не моли а Бог силу још мање.

Сједница — врједница (*кажу за жену која не скита по селу*).

То не би пас с маслом појео (*кад неко прича глупости*).

Узми сироту за своју срамоту.

Учинио роду глас (*урадио нешто што не треба*).

Чуди се ко да је наш'о брадву за лијеву руку.

Што на уму то на друму (*не мисли о чему прича*).

Записао
Милан Дворнић

НАРОДНЕ ЗАГОНЕТКЕ

Бабино зја, а дедино виси.
(Бунар и кофа)

Бабине сисе о плоту висе.
(Тикве)

Башгица ситним грањем ограђена.
(Очи и трепавице)

Бела кучка под плотом лежи.
(Снег)

Беле 'челе на тле селе,
Огањ паде, њих нестаде.
(Снег и Сунце)

Браду има, а није ни поп ни јарац.
(Празилук)

Видиш га, а не чујеш га.
(Дим)

Водом иде, воду разговара; гором иде, гору
разговара.
(Одјек)

Гамиже, гамиже, кошуљицу надиже.
(Млеко)

Где нам је вранац лане лежао и данас му
се место познаје.
(Ватриште)

Голо утакнем, а космато извучем.
(Кључ којим се извлачи слама и сено)

И дању и ноћу гори, а не може никад да
изгори.
(Коприва)

Господар у кући, а брада му вири из куће.
(Клип кукуруза)

Стално те греје, а опет ти хладно.

(Месечина)

Грм човек у недрима кошуљу носи.

(Свећа)

Грм, грм, шум, шум, бела госпођа из града трчи.

(Воденица и брашно)

Дај ми мало твој док се напне мој, кад се напне мој, вратићу ти твој!

(Квасац)

Губицом рије, а задњицом жиле вади.

(Игла)

Два подрума, а један дирек!

(Нос)

Записао
Радул Марковић
(Чачак)

ПОРЕБЕЊА У НАРОДНИМ ГОВОРИМА МЕТОХИЈЕ

- Л ијеп ка' Бурфевдан.
Црвен ка' увор (*креста*).
Покисла ка' и додола.
Повраћа ка' и ласица.
Благ ка' и млеко.
Брз ка' и стрела.
Бео ка' и сирење (*сир*).
Зијева ка' 'тић у гњијезду.
Басташан (*одважан*) ка' соко.
Гладан ка' вук.
Мек ка' и душа.
Бијела ка' лабуд.
Родна ка' клека.
Висока ка' и јела.
Окићен ка' и Бурфевдан.
Носе (*кокошке јаја*) ка' и град.
Мршав (*сув*) ка' и грана.
Мустаћи му ка' и гаће на плот.
Његови пци ка' и вукови.
Румена ка' и јабука.
Паметан ка' 'чела.
Тврд ка' и гвојзе.
Згрчио се ка' и јеж.
Црвен ка' и булка у чемницу (*пшеница*).
Нос му ка' и краставица.
Очи ка' и два зрна гројза.
Девојче ка' и грлица.
Румен ка' боца вина.
Здрав ка' и дрен.
Има ноге ка' и штрк (*рода*).

Леп ка' и дзвезда.
Глава му ка' и бучук (дрвена мера за жито,
посуда од 15 кг).

Љута ка' и паприка.

Плав ка' и сурутка.

Јак ка' и земља.

Сув ка' барут.

Лења ка' и биволица.

Досадан ка' и бува.

Очи ју ка' и финџан.

Чемница (пшеница) ка' и да је голуб зрно по
зрно бирао.

Лијеп ка' лијеп дан.

Вредан ка' и мрав.

Оседео ка' и овца.

Упреда се (дангуби, беспосличи) ка' и прда по
гаћа.

Рутав ка' и мечка.

Брз ка' и зрно (из пушке).

Добар ка' и 'лебац.

Висок ка' и бор.

Збори ка' и из каце.

Пишти ка' и змија у процеп.

Мичак (мали) ка' и миш.

Снага (струк) ју ка' и змија.

Мали ка' кокот.

Лепа ка' и Месец.

Белав и ћосав ка' и јаје.

'Игра ка' и муња.

Лаже ка' кучка.

Лаје ка' бидзин (бизе, пас).

Млада ка' прасица.

Дебела ка' прасица.

Мали ка' и жабац.

Туп (глуп) ка' пета.

Џангрљива ка' и сврака.

Бела ка' и млеко.

Сјајан ка' Сунце.

Нем ка' и риба.

Гази ка' и мачка.

Паметан ка' и књига.

Крава ка' лаћа.

Уста ју ка' и чарапа (*или учкур*).
Збори ка' и поплашена кокошка.
Тачно на време, ка' и Сунце.
Коломбоћ (*кукуруз*) ка' и море.
Слатка ка' и мајка.
Крт ка' и сучка (*или лед*).
Остар ка' и бријач.
Глув ка' и топ.
Бистар ка' брав (*иронично*).
Лијепа ка' вила.
Дреновача (*ракија*) зелена ка' и гуштер.
Образи ју ка' и јастуци.
Уши ка' и лопари.
Кука ка' и кукавица.
Каљава ка' и гурача (*крмача*).
Језик ју ка' и бритва.
'Итра ка' и ластва.

Записао
Милорад Радуновић

НАРОДНЕ ПРИЧЕ И ПРЕДАЊА ИЗ БАРАЊЕ

ИСУС 'РИСТОС, ЦИГАНИ, ШВАБЕ И ЧОБАНИ

С преме се так' Исус 'Ристос са с још његова два друга, имена сам јим већ заборав'јо, спреме се они у Јуде, натоваре кола гвожђа па крену на пут, да виде каквије' људи по свијет' има. Иду он' так', иду па сретну Цигане как' се возе на коли'. Ондак Исус скрене с пута, а кола се изврну. Каже он Циган'ма да дођу, да помогну кола подић'.

— А, не мож'мо ми! Ми смо цијелу ноћ свирал' и пјевал' па сад журимо кућ'!

'Ристос и' прокуне — да кол'ко год има Цигана на свијет' да увијек сам' свирају и пјевају, ал' да никад кући не стигну. Онда узму 'Ристос и та његова два друга па подигну кола и крену даље.

Иду он' так', иду, па дођу ће Швабе жито жању. 'Ристос опет скрене с пута а кола се изврну. Позове Швабе:

— 'Ајте, људи, помосте да дигнемо кола!

Ал' Швабе кажу:

— Не мож'мо ми, морамо радит'!

Онда и 'Ристос прокуне, да докле год има Шваба на свијет' да сам' раде, раде а да пос'о никад не заврше. 'Ристос и његова два друга, имена сам јим заборав'јо, подигну кола па крену даље. Иду он' так', иду, па дођу ће чобан' овце чувају. Опет се кола изврну, а 'Ристос ји позове да дођу да кола подигну. И чуј сад, 'оће он'. Узму па подигну кола а 'Ристос јим се почме зафаљиват'. Кажу он' њему:

— Немој се Ти ништа зафаљиват', ак' треба ми ћемо опет кола изврн'т' и подић'.

Онда је 'Ристос дао да докле год има чобана на свијет' да не мораду ниш' радит', ал' да увијек имаду шта јест' и пит'.

ВРАЖИЈА БРАЗДА*

Крај села Сентиштвана (данас је то Петловац) била ј' у старо доба вел'ка шума. У шуми је живљела некаква баба. Била ј' тол'ко ружна па су сви мишљел' да ј' вјештица. Имала ј' и 'ћер. Кол'ко ј' баба била ружна, тол'ко јој је 'ћер била лијепа. Долаз'ли су момци чак из далека да ју просе, ал' баба није дала, каже још је млада.

У нек'вом тршчаку крај Караш'це је живљео враг. Чуо ј' и он за лијегу бабину 'ћер па му пало на ум да се жени. Чуј!

Оде он да ју проси, ал' баба неће ни да чује. Поред толикије' богатије' момака који су ју прос'ли да уда 'ћер за врага! Ал' враг се заинат'— јо па неће да оде док му баба не обећа. Види баба да га се неће моћ' курталисат' па каже:

— Ај', добро, даћу ти 'ћер ако у плуг упрегнеш четир' пијетла и ш њима, од поноћ' па док пијетлов' не запјевају, поореш брдо Аршањ!

Добро. Пристане враг.

У поноћ упрегне четир' пијетла у плуг па почме да оре. Кад је било прид зору, види баба да ће враг поорат Аршањ и да ће му морат' дат' 'ћер. Шта ће, оде у кокошињац па побуни друге пијетлове, па они почму пјеват прије зоре. Запјевала и она четир' пијетла упрегнута у плуг, а остало ј' за орат' мало, сам некол'ко пута да

* Вражија бразда — остатак шанчева римског *лимеса* у облику ниског узвишења, односно удубљења које се пружа правцем о којем говори легенда. Називи се на појединим локалитетима разликују: Бабина греда, Вражија лећа и Вражија бразда.

окрене. Види враг да од женидбе нема ништа. Узме плуг па онакав поган зама'не ш њиме и баци га. Кад оно, да видиш чуда, плуг почме сам орат' бразду од Аршања према Бремену, па крај Моноштора кроз шуму Хаљево и даље чак у дунавски рит. Кажу да ј' прешао и Дунав и очо кроз Бачку.

И дан-данас се та бразда може виђет!

СТРУЊАК*

Так' је нек'ви чо'јк ход'о по шуми па чује ће нетко запомаже. Боже, ко ј' то, иде он виђет'. Кад там' а оно се враг уваг'јо у гвожђе па не мож' ногу извућ'. Види враг чо'јка па почме да га моли да га некак' курталише гвожђа, ал' овај неће ни да чује. Враг га моли и куми, даће му, каже, његов струњак. А то није макар какав струњак. Сваки пут кад гурнеш руку у њега, нађеш крајцару. Мислио чо'јк шта да ради, није то так' лошо. Ајд', помоће врагу. Отвори он некак' оно гвожђе, враг извуче ногу и даде му свој струњак, ал' му каже да ће из њега моћ' вадит' крајцару све док их не почме трошит'.

Добро. Враг оде на своју страну, а чо'јк својој кући. Сједне за астал, гурне руку у струњак и извади крајцару. Гурне опет руку, опет крајцара! Види, није га враг превар'јо, ет', мисли, има и међ' њима поштених. Вади он так' крајцаре, вади, требаће му за ово, требаће му за оно. Навад'јо већ велику хрпу, ал' се сјети да му треба опет за нешто друго. Ајд' вадиће до мрака а сутра ће ић' куповат. Кад је дошла ноћ, штундијера, па се сјети да није доста навад'јо. Устане уј'тро па опет цијели дан вади и слаже крајцаре. Како данас — тако и сутра и прекосутра.

Тако је и умро, вадећи крајцаре јер му никад није било доста.

* Струњак — торба ткана од вуне или животињске длаке.

МЛАДИНА ПЈЕСМА

Наредј'о кум нек'ви' сватови да сватко мора нешт' отпјеват. Шта да раде, кум је заповјед'јо, морају га слущат'. Иду так' редом, сватко пјева шта зна и как' зна, па дош'о ред и на младу. А она сирота не зна ништ', ал' почме:

— 'Еј, одавде па до Дунава . . . — па стаде.

Пита кум:

— А даље?

— Е, даље не мож', нема ћуприје! — каже млада.

ПРОБЕ СТОТИНА КО ГОДИНА

Так', остар'ла нека баба, прешла сто година па се разбољела. Чуле друге жене ће ј' баба болесна па долазе да ју виде, док је још жива. Диване оне так' о свем' и свачем да им пробе вријеме. Каже њима баба:

— 'Еј, ћери моје, да ви знате како ј' то жаво умријет!

— А, та сви ћемо ми, мајко, умријет. А ти се бар најивљела. Ет' прошла си стотину!

— Пробе стотина ко година! — каже баба.

ПРОЈА

Сједе двије Циганке па диване:

— 'Еј, да имам масла ко што немам брашна, о'шла би у село, узела кастролу па испекла проју!

— Пела те упрскала, не начињи је врућу — каже друга.

БЛАГО И ШТЕТА

Били муж и жена, вел'ка сиротиња. Ниће ниш' нис' имл' сам колиб' под трском на крај' села. Ишли у надниц' ако и' је нетко звао и так'

живјел'. Једаред, он' једво некак' скупе мал' новаца, па купе на вашар' прасе да га 'ране за смок. Ал' кад је дошло љето, ни оно није имало шта јест' па цркне. Жени било жаво па плаче. А муж јој каже:

— Немој, жено, жалит', так' је морало бит'.
Бе има блага — тамо има и штете!

Записао
Милан Дворнић

СКРИВЕНО БЛАГО У НАРОДНОМ ПРЕДАЊУ ИЗ ОКОЛИНЕ КРАЉЕВА

Вечити сан о благонаклоној судбини и срећној звезди под којом се човек рађа, врло често је заснован на вери о постојању скривеног блага, о коме се у српском народу од давнина испредају, с колена на колена, преносе и чувају, најразличитије маштом проткане приче. Везане за конкретан простор, место и време, ове приче, упркос митској заснованости, мање или више одсликавају дух времена и историјских прилика, градећи и учвршћујући у народу „сасвим прихватљиво веровање” о скривеном благу.

По народном убеђењу, чести ратови нужно су условили да се благо „непроцењиве вредности” морало у таквим приликама склањати и крити из значајнијих утврђених насеобина, манастира, цркава и њима сличних места.

Постоји и веровање да такво благо није никоме намењено и да његово проналажење доноси невољу, зло и патњу, често и смрт ономе ко га пронађе. Да би се заштитили од негативних утицаја, проналазачи блага, како се верује, не смеју да почну са његовим трошењем, већ да део пронађеног блага обавезно морају даривати цркви и болесницима.

ЖУТА БАРА

Недалеко од Краљева, у селу Сирчи, налази се у народу овога краја добро позната Жута бара, у којој се, како народна прича каже, на-

лази потопљена пуна кочија блага из оближњег манастира Жиче. По народном причању, бежећи пред Турцима, који су хтели да опљачкају овај манастир, жички монаси су успели да са пуном кочијом драгоцености пређу преко Мораве, на другу обалу и стигну до брда Борче, на чијем врху се и налази поменута бара, и да у њу, како се Турци не би домогли манастирског блага, гурну кочију која се и данас тамо налази.

Старији Сирчани се сећају да су им и њихови стари говорили о томе како је у потрази за благом Жуте баре, поред осталих, пут у ово место навео и Александра Караборђевића који је, како се верује, поседовао и малу пронађену у дворској фотељи, помоћу које је тачно знао у ком делу баре лежи благо. До њега није дошао, јер је бара пуна муља, и по свему судећи исувише дубока, боље рећи да нема дна, пошто је она у ствари остатак вулканског гротла. Народ овога краја испевао је и стихове посвећене Жutoј бари:

На врх брда Борче, покрај села Сирче,
Налази се благо манастира Жиче.

ЦИНОВСКО ГРОБЉЕ У ДОЊЕМ ЛАСЦУ

На имању породице Алексић из села Доњег Ласца код Краљева, заселак Смудиноге, по народном предању овога краја, налази се такозвано Циновско гробље изгинулих сватова, који су се пре више векова на том месту сусрели, сукобили око девојке и сви изгинули. Наравно, како предање обично налаже, ту је закопано и благо, испод једног *записа* који се ту некада налазио. Алексићи су овај *запис* извадили и преорали њиву, због чега се кају, јер од тада, по њиховом и чврстом уверењу сељана, у њиховој кући нема напретка.

ЛИПА КОД БОРОВЦА

На десној страни реке Рибнице на брду, у непосредној близини пута Краљево — Гоч, на деветом километру, у селу Горњој Рибници, налази се врло стара липа испод које се, по народном веровању, налази закопано златно звоно. Прича каже да се на другој страни реке у далекој прошлости налазио град Трајановац (вероватно по римском цару Трајану) који је, по свему судећи, настао као продукт народне маште, подстакнут стварно постојећом развалином цркве чији су темељи до скоро били видљиви.

Бежећи као и обично од турског зулума, свештенство овог храма је претопило златне предмете у велико звоно, које је потом закопано код липе, у близини потока Свињарца који се као водоскок са стене спушта према Рибници у речни вир Боровац, иначе окружен стењем врло специфичног и препознатљивог облика. Бројни трагови копања на овом простору, до данашњих дана, указују да још увек у народу живи прича, као и жеља да се закопано златно звоно на крају ипак пронађе.

ПРОКЛЕТСТВО ОТЕТИХ ДУКАТА

Када се прича о моралу и судбини која прати пронађено благо, старији људи у краљевачком крају врло често помињу случај слуге-чобанина и његовог газде.

Чувајући стоку на шумском пропланку, чобанин је по обичају својим штапом додиривао, бушкао и превртао све оно што би му се на земљи учинило занимљивим. У тренутку наишао је на неко благо узвишење прекривено лишћем, које је рашистио штапом, испод којег су се поред људског костура појавили и дукати. Бежећи од некога, прогоњени човек је прогутао дукате, после чега су га гониоци, не нашавши их, усмртили.

Збуњен и припрост слуга је и у овом случају, као и за све остало, питао господара, који је без њега отишао на то место, а после батинама убедио слугу да је читаву причу измислио, те да осим остатака леша тамо ничег другог није било. Није прошло много времена, газда је оболео и умро, а пошто није имао наследника, поред пронађених дуката слуга је наследио и остали газдин иметак.

СКРИВЕНО БЛАГО И МОРАЛНЕ ПОУКЕ

У селима краљевачког краја, по сећању старијих људи, искусни домаћини су у прошлости приче о скривеном благу понекад свесно користили у практичне и васпитне сврхе, посебно за своје нерадне синове. Мудри очеви су стрпљиво и ненаметљиво износили унапред осмишљене приче, како су од својих дедова и очева слушали да је негде на њиховом имању (при чему се не зна тачно место) неко од предака, скривајући од хајдука, закопао веће количине дуката. До блага се могло доћи једино систематским трагањем по имању, а најоигурнији пут је крчење и дубоко орање необрађене земље, не би ли при том рало наишло на скривени ћуп. Поорана земља је после неуспешног трагања, а врло успешне припреме за сетву, давала изузетну летину, тако да су укућани на крају стварно добили благо, а многи синови, пре или касније, мудар наук да се до било које вредности у животу стиже сопственим радом.

Осим измишљених прича о скривеном благу, у народу краљевачког краја се памти и стварно скривање мање или веће количине материјалних вредности, које је имало за циљ да заштити породицу од пропадања, коме су је водили углавном расипни мужеви и синови. Схватајући погубне последице алкохолизма, коцкања и скитње, како за оног ко им се одао, тако и за све остале чланове породице, узорне жене и добре

домаћице, путем скривања (најчешће трајних вредности — сребра и злата) покушавале су да спасу оно што се спасти може, и у догледној будућности, када иметак од таквих „домаћина” буде у неповрат проћердан, обезбеде себи и својој деци какву-такву сигурност.

Записао
Милан Петричковић
(Краљево)

ПРЕДАЊА ИЗ БОСНЕ

АМАЈЛИЈЕ

III предање каже да су се *Амајлије*, село у срцу питоме Семберије, некада звале Дубоки Поток, и то све до оног дана када је страشان град (туча) уништио летину и оштећио многе куће у селу. По старим обичајима, мештани села договоре се да направе амајлију — која ће их штити од невоља. То и учинише, те је закопају на место где се данас налази двориште домаћина Мике Јефтића. Така настаде име селу *Амајлије*.

По другом предању, тешка болест — куга косила је старо и младо у селу. Мештани се у невољи — по обичају — обратe попу за помоћ. После неколико дана, он им саопшти да је „једини спас“ од ове опаке болести да сваки домаћин у селу набави врх ведровог репа као амајлију. Куга је наводно престала, али је од тада селу остао назив *Амајлије*.

И треће предање говори о настанку имена селу *Амајлије*. У селу су живеле у завади две породице. Десило се да се двоје младих из тих фамилија заволе, а њихови родитељи им нису никакo дозвољавали да се венчају. Једном приликом, младић из једне завабене породице поклони својој девојци златан медаљон да носи на грудима као амлајлију, знак трајне љубави. Сазнавши за то, младићев отац, када је угледао у пољу своју несубену снаху како сакупља сено, одлучи да је убије из пушке. У близини није било никог и пушка плану. Међутим, зрно се од-

било од медаљона и девојка се само усправи. Поново је пуцао и — опет је медаљон одбио зрно. На други пуцањ мештани дотрче, измире заваћене породице и село се од тада прозва *Амајлије*, како се и данас зове. Мештани верују да је ово права прича о настанку имена њиховог села.

ПАЛЕ

Према сачуваном предању за место *Пале*, садашња ратна престоница Републике Српске, Турци су у далекој прошлости опседали тврђаву Стари Град коју су Срби храбро бранили. Неки отпадник Станиша насаветова Турке да на месту садашњих *Пала*, на широком пољу, чим се смркне, наложе много ватри. Они тако и ураде, а Станиша оде и превари оног заповедника српске одбране, показујући му бројне ватре, и још му рече како је страшно много турске војске дошло да заузме Стари Град.

Заповедник се препаде и предаде град без даљег отпора. Турци тако убоше у град, а сутрадан изабоше на равницу да чине „дову“ (захвалну молитву). То су село, где су се Турци молили, назвали *Довлићи*, по тој дови, а од оних силних ватри што их Турци палише, настаде и име *Пале*.

Пале су настале пре Сарајева и биле су у држави браће Павловића, па су се некад звале и *Павле*.

Записао
Душан Ристић

Наш народни живоџ

ВОДЕНИЦЕ НА ПЕКУ*

На око 5 км од Великог Градишта, окружена са севера таласастим динама пожеженско-голубачке пешчаре, а са југа родним њивама и шумарцима између којих се провлачи врбама и тополама оивичени Пек, налази се, у великоградишкој општини, једна још сачувана воденица. У овом крају је позната под именом *Бокина воденица*. Име је добила по свом првом власнику. Како се налази у атару званом *Стрменац* код села Кусића, зову је и *Кусићка воденица*. Не ретко, по воденичару који ју је опслуживао последњих деценија, зову је и *Војина воденица*. Но, и поред толико имена, забуне нема вероватно и зато што је то последња и једина воденица у доњем делу Пека при ушћу у Дунав.

За њу кажу да је променила десет владара, што речито говори о њеној старости. Према казивању Борба Борђевића, једног од последњих власника ове воденице, она је радила и за време Караборђевог устанка. У време кнез-Милошеве Србије, од неког турског бега ову воденицу купио је његов истоимени предак који се тих дана

* „Расковник” наставља објављивање прилога о нашим воденицама. Позивамо наше старе и нове сараднике да својим записима отргну од заборава воденице из свога краја.

доселио из Струге. Наводно, побегао је од зулума неког турског аге коме се нешто замерио. По доласку у Велико Градиште, Борђе Павловић звани Арнаутин брзо је као добар пекар стекао углед, а пошто је Велико Градиште у то време било живо извозно место, то се и он почео бавити трговином. У заоставштини Борђа Борђевића сачуване су тапије и други документи који спомињу и потврђују власништво ове воденице из 1860, 1872, 1893. и каснијих година.

Нема сумње да је у то време то била само једна у низу сличних воденица на Пеку. Међутим, већина их је нестала пре и иза Другог светског рата. Данас се готово на прсте једне руке могу избројати још постојеће воденице на Пеку. О оним старим несталим се готово ништа не зна. Записа о њима нема, а мало је и живих који их се сећају.

До *Бокине воденице* води јаз који захвата површину од око 70 ари, и пролази кроз фини жути песак, идући правцем истока ка западу.

Основа воденице је у облику ћириличног слова Г. Постављена је на, дубоко укопаних у воду и песак, 12 багремових стубова. Дуга је 17, широка 4 а висока 5 метара. Покривена је биберовим црепом. Подељена је на воденични простор и део за становање. У првом делу су две собе за помеларе, ходник и две помоћне просторије.

Испод воденичног дела не постоји зидани темељ, већ су на пободене багремове стубове постављене архитравне греде од јаче хростовине, које су причвршћене жљебовима и гвозденим кланфама. На овим носећим гредама ужљебљени су стубови. Предња темељна страна до јаза је од ломљеног камена и бетона. Зидови зграде су од бондручне конструкције, а испуна је од чамових дасака. Под је патосан чамовим даскама. На источној страни налазе се два прозора и једна дашчана врата, којим се излази на воденичну брану и на брвно преко воденичног јаза, са којег се контролише рад и заустављају воденична витла. Зидови осталих просторија су зидани у бондручној конструкцији, а испуна јој је од опеке.

Воденична брана је испред источног дела воденице и изграђена је тако што су у дно јаза пободени дрвени стубови, а у њих преко ширине учепљене дрвене греде, док су са стране даске, па је тако добијено вештачко затворено корито. Брана није преграђена, већ је испред ње избетонирано постоље на које су постављени жљебови. Отвор жљеба на врху до бране од 1 м на почетку завршава се на око 35 цм. При дну жљеб је окован гвозденом шином која на врху има пробушене отворе за које су прикачене *јармењаче*, које на врховима имају гвоздене алке које су закачене за приковане клинове у дебеле потпасане греде. *Јармаче* служе за придржавање жљебова и њихово подешавање у зависности од постојећег водостаја. Ако је велики водостај, или вода јача, како се обично каже, жљебови се подижу, а ако је слабијег интензитета, жљебови се спуштају ниже како би се добио већи пад. Жљебови се затварају *уставама* направљеним од дасака коју држи једна повећа мотка. Постављањем *устава* испред жљеба зауставља се доток воде. Воденично коло зауставља се, такође, јачом мотком која се ставља између лопатица и воденичног витла.

Паралелно са дебљом гредом потпатосницом само у дну јаза постављена је храстова греда која се назива *медвећа греда*, за коју је гвозденим клином прикована кобилица која је од храстовог дрвета и из једног дела, а код *медвећег дела* је рачваста. На кобилици се налази гвоздена *жабица* у коју улази *пета* од воденичног вретена. *Пета* је од гвожђа, уска је, тако да не може да испадне из лежишта *жабице*, а у њој може несметано да се окреће. На другом крају кобилице причвршћена је гвоздена шипка која је провучена кроз под воденице и она служи за подешавање воденичних каменова. У доњем делу вретена налази се трупина која је обложена гвозденим карикама. У трупину су углављена дрвена пера воденичног кола. Пера су из једног дела, димензија 50x12 цм, и у њима су урезане лопатице на које пада вода. Око пера је постављена

гвоздена шина, а на једном витлу има 16 пера. На вретену су пробушене рупе и служе да се витло спушта или подиже, зависно од водостаја. Врх вретена је од гвожђа и назива се *сен*, на њему се налази *наприца* која је тако подешена да се њеним окретањем окреће и камен *горњак*.

Воденица је некада имала шест а данас, као и у млиновима, има четири камена. И то четири горња и четири доња који су постављени на дрвено постоље — *сто*, пречника 2 м. Жрнови — камење је од једног комада са отвором од 18 цм на *горњаку*.

Изнад воденичних каменова налазе се дрвени кошчеви који су постављени на дрвена постоља. Самлевено брашно слива се у дрвене сандуке *мучњаке* који су постављени поред воденичних каменова на поду воденице.

Поред два избачена и два замењена камена жрвња, опасана гвозденим шинама прислоњеним уз зид воденице, у њој су и данас сачувани бројни посве оригинални употребни предмети, као и други прибор потребан за рад воденице и воденичара. Ту су и два дрвена амбара за чување ујма, дрвене клупе, мерице, багаш, дрвене карлице са дрвеним лопарима, дрвена корита и један стари тријер.

Уз воденични простор од две просторије — мања, у коју се улази из воденичног простора, намењена је за одмор и смештај помелара који су ту време проводили у дугим зимским ноћима. У њој су ноћи прекраћиване у препричавању новости из читаве околине. У већој соби, у коју се улази из ходника, станује воденичар. Иза главног улаза, наставља се дуг ходник.

Бокина воденица темељно је реновирана у јесен 1934. године. За њен „лекарски преглед“ доведена су два инжењера који су пуних 12 дана контролисали њену темељну обнову. Тада су избачена два витла, заправо избачен је и један и други камен, док је механизам ипак остао, уз могућност да се у случају преке потребе и он активира.

Воденица је једно време радила и за време окупације. Како се налази ван главних комуникација, у њој су кукурузно брашно млели не само околни сељани већ и бројни Градиштанци. Једно време она је била и станиште једном броју избеглица из борског рудника и Костолца, а у њу су се у неколико наврата склањали и сами Градиштанци, бежећи од бомбардовања. Негде 1943. када су Немци чули да се у њој крију партизани и група родољуба, послали су свој стрељачки строј. Неколико ту склоњених Костолчана успело је да спас, у последњем тренутку, нађе кроз задња врата, побегавши у оближње кукурузе. Озлојебени Немци, пошто нису нашли оно што су очекивали, демолирали су воденицу чији је рад обновљен тек 1944. године.

Како се налази у предивном амбијенту, воденица је педесетих година била и омиљено излептиште за бројне намернике који су породично, појединачно или у друштву долазили на цео дан. Воденица је некада била и редовно свратиште ловаца и риболоваца. А како јаз пролази кроз фини ситан жути песак, испод воденице је лепа песковита плажа. Ту у сенци разбокорених врба и разгранатих топола, не ретко печени су прасићи или јагањци, док су се испод витла хладиле флаше домаћег вина. За све њих, увек предусретљив воденичар Воја спремао би надалеко познати тврд качамак.

Последњи власник Борђе Борђевић, пред своју смрт, воденицу је оставио последњем воденичару и ортаку Воји Стефановићу. Пре пет година умро је и Воја Стефановић, а воденица је остала у наследство његовим унуцима.

Воденица је сада напуштена и пропада под зубом времена, иако је 1985. године од стране Завода за заштиту споменика проглашена за непокретно културно добро. На оцене да је она у архитектонском, етнографском и историјском смислу занимљив споменик народног градитељства, мало ко се обазире. Иако је испод камена добијено брашно најслађе, за њену мељаву да-

нас нико не хаје. У Кусићу и околини, данас свака кућа има чекићар па је без сумње и то итекако велики разлог што је напуштена.

БУКЛИЈЕ КОЊСКИХ ГЛАВА

(Прича из Бокине воденице)

Почетком 1987. године успоставио сам контакт са једним Градиштанцем који је као позни пензионер у Опатији прославио свој 104. рођендан. Реч је о Милану Здравковићу (рођеном 24. 11. /12/ 1883. у Великом Градишту) који је са 14 година напустио родни град, да би се као 90-годишњак скрасио у Опатији.

Из његових бројних казивања, везаних за сећања на родни град, забележио сам и причу коју је деда Здравку испричао његов деда.

Враћајући се из Браничева, где је за рачун једног Јевреја откупљивао кожу, касно у ноћ стиже до Кусићке воденице. Можда би мирно продужио даље да се из воденице није чула музика и неко весеље. Уморан од дугог пута Коста одлучи да ипак сврати, одмори се мало а затим настави пут Градишта.

Чим је ушао, наједном се око њега окупи мноштво људи који га дочекаше као старог знанца. Готово у глас повикаше: „Ој, Коста, како си, одакле ти?“. Он им каже: „Идем из Браничева“. „Ајде сврати мало, да се одмориш“. Већина је имала у рукама земљане буклије са пићем. Наједном, неко додаде и њему једну буклију. Када је хтео да из буклије повуче повећи гутаљ и њиме се окрепи, наједаред запеваше петлови. Истог тренутка све нестаде као руком однешено. Коста се сам нађе у воденици, а у рукама уместо буклије држаше коњску главу. Када је видео са ким има посла, Коста је бацио буклију и журно кренуо пут Градишта. Дуго након тога, Коста, иако му је то био краћи пут за Кусиће и Браничево, заобилазио је ову воденицу.

ТРИБРОДСКА ИЛИ СТАКИНА ВОДЕНИЦА

На Пеку код села Триброда била је лепа воденица, власништво неког Стаке, угледног домаћина из Доње Крушевице. Међутим, престала је са радном за време Другог светског рата када је од стране Немаца уништена.

ВОДЕНИЦА КОД ЛАЗИНЦА

На путу за Средњево и даље за Раброво, код Лазинца, постојала је омања воденица на Пеку. После рата, стотинак метара узводно направљен је модеран млин који и данас успешно ради. На ову воденицу једино подсећају још сачувани бели зидови воденичне кућице и сада напуштени јаз.

ТРОЈАНСКА ВОДЕНИЦА

Узводно стотинак метара од зграде некадашње електричне централе, налазила се на Пеку код Великог Градишта воденица са четири камена. Године 1908, воденицу је заједно са земљиштем купио градиштански трговац Драгољуб Стефановић који је убрзо основао Акционарско друштво, чијим је капиталом овде саграђена прва електрична централа.

ПОЖЕЖЕНСКА „БРОДАРИЦА”

Код села Пожежена, на месту познатом под именом Режевље, налазила се на Пеку воденица звана „Бродарица”. Престала је са радом негде пред Први светски рат.

БРАНИЧЕВСКА ВОДЕНИЦА

И вада вредни Браничевци су на Пеку имали своју воденицу која је жутиим кукурузним бра-

шном снабдевала сељане овог и околних села. Престала је са радом за време последњег рата. Слична воденица била је и у селу Миљевићу. Она је била власништво градишког угледног трговца Драгољуба Стефановића који је у Великом Градишту основао и први електрични млин. И она је престала са радом пред Први светски рат.

ДОДИЋЕВА ВОДЕНИЦА

У старом кориту, неколико стотина метара од ушћа Пека у Дунав била је воденица коју је држао неки Додић. По њему је и име добила „Додићева воденица”. Престала је са радом пред овај рат када је Пек, уливајући се у Дунав, направио једну своју нову вододелницу.

ВОДЕНИЦА У КУСИЋУ

На само неколико километара од Бокине воденице, и у самом селу Кусићу, постојала је воденица. Но, Немци су је запалили за време окупације.

Записао
Жарко Живановић

РЕДОВНИЧКЕ ВОДЕНИЦЕ У МОРАВИЧКОМ КРАЈУ

III ознато је да се воденичарским послом бави одређена група људи. Воденичари из граде сами, или уз помоћ села, воденицу на оближњем потоку или реци и мељу за читав засеок, или њих неколико за читаво село. За свој рад узимају ујам, од 5 до 6 одсто килограма брашна. Сасвим је ретко да воденичари наплате услуге у новцу. Село није навикнуто да плаћа новцем, већ мливом (брашном). Жито дотерују у воденицу на воловским колима, доносе на коњима и чак на леђима, ако је близу и ако је мањи товар. Тако, после неколико дана, враћају брашно као мањи товар. Дешава се да, ако је мањи терет и донесен на леђима, воденичар одмах узме и самеле то жито како би се помелјар вратио кући истог дана. Данас таквих воденичара има на свакој реци један или двојица.

У моравичком крају много је више редовничких воденица на потоцима и рекама, изворишним деловима Моравице и Студенице. То су заједничке воденице, које су изградили становници једног засеока или више кућа, или нека фамилија. У њима се ујам не даје, већ свако своје жито меље одређеног дана у недељи, или петнаестодневно, па чак и месечено. У исто време воденичари су и помелјари, односно меље свако своје жито у заједничкој воденици.

О већим поправкама се сви брину и улажу у њих: при набавци новог камења, изградњи букве (бадња), при презиђивању зида или препокривању крова, при отклањању последица од поплаве (поводња), при поправци корабова или јаза. А ако су мањи кварови, тада поправку врши во-

деничар који се тога дана задесио на редовничком дану. Помељари-воденичари једном или два пута се у току године окупе у воденици да препокрију воденицу, продубе јаз и поправе зид на њему; поправе уставе, букве; отклоне све недостатке на колу, воденичком камењу; наоштре код ковача гвожђа, избаце из подрума нагомилан песак.

Сваки од њих има свој редовнички дан. У почетку је то идеалан део времена за мељаву. Деобом породичних задруга, деле и редовнички дан у воденици. Тако сада имамо неједнакост и неуједначеност у правима редовника: неко има седмично читав дан, други у петнаест дана, а трећи то право користи после три недеље или месечно. Ако редовник не користи свој редовнички дан, не може се померити или користити други дан, без дозволе и договора са другим редовником, коме и припада то време. Редовник има право да свој дан уступи неком другом редовнику или пријатељу, уз надокнаду или без ње, или као неку противуслугу. У таквим случајевима нема љутње код других редовника. Онај који користи то право, а није редовник, дужан је да остави за собом воденицу у исправном стању.

Код редовника има солидарности и дружељубља: кад се годишње или полугодишње окупиљају или, пак, после поплаве. Заказаног дана долазе сви да раде све док воденицу не оспособе, не гледајући на време и дужину редовничког дана. И у току мељаве постоји солидарност. Ако домаћин дотера више од сто килограма жита, колико воденица најчешће може да самеле за 24 часа, и започне мељаву, а дође у воденицу помељар да промеље (умеље 5 до 10 килограма жита), јер му у кући нестало млива или има наредних дана повећану потрошњу хлеба, воденичар му уступа место.

Група редовника има заједнички кључ и ципун које преузимају један од другога приликом одласка у воденицу, или узимају са одређеног места где га је претходник сакрио.

Сваки од редовника припрема сува дрва за ложење у току ноћи, сламу или бујад за простирку поред ватре, док храну доноси од своје куће или хлеб умеси у воденици. Доносе у воденицу најчешће за себе и намернике ракије, кромпира и сира.

Према градњи и одржавању, редовничке воденице, не разликују се по спољашњем изгледу од власничких воденица. Најчешће су озидани доњи делови (подруми) каменом, воденице су од брвна (или камена), покривене су шиндром (даском), или сламом, а у једном делу моравичког краја — плочом (око Међуречја, у Миланци и на реци Грабовици и њеним притокама).

Разлика постоји у покућству и резервним деловима. Код воденичара којима је млевење једини посао и који највећи део живота проводе у воденици, покућство је ту у воденици, као и резервни делови. У редовничким воденицама тога нема. Сваки редовник доноси у воденицу што сматра да му треба за тих 24 часа и враћа све што је донео својој кући, за други пут. Веома је ретко да се у редовничкој воденици нађе кревет, док у воденици једног воденичара скоро је обавезно да се уреди удобније место за одмор, па било оно у посебној просторији, било да је у углу воденице. И у оваквим случајевима ватра се ложи у пећи а не на огњишту, у углу воденице.

Редовничке воденице на реци Студеници

На Студеници и Црној реци, у горњем току, постоје следеће воденице: *Радовића* на Црној реци, *Протића*, *Пауновића* (у Остатији); *Гировића*, *Ковачевића* (у Планици); *Раичевића* (на Девићима); *Маринковића*, *Перишића*, *Марковића* и *Буровића*. Једино је *Коловића* воденица на реци Изубри, притоци Студенице, власничка, а све су редовничке.

На Брусничкој реци која извире испод висова Голије: Велике и Мале Моховице, Одвраћенице и

Црног врха налазе се многобројне воденице. Чак постоји и песма која почиње: „Од Ракаса до Волица / Четрес' седам воденица“. А то је ток Брусиначке реке који се протеже од изворишта до Грижића шуме, од око осам километара. Вода се скоро не „одмори“ од једне, а већ је на јазу друге воденице. Има их и по две на истом јазу и могу да раде упоредо (једновремено) када су велике воде, у пролеће и јесен. А тада је за сељака најдрагоценије време. Узводно су следеће воденице: *Ракашке, Дукића, Белчевића, Сарића, Муњића, Чапрића* и *Нешковића*. Брусничка река и када напусти Брусник и зађе између Вионице и Чечине (Бопића) и прими Средњоречку реку, покрене још неколико воденица испод Раичевића и Милутиновића кућа, близу Девића, где се улива у Студеницу.

А на Средњоречкој реци и њеним притокама, најпознатије су редовничке воденице: *Кулизињске (Николића, Петровића и Пуншишића); Бајовића, Масловарске, Каралића, Милићевића, Брезјачке и Нововића*. Међу њима су и три појединачне: *Перовића, Радојевића* (у Средњој Реци) и *Богдановића* (у Старом Селу).

На Градачкој реци, десној притоци Средњоречке реке, која одваја Градац од Брусника и спушта се од Боновог поља до Старог Села, налазе се воденице следећих фамилија: *Бурчића* и *Пантовића* (из Градца) и *Луковића* (из Брусника, Папуља).

Маринковића поток долази испод Црепуљника — улива се као десна притока у Студеницу и покреће редовничке воденице. То су воденице: *Поповића, Кошана, Маринковића, Боровићана* и *Гиздавића*.

На Буровића потоку, који извире испод Црепуљника и протиче кроз Чечену, спуштајући се нагло у Студеницу као десна притока, постоје следеће воденице: *Петронијевића, Буровића, Јовановића, Кошана*.

Три су *Перишића* воденице на Перишића реци, левој притоци Студенице која долази из Вионице.

На истој страни Студенице улива се у њене воде река Јастребовац, која је покренула витлове-кола на: *Јаћовића*, *Брковића* и *Пејовића* воденицама (у Вионици); *Милуновића* (у Добром Долу) и *Марковића* (у Придворици).

Брадуљица долази са Велике ливаде и, после петнаестак километара хода, улива се у Деспотовици у Студеницу, као њена лева притока. А на својим водама имала је следеће воденице: *Вельовића*, *Губрчка*, *Голоушка*, *Обрадовића*, *Брковића*, *Борисављевића* и *Ковачевића*.

Редовничке воденице на реци Моравци

У сливу Моравице најбогатије притоке редовничким воденицама су: Ношница, Буковица и Грабовица, с леве стране и Будожельска, Лучка и Марина река, с десне стране Моравице.

На Голијској реци, једном од изворишних кракова Моравице, налазе се следеће воденице: *Драговића* и *Перишића* у Јасеновици, *Бурчића* и *Петронијевића* (у Горњем Селу); *Луковића*, *Бурчића*, *Аврамовића*, *Лепосавића* и *Нешовића* (у Глебици); *Милугиновића* (у Куманици); *Марковића* и *Маричића* (на Камањачи); *Ристића* (у Мебуречју) и *Нешовановића* и *Мијатовића* (на Бүку). Једино су ове две последње власничке и раде под ујам, као и *Митровића* у Јасеновици.

А на Вучаћкој реци (Јабуквачком потоку), другом изворишном краку од којих настаје Моравица испод села Глебице, налазе се следеће воденице: *Јекића*, *Коматина*, *Саковића* и *Грујовића* (у Медовинама); *Златића* и *Поледица* (из Ерчеге); *Драмичана* (2), *Васовића*, *Колара* (у Вучаку); *Јелића*, *Бојовића*, *Каплановића*, *Лепосавића*, *Нешовића* (из Глебице и Малог Братљева). Приватна је једино *Милованчевића* воденица са ваљалицом, у Вучаку.

Од њеног настанка испод села Глебица па све до Мебуречја, где се улива у Ношницу, Моравица прима неколико мањих потока и са једне и са друге стране. С десне стране, прво се у

Куманици улива Пакашница, која извире из Дачког језера, окитивши се са неколико воденица: *Боџдановића*, *Милутиновића* (из Куманице); и *Аврамовића* (из Глећице). Комадински поток раздваја Комадине од Куманице и долази до Великог белог камена. Тече низ стрмо земљиште и своју снагу надокнађује великим падом. Тако покреће комадинске воденице: *Поповића*, *Мијаиловића*, *Лишана*, *Ненадића* и *Парезанске*, из Куманице. Између Мане и Комадина са Клековице спушта се Мањански поток и покреће кола на редовничким воденицама: *Величковића*, *Пурића*, *Јевтовића* и *Мићића* (из Мане) и *Маричића-Витороваца* (из Комадина). А с леве стране долази испод Лупоглава Косовички поток и протиче кроз Маниту долину, где су изграђене воденице за: *Петровиће*, *Маргиновиће*, *Колаковиће*, *Пантовиће*, *Оријестијевиће*. Једино је *Марковића* воденица приватна и ради под ујам, а налази се на неколико стотина метара пре ушћа овог потока у Моравицу, поред самог пута Међуречје — Беле Воде.

Околина Ношнице је богата насељима од изворишта (у Медовинама) до њеног спајања са водама Моравице (у Међуречју). Једино нема воденица у току кроз Ковиљску планину. А воденице су поређане за засеоке и фамилије: *Доњих Беримана*, *Новаковића* и *Г. Ђојбашића*. Све се налазе у Медовинама, у изворишном делу реке. Само су две *Новаковића* приватне и раде под ујам, остале су редовничке. У Ерчегама постоје следеће: *Марића*, *Ресимића*, *Секулића*, *Зекавица*, *Бокковића* и *Спасовића воденице*. А у току кроз Смиљевац, налазе се ове воденице: *Вујовића*, *Кривокућа* и *Бурчића*.

Ношница протиче кроз Ровине и Братљево, остављајући с леве стране Равну Гору и Опаљеник. На том делу њеног тока налазе се следеће редовничке воденице: *Видића*, *Јеротијевића*, *Радојичића* (у Ровинама); *Маричића*, *Лазовића*, *Маринковића*, *Парезановића* (2), *Ненадића* и *Кнежевића* (у Братљеву); *Луковића* и *Кривокућа* (у Равној Гори); *Боторића*, *Милошевића*, *Нешковића*,

Громовића и Петровића (у Опаљенику); *Милетића, Марића, Прокотијевића и Јовановића* (у Буткову), *Мудереза и Станића*, као и неколико *Ристића* воденица (у Рокцима). И притоке Ношнице богате су воденицама. Тако се на Зекавичком потоку, који дели Ерчеге од Васиљевића и долази са јаворских висова, налази само једна редовничка воденица за следеће фамилије: *Круниће, Кујунџиће, Азањце, Маргиновиће и Белошевиће*. У доњем делу Васиљевића постоји *Бојовића* воденица која подмирује потребе становника доњег дела села. На Смиљевачкој реци, која долази са Јавора и улива се у Ношницу близу Ковиља, многобројне су воденице: *Подјаворска* (Вујовића и Кривокућа); *Вујовска, Шарговска* (за Максимовиће и Дојчиловиће); *Парезанска* (за Парезановиће и Боковиће); *Боковска* (за Боковиће и Дојчиловиће); *Ницовска* (за Јевтовиће) и *Петковска* (за Петковиће, Кујунџиће и Јевтовиће). Једна *Јевтовска* је радила под ујам до пре десет година.

После спајања вода Моравице и Ношнице, Моравица тече према Ивањици и прима мање притоке: *Зарића* поток (у Међуречју), *Будожељски* потск, *Лучку* реку, *Марину* реку, а испод Ивањице: *Буковицу, Лишански* поток, *Грабовницу, Љупчу* реку.

На *Зарића* потоку, који долази испод Оштрица, налазе се рокчанске воденице: *Зарића, Грбића, Видачке, Главинића, Петровића, Ковачевића, Принчевске* (2) и *Аџића*.

На *Будожељској* реци (потоку), која долази испод Клековице и има кратак ток, налазе се воденице за неколико фамилија које живе у том селу: *Богатовића, Мићића, Радовића и Нешовановића* (са ваљалицом). Ова последња је власника.

Лучка река протиче кроз село Луке, прима *Особички* поток који долази испод планине Бемерна, и на *Лучкој* реци се улива у Моравицу. Покреће многобројне воденице у свом току: *Миленковића, Милишића, Лазовића, Кушића, Коцо-*

пељића (у Лукама) и Јеротијевића, Стевановића, Парезановића, Милутиновића (у Осоници).

Мићићи, Бујошевићи и Савићи (из Рашчића) и Оцокиљићи, из суседне Лисе, подигли су своје воденице на Мариној реци, недалеко од Ивањице.

На реци Буковици, по којој је и насеље које се налази на ушћу ове реке у Моравицу добило име, на пет километара низводно од Ивањице, налази се преко двадесет воденица, и то од њеног изворишта до ушћа: Богдановића (3), Парезанска, Буревске (29), Калушке (2), Довијанића (2), Арсијенијевића (2); Рудначка, Даниловска, Вучићевска (у Сивчини); Грбића и Глијеђка и др. Једино је једна (Довијанића) воденица приватна и ради под ујам.

Грабовица има дуг ток. Најпре се јавља као Масковачки поток и извире испод Кадине стене, потом мења име у Миланџански поток и тек код Беле Цркве, кад прими Брезовачки поток, постаје права река, текући под именом Грабовица све до ушћа у Моравицу, близу Прилика. На њој су подигнуте воденице: Зарића, Дабовића, Цветковића, Радоњића, Плавшића, Бошњакковића (све у Маскови); Арсовића, Лазарезића, Циврића, Ранђића, Видачка, Глибића, Неуковића, Даријевића; Јованчевића (3), Рабренске (2), Савића, Јаковљевића, Баранске (3); Конџилске, Буројевића, Николића, Сенића и др. Једино је Гавриловића (са валајлицом) у Брезови приватна и ради под ујам.

На Лишанском потоку најпознатије су Ајдачића и Вратоњића воденице.

А на Љупчој реци налазе се Шареничке воденице. Има их десетак у овом селу, док у доњем току реке, она пролази кроз равницу и нема могућности за рад воденица.

И док притоке Студенице и Моравице извиру или настају на просторима моравичког краја и уливају се у ове реке, такође у овом крају, дотле Рзав само непун километар хода напушта територију ивањичке општине и тече преко ариљске општине, да би се улио ниже Ариља у Мо-

равицу. И његове две притоке — Равногорска река и Мали Рзав извиру у моравичком крају, а њихове воде се уливају у Рзав на подручју ариљске општине.

Рзав настаје у Мочиоцима од Пресечке реке која извире испод Чемернице, својим током раздваја била Мучња и Чемернице, као и Мочиочке реке. На њеном кратком току, до напуштања овог краја, постоје само *Борисављевића* и *Томића* воденице. На Пресечкој реци има знатно више воденица: *Аничића*, *Сићевића*, *Дабовића*, *Бурчића*, *Милинковића*, *Пауновића* и *Матовића*. Само су *Шеловића* и *Матовића* воденице појединих воденичара из ових фамилија. Све су набројане редовничке. Интересантна је појава за читав крај — на Равногорској реци: више је воденица које раде под ујам него редовничких. У горњем току ове речице, која извире испод Глога и раздваја својим током Кукутњицу од Мучња, нема воденица, јер нема довољно воде за покретање воденичког кола. У средњем току је неколико редовничких: *Оцокољића* и *Филиповића*, а у доњем току су власничке — *Краковића* воденице које раде преко читаве године.

Недалеко од самог изворишта, на Катићима, налази се Стојковића врело и на њему две воденице. Обе раде под ујам, а после неколико стотина метара ребају се *чеповске* воденице: *Милорадовића*, *Макања*, *Караклајића* (2) и др.

Све ове воденице подмиривале су потребе за преко 45.000 становника, колико је 1961. године било становника у моравичком крају. Ивањица је имала електрични млин који није могао да подмири потребе становништва Ивањице и околних села. Зато је неколико Ивањичана имало своје воденице на Глијечком потоку: *Радојевића* и *Караклајића*, у Циганмали.

Записао
Љубомир Марковић

НАРОДНА НОШЊА СРПСКЕ ПОСАВИНЕ

○ томе како је изгледала народна ношња најранијег српског становништва бивше босанске Посавине, сада српске Посавине, нема пуно поузданих података. Зна се да је путописац Курипешић, још 1530. године, писао да се хришћани обеју вера (православне и римокатоличке) одевају готово као Турци, а разликују се само по томе што хришћани не брију главу као Турци.

Према једној турској наредби из 1777. године, хришћанска ношња морала је бити „љубичаста, црна и модра чоха“, црне чизме или постуле и црно одело. Међутим, познато је да се Срби нису тога држали па су били позивани на одговорност. Француски путописац Шарл Пертизје, у свом описивању ношње становништва Босне у времену од 1806. до 1816. године, каже да је, „одећа хришћана иста као и ношња Далматинаца“. То јасно говори и о досељавању становништва северног дела бивше Босне и јужних крајева у 18. веку.

Народна ношња се мењала не само у време миграције становништва већ и под утицајем друштвених, економских и других промена. У времену од Првог светског рата па до данас, народна ношња, мушка и женска, у српској Посавини до садашњих дана три пута се мењала. Жене су до тела облачиле памучне кошуље зване *рубине* које су стизале све до глежњева ногу. Преко *рубина* облачио се *јелек* украшен ширитима а по њему *гуњић* од сукна извезен гајтаном и зезом. Девојке и млађе жене припасивале су *кецеље* од свиле а старије жене су носиле *прегаче*.

На глави су девојке носиле беле *мараме*, око паса *тканице* преко којих је *гуњић*, а на ногама су биле плитке *џипеле* или *сандале*.

Мушкарци су носили на глави *шешир*, најчешће црни, уз тело памучна кошуља *рубина* на коју иде *копоран*, преко кога се стави *јечерма* без рукава или *фермен*, такође без рукава. Ако би се носиле панталоне *рајт-хозне*, онда је око паса био *каши* или широка мушка *тканица*. Испод колена су *чаране* доколенице а на ногама плитке *џипеле*. И ова ношња, мушка и женска, претрпела је промене, па су у женској ношњи уместо *гуњића* касније ношени *јелеци* извезени срмом и зејом, а код мушкараца су *копоране* заменила конфекцијска одела.

Записао
Душан Ристић

ЛЕДЕНИ ПЕТАК

У Лончарима, Доњем Жабару, Човић Пољу, Баткуши и другим селима Српске полавине, први петак после Спасовдана зове се *ледени петак*. Тог дана, у далекој прошлости, некад је град, туча, уништио усеве па су људи одлучили да то буде заветни дан, када се не сме радити у пољу — ради летине. Већ за Васкрс, домаћице приликом бојења издвоје једно кокошје јаје које обоје у црно, и оно се зове *страшно јаје*.

Уколико се на *ледени петак* почну гомилати на небу градоносни облаци, у двориште испред куће износи се мали дрвени сто звани *синија* на који се ставља *страшно јаје*. Верује се да ће град (лед, туча) заобићи то село и домаћинове њиве, приписујући чаробну моћ *страшном јајету*.

Чим прође *ледени петак*, *страшно јаје* нема више никакву моћ и оно се даје стоци.

Записао
Душан Ристић

НАРОДНА ВЕРОВАЊА О БИЉКАМА И ЖИВОТИЊАМА У ШТУБИКУ КОД НЕГОТИНА

Биљке

III о народном веровању овог краја, магијску моћ највише имају биљке *расковник*, *вратика*, *вилино сито*, *хајдучка трава*, *црни глог*, *богородичина трава*, *божје дрвенце*, *кукурек*, *чичак* (*лапак*) и друге.

Расковник је трава до које се, по веровању, веома тешко долази те многи и не знају како изгледа. Прича се да има посебну моћ код отварања свих брава. Може се пронаћи уз помоћ јежа, корњаче или детлића. Трагачи за скривеним благом су расковником отварали пећинска врата, али су се ретко враћали живи. Једна од таквих пећина је на планини Ртањ у близини Бољевца. Прича се да се група Штубичана, крајем прошлог века, никада није вратила из те пећине.

Вратика расте у висини човека до појаса и има веома изразит мирис. Најчешће се бере у мају и осушена чува током целе године — на посебно скровитим местима у кући и изван домаћаја деце. Од ње врачаре справљају *вратак*, односно враћају направљене чини онеме ко их је послао.

Вилино сито, по веровању, увек треба носити са собом, а најчешће у појасу или ушивено у рукаве кошуље и доњег веша. Кад год је ова трава уз тело човека, не могу му ништа људи са урокљивим очима и други напасници.

Хајдучку траву овде зову још и *спориш*. Некада су је са собом носили највећи разбојници и лопови. Чим се њоме додирне каква гвоздена препрека или ланац, сам се од себе кида или отвара. Кад се косачу, без ударца у тврди предмет, коса распадне и преломи на више делова, он зна да је наишао на спориш. Да би се одвојио од других трава, треба одмах узети покошене руковете и бацити у воду најближе реке. Тада само спориш плива, док друге траве тону.

Црни глог се, по веровању, користи као заштита од нечистих сила. Код одбране од вампира, глоговим колцем се подупиру врата, или се укрсте два коца и оставе код улазних врата, а најбоље код капије, како нечиста сила не би улазила ни у авлију ни у стаје. Глоговим грањем сељаци праве плотове око свог имања, не би ли их заштитили од ала које доносе град, олују или поплаву.

Богородичина трава и *божје дрвенце* својим присуством у башти међу осталим цвећем растурују све што је ђаволско и нечисто. Не ваља ове биљке уништавати, већ их треба садити на обрађеној земљи: њивама, виноградима, ливадама...

Чичак (лапак) беру момци и девојке пред женидбу или удају и бацају на вољену особу говорећи: „Да Бог да да се залепиш за мен' као лапак за теб'." Лапак се користи и код справљања љубавних чини, али и у другим магијским радњама.

Јежевицу или *насју траву* користе пси и мачке када су болесни, или када их уједе змија. Довољно је да се проваљају по јежевици па ће их болест или ујед проћи.

Животиње

Сеоски живаљ овог дела источне Србије на основу вековног искуства тумачи понашање одређених животиња и доводи их у везу с временским приликама, али и другим догађајима, као

што су: ратови, саобраћајни удеси, смртни случајеви у кући или родбини, разне крађе, проневере и слично. Народ зна да пред олују и кишу краве отегнуто ричу, ласте ниско лете, свиње гркћу на посебан начин, пси се узнемире, а појављују се и божје кравице (даждевњаци).

По животињама се, такође, види да ли треба ићи на пут, какав ће бити исход на суду и да ли ће стићи очекивана особа. Смрт домаћина наговештавају пси својим завијањем, а говеда мукањем.

Коњ важи за веома паметну животињу. Верује се да предосећа несреће на путу, па веома вешто заобилази таква места. Коњ се врло лако може ражалостити „сазнањем“ да му је газда умро, или да ће га изгубити преласком у друго власништво, продајом. Онда му се појаве сузе. И коњ може предосетити зло, и кад га из штале изведу последњи пут, он нерадо излази, а када изађе према њој се неколико пута окрене сузних очију. То је веома верна животиња, па када јој газда тихо говори на уво, она га у потпуности разуме и зна његове намере. Кад коњ вришти, добро је слушати га јер његово вриштање предсказује добре вести.

Пас најчешће предсказује неповољне догађаје. Ако завија усред бела дана, знак је да ће се неко разболети или умрети, а ако завија усред ноћи, умреће домаћин те куће. Такође, кад се пас протеже, тој кући предстоје лоше вести или смрт. Пас је толико веран своме господару да после његове смрти често престане да једе, одлази на његов гроб и цвили. Кад пас непрекидно завија, овде се каже „лаје као пустињак“, а то значи да оглашава нечију смрт. Поред смрти пас предосећа и земљотрес, па се уочи те непогоде узнемири.

Говеда су такође предсказивачи одређених догађаја. Верује се да ће, ако крава тели само мушку телад, кућа те године запасти у велики дуг.

Ако се крава облизни, неко ће из куће умрети убрзо. Кад крава приликом првог тељења легне на леву страну, кућа ће отићи у пропаст, а ако легне на десну у кући ће бити срећа и напредак. Бика треба ушкопити само у време пуног месеца како би се стока множила и напредовала. Кад се краве поведу на пијацу треба им одсећи мало од длаке између рогова и бацити у тор, како би напредак у стоци и даље био у тој кући.

Свиња је најпрљавија домаћа животиња. Кад рије на буњишту или ливади окренута истоку, знак је да ће бити родна година и напредак у сваком погледу, а кад рије окренута ка западу, кућа ће запасти у невоље. Ако рије поред кућног прага, верује се да ће домаћин те куће убрзо умрети, а ако рије под прозорима, тада ће у току године у тој кући бити весеља. Кад свињи још у току лета израсте дугачка длака, наредна зима ће бити тешка и мразеви ће дуго трајати, па ће измрзнати зимски үсеви и воћке. Ако приликом клања свиња брзо үгине, односно издахне, знак је да се та кућа није огрешила ни према Богу ни према људима.

Живина често предсказује временске прилике и догађаје везане за кућу. Кад *пиле* или *кокошка* пропевају као птице, онда ће, по веровању, неко умрети из куће. Ако *петао* кокодаче као кокошка, у кући се не треба надати никаквом добру. Ако *петао* запева на прагу, убрзо ће у кућу стићи гости. Ако *петао* не пева ноћу тачно у одређено време, него сваке ноћи различито, онда га треба заклати јер то не слүти на добро тој кући. Када *петао* или *кокошка* легну да огњиште, неко ће из куће тешко оболети, а можда и умрети. Када се *кокошка* чешка и врпољи, наићи ће невреме са доста кише. Ако *кокошка* стоји на једној нози, биће доста хладно наредних дана. Под сваку живину треба насађивати непарни број јаја, јер их ђаво неће дирати, па ће се из свих излећи здрави пилићи. Кад су пилићи много узнемирени и пиште, у близини се налазе њихови

непријатељи (твор или пацов). Пиштањем пред-
сказују и сушну, односно сиромашну годину.

Вук је најнепожељнија животиња и у причи
и у стварности. Кад неко много једе, за њега се
каже „дрождрљив као вук”. Вук је највећи не-
пријатељ и стоке и људи, кад уђе у атар села,
људи организују хајке па га пуцњавом и лупња-
вом протерују у друго село. Длаком убијеног ву-
ка жене каде децу, да се не плаше ноћу или да
у сну не устају из кревета. После три таква
кабења, деца ће бити неустрашива као вукови.
Убијеног вука треба спалити негде изван села,
па од тог мириса крволочне звери неће улазити
у село.

Медвед је спора и лења животиња. Верује
се да целе зиме спава негде у некој рупи или
јазбини. На дан Сретења Господњег (15. фебру-
ара), мечка изађе из рупе да мало прошета. Ако
тог дана греје сунце, онда се она уплаши од
своје сенке и врати у рупу, што значи да ће зима
још дуго трајати. Каже се да, ако неку особу
боле леђа, треба наћи мечку да га изгази па ће
му болови проћи. Кад мечка у глуво доба заурла,
наћи ће велико невреме са снегом и мразевима.
Кад је мечкар доведе у двориште па она заигра,
у тој кући ће бити велико весеље и радост. По-
жељно је да јој сваки домаћин баца по неки нов-
чић како би му узвратила срећом и благостањем.

Мачка мјаукањем ноћу, испред куће, пред-
сказује нечију смрт. Многи је сматрају баксуз-
ном животињом и не примају је у кућу. Кад се
умива без престанка, знак је да ће у кућу ба-
нути гости или ће доћи лепши дани. Кад мачка
бежи од болесника, то значи да он неће оздра-
вити. Ако почне да прави штету, онда тој кући
прете лопови или ће чути ружне гласине. Овде
верују да се помоћу мачке справљају љубавне
чини. Треба отићи у глуво доба на шумско рас-
кршће, и ту у казану загрејати воду до кљу-
чања, а затим у њу убацити живу црну мачку.

Када се распадне од кувања, узети једну кост и носити је са собом. Кад се жељена особа кроз ту кост погледа, истог момента биће освојена и неће бити у стању да се одупре удварачу.

Змија важи са највећег људског непријатеља. Ако се у пролеће прво види жива змија, биће здравља и радости током целе године, а ако се прво види мртва, све ће бити траљаво и лоше. Трудна жена, верује се, не ваља да види змију, јер ће јој дете умрети. Змију не ваља ни сањати, јер ће и том приликом несрећа наићи. Многи кажу да змија има ноге, али их вешто крије. Ко их буде видео, одмах ће умрети. Змије које живе око куће и у кућним зидовима зову се *кућне змије* и њих не треба убијати. Ако ко види змију у пољу да излази из рупе или у њу улази, знак је да ће те године неко из куће умрети. Такође, ако се змија види на стаблу дрвета, знак је да неко из куће неће дуго живети. Старији Штубичани причају како змија воли музику и како многи пастири, свирајући у фрулу, или звиждећи уснама, дозивају змије, чак се са њима друже и на необичан начин договарају. Змија ретко може да стекне пријатеља међу људима, али кад га придобије, онда га никада не оставља. Ако змија уђе у кућу, не треба је убити, већ је измамити топлим млеком, однети далеко у поље и тамо пустити. Баво је, преворивши се у змију, још прве људе навео на грех, па су од тог дана човек и змија у највећој завади. Неретко се дешавало да змија у току лета посиса овцу или краву у пољу на пландишту. Ако је стока мирна, змија ће је посисати и оставити, али ако је узнемирена и не да јој да приђе, змија ће јој се осветити уједом од кога се може и страдати. У неготинским селима се змијска кошуљица користи у многим магијским радњама, али најчешће при чарању против падавице. Уз кошуљицу се користе још нека магијска средства и носе се уз тело као амајлија. У влашким селима око Штубика, ухвате живу змију отровницу па је испеку у некој посуди на јакој ватри, а онда је истуцају у

прах. Такав отровни прах, болесни од реуме и слабог вида користе као лек. Змије које се вибају после Крстовдана (27. септембар), а нарочито на путевима и видним местима, нешто су згрешиле или неког ујеле и зато треба да страдају од људске руке.

Птице су такође предсказивачи одређених догађаја. Верује се да птице крештавице, када слете на кров куће, предсказују смрт укућанима. *Вране* и *гаврани*, ако слете на кров куће или стаје, најчешће доносе црне вести и лош глас. Кад врана прелеће кућу унакрст, предстоји неко страдање чланова тог домаћинства. Када се *сова* ноћу огласи, предсказује лоше време. У овим крајевима народ верује да птица *пустало* (не зна се други назив) доноси сигурну смрт, ако се криком јавља сваке вечери. Она се јавља обично увече и ноћу па се ретко може видети, а живи по развалинама, или у шупљем дрвећу. Ако се насели на таван неке куће, онда ће све у њој помрети. Ко први пут у пролеће чује *кукавицу*, а ништа није изјутра појео, верује се да ће му умрети мајка. Кад неко први пут чује *кукавицу* изјутра, треба да узме мало земље испод десне ноге и да с њом справи чини. Од ове земље и земље са незнаног гроба, врачаре справљају чини којима *завезују* мушкарце. Кад се *рода* настани на некој кући и ту сачини гнездо, знак је да ће у тој кући бити мира и радости. Кад *сврака* гласно крешти, ускоро ће доћи гости или добре вести. Кад се *ћук* оглашава у даљини, треба очекивати берићетну годину, а ако је близу куће, биће глади и несреће.

Рибе могу одређивати временске прилике — ако мирно пливају, биће лепо и сунчано време, а ако искачу из воде биће доста кише. Рибе не треба ловити у време ветрова, јер неће бити улова.

Инсекти у већини случајева предсказују срећу и напредак. Кад се *паук* види на одећи, биће радосних вести. Ако се нађе на левој страни, на

ту особу мисли неко од жена, а ако је на десној, онда мушкарац. Кад *бели паук* прави паучину, биће среће и кући, а ако то чини *црни* — онда несреће. Ако *бубамара* слети момку или девојци на руку, треба да погледају у ком ће смеру полетети. На тој страни, верује се, налази се суђеник, односно суђеница. Масовна појава *скакаваца* предсказује глад и помор у тој земљи. *Пчеле* доносе срећу. Кад рој дође пред кућу, онда је то највећи успех укућана. Биће свега у изобиљу те године. Ако неко хоће да му пчеле произведу више меда, треба да на Бурђевдан узме освећену водицу и њоме попрска своје кошнице. Овде за пчелу кажу да је *божја буба*, а кад страда не каже се да је угинула већ — умрла. Пчеларење иде за руком оним људима који воле пчеле и који не чине прељубу. *Мува* која се током лета појављује само у Тимочкој Крајини, предсказује сушну годину. Од стоке се растерује катраном којег је све мање, јер нема више златиборских катранџија у овим крајевима.

Записао
Златимир Пантић

БАСМЕ ОД УЈЕДА ЗМИЈЕ

*Кад печи поганица**

○ ј ти, црна друго,
Из црног врха!
Чемер ти вечера,
Трн ти постеља.
Ово што си чињела,
Ово рашчињуј!
Ово што си градила,
Ово разграбуј!

Бајалица иглом бode око уједеног места, а затим трља то место дуваном и испира водом. Ономе коме баје дува у уста (бравчету или човеку): „Духаном пухамо“.

* * *

Оговорна вечера,
Трнова постеља,
Камено оглавље.
Врати се рад добрије' људи,
Не би био рад рад рђавије' жена.

Бајалица пре бајања узме иглу, три камена, лишће репе и принесе воду. Баје стоци на уво, тихо, и на крају хукне и „пунве“. За изговарање басме каже: „Ја изучим басмила“.

* Поганица — назив за змију.

*Кад печи буљина**

Рок ручала, рок вечерала,
Земља земљу љубила,
Земља земљу вечерала
Кроз ражан колачић,
Кроз колачић.

Бајалица згњечи у води траву сјерушу и њоме масира уједено место. Басму говори шапатам на уво уједеном бравчету (овци, крави...) и три пута је заредом понавља у току дана. Баје када дан опада. На крају пљуне и дотакне камен или земљу.

Кад печи буљина или непоменица

С роком ручала,
С роком вечерала,
С роком Богу душу дала.
На небу девет звездице — девет змијице,
Ништа друго не имале вечерати,
Него појеле једна другу.

Казујући басму, бајалица је испричала и легенду о постанку змија: Свети Сава је дошао код неког домаћина и замолио га да код њега преноћи. Овај га је примио, али му је спремио лежај од коприва. Свети Сава је прекрстио коприве и од њих су се створиле змије.

* * *

Ономи седмороми,
Рок тамо, рок овамо;
Чемерна ти вечера,
Трновита постеља,

* Буљина — назив за змију (од бауљина — она која бауља, гамнже).

Камен под главу
А Бог у помоћ.
Друга другу звала
За добра јунака,
Да иду Богу у помоћ.

Бајалица шапће басму уједеном браву на уво и на крају му хукне. Иглом боде око уједеног места и трља га травом сјерушом потопљеном у води. После бајања, остави иглу под камен и не узима је 24 сата.

Бајале: *Цемила Лакота, Амира Рожајац (Понорац); Стојана Арсовић, Милунка Зарић, Милева Зарић (Кушићи).*

Записао
Љубинко Раденковић

Сведочења

КАКО СУ ДЕДА СТОЈКА ЈАХАЛЕ КОРАКАНЦЕ

Једне зиме, чим сам дош'о из војске, обредим па сваке вечери у кафану. Није ти тад биле струја, ка' сад, него чича Милисав упали по некол'ко фењера и изакачиње ји свуд изоколо по кафани. То је био много добар кафеџија. Он и његова баба волели људе, а и знали како да привучу људе. Куј попије три пића, четврто га чисте они. Чича Милисав сам служио госте, иако имао већ седамдесет година и био прилично гломазан. И тако ми до пред мрак намиримо стоку, насечемо дрва и послушамо још по нешто жене, па после 'ајд у кафану. Куд ћеш ти да легнеш још за видела, а ноћ зимска, дугачка. Имали смо једну лампицу без стакла, али ни за њу нисмо увек имали гас. Жене преду кучину ел вуну спрем месечине, ел па одигну једно котурче с табле на шпорету, да се види кол'ко тол'ко. Е, зато смо ми мушки ишли у кафану да ни пробе од ноћи и да се мало разонодимо, а и попричамо сес нашем Штубичанцима. Био то леп живот, иако нисмо имали струју, радионе, ни телевизоре. Али смо сваки дан били с нашим људ'ма и с нашом фамилијом.

И тако, те зиме, ка' шта ти реко', задржавао сам се прилично ноћу у кафане, а попијао прилично. А једну ноћ, одма' после Божића, некр-

штене дана, врт'о сам се сам из кафане. Нећу да лажем и попио сам прилично и то наш домаћи црњак. То је моје стално пиће било. Лепо ја поћем дома ка' и до сад, али чим доћо' до реке Миљковаче, таман кад ћу да проћем ћуприју, нешто ми се учини ка' да носим неко бreme на грбине. И тако ми се то отобољи натраг и вуче ме да се изврнем на ту страну. Мишљао сам се свашта. Биће, реко', неки пош'о за мном па ме зајебава и вуче за капут, ал' 'оћеш дигенек. Пипнем ја руком позади, код врата, и напипам нешто меко и чупаво. Све ми тад проће кроз главу. Да л' је мечка, да л' је јазавац, да л' вампир... Пробам да викнем, али ни да писнем. Оно ми се у'ватило рукама, ел шапама за врат и не пушта ме. Поче' да се тресем и скаћем онде на ћуприје, поче' да трчим и да се увијам, ал' јок, све исто. Пробам да поћем дома и окренем на ту страну. Реко', биће ће ме остави кад доћем близу код куће и кад ми залаје пас. Ал' ово ме обрће све на другу страну ка' да ми узде тур'о у уста. Идем ја, ал' све на другу страну. Срећа моја шта снег није био велики, нег тек опрашио па се ишло лако. И уврће ти мен' то чудо на Штрковац, па на Збеговиште, па у горњи крај села. И све по околне брда, никако да се врнемо према центру, све около села по неке увала и по урвина. Кад избимо на Дрљино брдо, реко' да видим баш шта је и какво је то чудо, а душа ми у носу само остала. Напигујем меку длаку и дугачке руке сес дугачкем ноктима. Руке видим ел ми се држи око гуше и висе му на моје груди. Длака му црна, а нокти велики, али више личе на људске него на пчешке. Прво сам помишљао да је то неки вампир, али сам чуо де њега не можеш да напипаш, а овога можеш. У почетку ме било прилично стра', ал' после сам се више уморио, па сам више био у неком бунилу и на мукама. Отежа та ала, па ми се чини ка' да носим цак од ше'сет кила. Обиснуло ми се то чудо, а ноге му ударају ниже мојега дупета, сам' кол'ко не ударају по земље и не вучу се. И нема стајања, него јопет само

напред и само преко реке и преко брда. Ја навијам све ближе код кућа да сам, а оно обрће све у поље и у шуму. Не да ми да уђем у село, па Бог. Кад би пред зору и кад запопеваше последњи петлови, слакша ми одједанпут с грбине и саури се у Мишићеву баругу. Осврнем се брж' да видим шта је и како изгледа, кад оно црно, власато и много ружно створење, више ми личи на мајмуна, него на пса. Али ноћ је још па се не види добро. Сад кад ми се слакша с грбине, лако побо' дома, ка' да ништа није било, а признавам, истрезнио сам се начисто. Упадо' у кућу и чим се до'вати до кревета, одма' ме обузе умор и ја заспа', више мртав него жив. Нико од моје укућана за то није знао, ел сви спавали кад сам уш'о.

Кад се ујутру ја диго', реши' да испричам мојем укућанима оно шта сам доживео, а није се ни могло скута, ел моја жена одма' видела кашкаве панталоне и мокар капут. Испричам ји ја све по реду како сам се боговски провео ноћас по околне брда, по реке и по вирова. Сви се чуде и крсте с обе руке, а највише деца воле да ји причам како то све било. Ја испричам једанпут, а они 'оће јопет. Само мој отац нема да се чуди, изгледа де му све познато, ка' да је био ноћас са мнош. Запали он лулу, седе ближе покрај форуне и поче да прича:

„Тачно је све то шта Стојко каже. Није то ни ђаво, ни вампир, него је то кораканца. Ја сам њи' глед'о у очи ка' шта вас сад гледам. И то куј зна кол'ко пут. Та грозоћија само ћути и наводи те у највећи густиш и воду, и некако неће да се скине с теб' док не запева пет'о, ел не рикне магарац. Кораканца зна за то па те зато и тера све око села и што даље од кућа. Али пре зору, дође ми и она на мојега. Тад запопевају сви петлови углас, кол'ко ји год има у селу. Тад ти се фрућне с грбине па бежи куд до'вати. Кораканца има црно крзно и дугачке руке, да мож' да ти се обеси око врата, а нокте ти зарије у груде па те сам' претиска и боду. Док се пење на теб', задњем ногама ти све изгребе

грбину и, да простиш, душе. Зато сам највише мрзео ту алу. Нема да ти се препне ка' дете, па ју ти носи, него се помиче и мешкољи једнако. Не мож' никако да се угњезди и смири. Те ју висе ноге, те није те добро стегла око гуше, те ју не одговара како ти идеш, а кад 'оће да те уврне на њојну страну, само те стегне за гркљан, ел ти па један нокат забије у душник. Душа ти се сапре и примири, па ти види шта ћеш и како ћеш. Главу има много сличну човеку, само шта ју лице ругаво, а очи црвене и крупне. Непослушне људе и жене јаше само некрштене дана. Пијанице најпре пронађе, ел они не знају да се чувају кад мало попију.

Ја сам имао у фамилији у Шаркамену човека куј се, кад умро, много вампир'о и на крају постао кораканца. Био сам тад дете, ал' се добро сећам тога деда Симе. Био то нежења човек, тврдица и својеглав, а и која би код таквога и дошла. Он ти је сам себе мрзео. Душман и баксуз од човека. Кад умро, нико га није сачувао са овећом, зато се после вампир'о и пудио свакога по селу. Неки кажу де још за живота постао живи вампирин, а с времена на време и кораканца. И то бездушна и дрвендекаста. Јаше те и мрцвари док ти не истера душу и на нос и на душе. Натера те у најдубљи вир док ти не дође вода до под гушу, а ти ако си јак и ако имаш јако срце и живце ће да преживиш, а ако не, онда до мојета. Шта си тражио у невреме добо по ћуприји и по реке. Кад си пудљив, седи код деца и код жене. После сам сазн'о де та' деда Сима рођен некрштене дана и де није био побожан човек.

Зато, кад год сам иш'о у Шаркамен, ја сам за сваки случај у цепу имао малко соли, корку 'леба и некол'ко чешња белогa лука. То ти је најбоља одбрана од кораканце. Намерише она бели лука из далека и не прилази ти близу. Ал' куд ће се пијан човек сети да понесе те работе. Он да зна да је пијан, не би из куће ноћу нигде ни иш'о''.

Доживео и мој отац да га кораканца ноћу јаше и мрцвари, ел се и он опијао у младе дане. Само, нама укућанима није до сад о томе причао. Има случајева да се кораканца на некога и окоми, па још за видела дође и препне се код стреје. Ту чека одређенога човека, ел жену, па му одозгор скочи за врат ил' на главу. Заковрљи ти шију на једну страну ка' пилету, па после 'ајд куд ју се стојна 'оће. Понегде зареди па сваку вечер тако исто. Не смеш да изиђеш ни да пишаш, а камоли негде даље. Ако те промаши кад си отиш'о, ће те потреви кад се врнеш сигурно. Кога први пут јашу кораканце, мож' и да умре од стра'а, ал' кад се навикне, онда му то пређе у навику, ка' и сваки други пос'о. Сваки би волео то да доживи ал' да му ништа не фали и да се лепо проведе. То ти је исто и код онога шта скаче сес падобраном. Воли да скочи, а стра' га.

Ту у мојем комшилuku живела нека баба Перса. Она није ка' друге жене поштвовала свеце, него радела женски рад кад ју падне. У недељу ради да се убије, а после у понедевник спава, ни дупе не зна куд је ју. Таква ти то жена бандо-глава била, нит' се јаше, нит' се тера. Е, њу опази кораканца па се завуче кроз комин, ел напоље није смела да излази. Кад ју се ова препне за врат, та Перса после морала да изиђе напоље, ел ју ова стеже и приморава. Одна' ју дотера до неке провалије и одатле ју гурне дол'. Ако није стрмо и нема трњи и вода, она ће прође некако, али ако има, она има да се врне изубијана и изгребана, да после од срама не излази месец дана из куће. Ће да мисле људи де ју њојан муж изубијао. А увек била њојна кривица. Те некрштене дане волела да ради увечер, ка' да она издржава ова' свет. Тад узме да крпи, да шије, да пере и да изналази разна чуда. После ју крив бока, кад ју она ујане одозгор. Чим ју кораканца види де нешто ради око женске послова, промени глас и зовне ју напоље. Жена ка' жена, више радознала него паметна, изиђе напоље да види куј је и шта је, кад оно 'оћеш га,

имаш шта и да видиш и да осетиш. Тури ти се на грбину па 'ајде у поп Микину шуму, ел у општински гај. Куд ју се дигне, ту те тера, док те не дотера како се њој нагоди. Једанпут се ове Персе, да ју се освети због предења некрштене дана, обесила низ дупе па 'ајд у Сувају у највећи густиш. Ту ју изуједа свуд по врату и по снаге, па ју после гурне низ највећу стрмину у вир. Срећа њојна шта тад била плитка вода и шта била чистина по урвине, иначе би ту загулила кривак.

Такво ти је то време било. Куј се чувао и куј поштовао свеце, он пролаз'о добро, а куј се прав'о својеглав и тврдоглав, е, тај најб'о за цео век свој. Зато жене, које се дете роди некрштене дана, а има и такви случајеви, она треба да се што пре препне на комин и, спрам онога отвора куд излази дим, да изатка детету кошуљицу. То кобајаги да мало изукршта ручно потку и основу, ел куд ће она истински да дигује разбој на вр' куће. После, то дете кад порасте, нити мож' да постане кораканца, нити га па јашу. И још нешто, а то је исто много важно. Жена не сме да затрудни некрштене дана, ел ће ју дете сигурно постане кораканца. Данашњи младићи не воде много рачун о томе, зато ји се и рабају свакаква деца, па после цео живот не мож' да изибу с њима на крај. Такви буду пијанице, лопуже, преваранти, крадљивци, швалери и тако слично. Кад би човек знао кад куј прављен и кад куј рођен, он никад не би треб'о с таквема да се дружи и започиње неки пос'о. Мислим на оне који су по нечему везани за некрштене дане. Не треба никакве послове започињати од Божића до Крстовдана, ако је жена у другом стању, ел ће ју дете буде ружно и ће да личи на кораканцу, а мож' и да постану кораканце у своје време. Нико то не зна тачно како ће да буде, али је боље да се слушају стари људи, ел су они много више доживели и претрпели. Нису тад били телевизори, компјутери и друге занимације, него ти је вампир, змај, кораканца, ел нека друга ала, била сва разонода од рођења до смрти. На заве-

тинама, на славама, на крштењима и на свадбама само се о тем чудовиштима причало. А сваки знао по нешто. Ретко да се у нечију кућу није завукла нека алурда, па после, да видиш грдан белај, не можеш да ју истераш кад 'оћеш. После 'ајде код врачаре, па разна бајања, па триста боке ти требају да се очистиш и откачиш. Више се човек бојао да га не задеси таква невоља, нег' нека болештина. Зато није никакво чудо шта су стари људи више веровали у разна чуда, али су много више веровали и у Бога. Поштовали се много више укућани и цела фамилија. Живели људи много близу, ка' да су једна душа. Шта заболи једнога, заболи свакога. Шта зафали једному, фали свима. Зато су тад' биле мобе, прела, седељке, свечарске и славске посете, разне поворке и обреди. Сад сваки седи у своје куће, забио се цео у телевизор, па мисли да му више ништа не треба. Ал' није тако. Ја да ви кажем, ка' стар човек, без ближњега својега и без људи нема ништа.

Чим се заврше некрштени дани, људ'ма одма' лакне. Неколико ји се скине терет с душе. Зато се на Богојављење освети вода (богојављенска водица), и од те освећене воде треба да окуси и да се попрска сваки члан домаћинства, и свако бравче у штале. Том водицом се одстрани свака ала, сваки зли дух, па и кораканца. Врне се радос' и мир у сваку кућу. Пијаницама и недокресаним женама понајвише.

Записао
Златимир Пангић
(Штубик)

КАЗИВАЊА О ДЕМОНИМА — ИЗ ОКОЛИНЕ ТОПОЛЕ

ВАМПИР

Као дете живела сам у овом селу и било је великог веровања, које и данас постоји, да има вампира. Кажу да кад умре човек па мачка прескочи преко њега, он се повампире и онда долази у свој дом код своје деце, своје породице. Зато се то чува, по целу ноћ седе људи код мртваца да се не би дешавали ти вампири по селу. Ако неко примети и зна ко је са стране, онда се иде у гробље па се откопа гроб, узме се један колац или оштар вршнат нож. Тај мртац мора да се прободу, да се пробуди, да се више не би појављивао. Узме се неко вршнато дрво које има врх зашиљен, без обзира од чега је дрво: да ли је оно церово, шљивово, крушково, није битно. И данас то исто се у Србији ради, да кад неко умре, целу ноћ се седи, чува се док не сване дан. Онда и даље стоји увек неко од фамилије, од рођака поред тог мртваца, све док се не изврши опело, док се он не сахрани, да се не би ти вампири појављивали.

А да постоји веровање и данас-дањи да човек када умре, четрдесет дана његова душа се вије око његове куће, где је он живео и где је умро и присутан је тај његов дух. Зато наши људи држе четрдесет дана чашу воде на прозору и чашу вина. У једној таци се ставе коцке шећера, наводно да тај мртац четрдесет дана долази да пије воду, вино, уместо причешћа. То је наше веровање, то је обичај такав и то људи данас-дањи раде.

Ти вампири се дешавају, кажу, ако би мачка преко њега (мртваца) претрчала или ако је на некога од укућана увређен, па му онда досађује у каснијим временима. Зато млађи треба да поштују старије, да их не вређају, да старији не проклињу младе и да их благосиљају, да им цвета будућност.

Обично, вампир прави неред по кући. Лупа судове, чангара, не да својој фамилији да спава, да буде мирна, на неки начин им даје до знања да је он љут на њу, да хоће једноставно да им врати то што су они њега увредили. И кад то већ пређе у досаду, онда домаћин који је већ остао у кући мора да нађе два или три човека, да оде да откопа тај гроб, да отвори сандук и неким вршнатим ножем или неким дрветом шиљатим да га прободе, да би се он смирио, да им више не би долазио, да им не би досађивао. Обично се убоде у стомак.

* * *

Чуо сам од моје бабе да је ту, повише моје куће, био неки Зака Зузулић, па му је умрела жена, и остало дете мало. Они су сахранили жену и вратили се кући на вечеру, поседали за астал. Таман су сели и почели да вечерају, а капија се отвори: „Цангрц!“, и та жена умрела — иде. Никим ништа није рекла, само је уишла да надоји дете. Међутим, сви су они, послуга што су били — то је прснуло куд који — једно на жицу, једно на летве, отишли бестрага. Кад су се после искупили, поново жене није било, дијете је надојено и остало живо — то сам чуо од моје бабе.

* * *

Повампирео се један човек и отишао у кућу жени, и боравио у кући, и помагао, радио. А кад су отишли он и жена да дену сено, он се поп'о те део сено, а жена додавала. Каже он: „Иди,

донеси ми воде да пијем”, дошло му да дави. „Па док зденеш сено”, каже жена. „Ма, не могу да трпим жедан, иди. И понеси ти једно дрво”. „Шта ће ми дрво?” „Понеси ти дрво, можда те нападне неко куче, ко зна”.

Она понесе то дрво и заватила воду и пошла. Куче кидисало, 'оће да исцепа, па држ' овамо, па сукњу исцепало, једва се одбранила. Од воде после дотрчала горе, он на сену: „Мен' умало не исцепа куче!” „Па рек'о ти ја” — он да јој каже, а оно виси од сукње, из зуби њему.

* * *

Човек постане вампир кад га поп, после смрти, не опева. Вампир ноћу иде по својој кући, лупа. Да се не би повампирео, човека треба убо-сти глоговим трњем под нокте.

* * *

Причала ми једна жена из Алексинца, син јој погинуо... Четворица били у колима, у мерцедесу и подлетели под фапа. И, каже, не знам шта смо узели чије у сандуку. И каже да је он за четрес' дана сваку ноћ долазио и да је она њему остављала у собу његову да вечера. И, каже, ујутру нема, да је појео. Ко ј' га је појео, није вид'ла. Да је то, каже, појео. То сам чула. Да л' је то истина или није, ја у све то не верујем. Људи кажу, кад досади вампир, кажу да треба неки восак, катран, шта ти ја знам, око куће мазати, да не прелази више куће.

* * *

Код нас се није здешавало да је неко видео вампира, ал' овај синовац што нам је, њему је мајка умрела овде. И она је долазила.

Вампир је у виду лептира, неке птице, по соби тако лети. Да ти причам, њена је ћерка... Пио јој човек, био бекрија. А она је узела неко пиће

кад је ова умрела, као да ту замре да он више не пије. И сад, они су то пиће узели преко ње, а то не смеш преко мртваца да узимаш. Она се после , они кукају, нису смели. Они су у Београду, сад су дошли ту. Нису смели ту да ноћивају и врдали и само, каже, лупа. И они су то, каже, дође ноћу као лептир и лепо мене сам' удара овако, лепо марамом, као мајка његова, вампири се. И ја се, каже, пробудим, и сад ете га, бере горе вишње. Повампирила се, ето, што су то узимали преко ње. Долазили само у своју кућу. Они кукају да је још увек . . . Кажу, прошле ноћи се жалили, спавали су у веранди и, каже, целу ноћ, лепо, каже, лупа у даску. Само, каже, откива у даску.

Кажу да то може да се излечи, али треба да се копа. Да се удари од црног дрена, колац ваља да се прободу. А иначе, пре тога треба начети. Кад умре, убоди га нечим и после не може да се повампири.

ВЕШТИЦА

Дете се роди у кошуљници. Родитељи, кад се дете роди у тој кошуљници, они то узму, упале и баце. То је велика грешка. Онда дете, било мушко или женско, оно постаје вештац или вештица и нема мира. Сваке ноћи оно мора да иде по селу. Који људи то виде, виде један велики пламен који сија. Она иде од куће до куће, где се задржи, ко јој је најсимпатичнији, најмилији, она га дави. Тај се разболи и умире. То је велика грешка, по мени, јер треба ту децу која се рабају у тим кошуљницама, та кошуљница да се сачува, па на Бурђевдан кад се иде на уранак том детету, ако је женско, да се обуче црвена хаљина. То дете постаје видовито, може да каже шта ће да се деси било коме и било где. Исто то важи и за мушкарца, њему се облачи црвена кошуљница. Међутим, наши људи то не раде, него уништавају кошуљницу.

* * *

Има у сваком селу вештица. Она се крије, то слабо ко зна ко је. Кад би оно што изиђе из ње, онај дух, уочи Младе Петке, ако би оно уништио, она би могла да остане мртва... Не мож' да се поврати опет у њу.

* * *

Роди се жена као вештица. И она то до смрти бере, децу, људе. Ако је нико не улови. Оне долазе само уочи Младе Петке и Младе Недеље. Између једанаест и дванаест сати. Ондак беру и једу. Кога 'оће мож' да убере.

Баш једном приликом у Наталинцима била шумљанска деца. И дошла непозната нека жена и каже: „Да ти видим дете”. А била вештичара. И она млада невина, она треба да каже: „Шта ти гледаш моје дете? Ко си ти? Шта си?” Она открила и она каже: „У, ала ти је лепо, дабогда ти живело”. А кад каже „Дабогда ти живело”, то је контра. И она оде. После два-три минута дете у плач. И ту одем те га умирим час посла. И више нема ништа.

* * *

И вештице сад не вибамо. А било је раније, па лети, сева. Ко свећњак кад иде... Ноћу. Лети. Севне, па опет лети, па севне.

Био један који је ухватио. Па је ставио у онај дрвени затвор. Она у виду била, као врапца.

А има један овдена, била му жена вештица. И каже, кад усине вруће вериге, замота око врата, те запржи, жигоше и она после не лети, не може више.

Једе по селу... И децу. 'Оће и своју децу да поједе.

* * *

Причали су ми о вештицама, и то се и данас-дани прича. То је један причао, ту, комшија нам, Миша, како је он срео неку жену увече, стајао је на вратима. А није 'тео да каже која је жена. И каже да је викала, то је баш Миша прич'о лично код мене, ја сам то чула, била код продавнице, ал' нисам само ја него је било нас пуно. Она виче:

„Опа — оп,
Теби троп,
Мене сир и сноп”.

А он мало 'рамље на једну ногу, па имао штапове. И онда, он до'вати штапом па је изубија, и она каже: „Запамтићеш мене, каже, добро, пази добро, каже, кога си, запамтићеш ме добро”. То је сад скоро било, сад, пре годину-две. Није му се десило ништа, кад он нема ништа. Нема ни краве, нема ни сира ни кајмака.

* * *

Вештице играју коло под дрветом, па се познаје овај круг њини где играју. Сада то нема, али свакако то било раније.

* * *

Вештица може да поједе. Вештица је кад се дете роди у кошуљици. Кад би се спалила та кошуљица, не би било вештице, ал' може дете да умре. Чула сам то некад кад се дете роди, они узму па спале ону кошуљицу. А дете некад умре, а некад остане.

Вештица обично изиђе око дванаест сати. Изиђе као лептир, претвори се, не може да изађе она тако. Иде негде, поједе неко дете и врати се. Ја знам баш, имала сам брата, родио се и девет дана живео. Ми га једва дочекали, нас три женске и оно четврто мушко. И стрина му ту донесе мајки вино и како је то вино попила, оно

више није хтело да сиса и за двадесет четири сата цркло. А имала једна врачара, само да смо отишли код ње да му ова преврача, она би га спасла.

* * *

Вештица је било, а има их и сад. То само можеш да преметиш кад излазиш вако из куће. Излети нешто, а после, ко зна. У кући, како описују стари, моја мајка то пратила, каже, њени су родитељи то пратили и она. Каже, да кад она изиђе, тај дух из ње, ваљда, она остане као мртва све док се не врати. Она баш знала неку другарицу, причао ми тај њен човек да му она увек остави дете да кука, имала и дете, али, каже, стоји као мртво. И он је буди и устане.

Вештица постане дете које се роди у некој кошуљници. Униште ту кошуљницу, оно је горе ако је не униште. Неко каже да су уништели овим, како се зваше онај... Та кошуљница, то је кожур, опна, има то и око бравова. Ја сам ономад, прасила ми се крмача, па то оно испадне ко год у оној раније... Ко се роди у томе, после постане вештица. Вештица може да има своју децу, али је не напада. То сам чуо, стара ми мајка имала сто година и она је то говорила. Каже: „Вештица једе цео свет, па најпоследње и у својој кући”. Значи, и своју децу поједе. Ако убијеш њу, убијеш и сама себе. Треба да се загори. Њу не можеш да убијеш никако. Треба да је загориш само. Усијаш неко гвожђе па загориш, да је негде маркираш. Маркираш је где стигнеш, у месо.

* * *

Нека ватра сева. Шта је сад то? Чули смо од старина да су вештице. Па су причали, каже, уколико сад у том моменту имаш пушку, добро би било да запнеш пушку, а да је не окренеш.

Онда, ако је вештица, та која је вештица, она, каже, не може да склопи уста. Она ће морати да дође ујутру да те моли да ти пушку вратиш да би она могла да склопи уста. Уколико је то могуће, али можда и јесте. Стари су људи, што каже, знали то и практиковали.

* * *

И дешавало се, каже, иду и набу десет дрва, сечу на онај дрвљаник и као повраћа оно, нешто бело. Кажу, шта је то? Каже, вештица. То су узимали кад дете се разболи, знаш, они су били као лекари, они су то узимали, и као да детету од тога, воду негде са медом, нешто, и дете оздрави од тога што су вештице повратиле.

* * *

То су видели кад сева, као, види се ватра, трепти, трепти ноћу, кажу, и улеће у ошак. Излети један, као улеће једно светло у ошак. Излеће два. Значи, ту је била следећа, па је она позвала. Па после крену две, па негде опет улете у један ошак, па од те две побу три, каже. Крене, па друштво просто скупи. И тако се скупи веће друштво и одлазе као... И те вештице су раније, причали су људи, ја сам то слушао од старине, као круже вештице, круже редом, као поједу човека. Шта ја знам, она му каже о некој моћи и намени му кад ће тај да погине, или да умре. И ту му нема, ако му тако намени, нема му шанси да он стварно не умре или не погине.

* * *

И, чак шта више, једном је, кажу, била свадба. Али је неки путовао, један путник, рецимо. Овако, сад он је путовао. И, навратио је, замолио неке да га приме да преноћи. Они кажу: „Сиромашни смо, бре, човече, каже, немамо две собице само, у једној жена 'оће да ми се роди“. Каже: „Ма, нема везе, само да преспавам

и идем даље". Путник. „Ма, немој", каже. Овај упоран. „Добро", каже, прими га. И, сад, каже, тамо се жена пораба, а овај слуша, није спавао, тај путник који путује. И ово дете, роди се, мислим дете се јави и као јави се неки усуд, оно што кажу, усуд. И намени му, каже, мораће да погине на дан венчања. И сад, овај оде, ништа то не каже овом човеку што му се дете родило. И иде, оде он, али прати он негде после два'ес година, кад ће то дете да стигне за венчање, и најави се однекуд том домаћину, захвали му се што је он прихватио те спавао и, каже, никако друкче, кад ти се син буде женио да ме зовнеш на свадбу. Овај то прихвати. И сад, он је с тим хтео да му помогне, пошто је он чуо да му тај усуд наменио, то су ваљда вештице намењивале, да не би погинуло дете да га спаси. И он дође. И каже њима овако. Кад су спремили се сви, кад тај дечак одрастао, момак, младожења, отишли су за младу. Али су наменили, каже, удавиће се у бунар. Тако му је намењено било. И он каже, послуги тој, кад је било, отишли су сви, да узму даске да му донесу и он уз'о лепо и тај бунар, све даску до даске закује да не може ту да се удави. Немогуће! Потом припреми, закује даске, све то, и, каже, долазе сватови и оно младо силази, то по обичајима, сито да баца кукуруз, једно, друго. Младожења излази и утрчи у бунар, аутоматски! И кад не може, даске су ударене, не може да ускочи у бунар, он леже на те даске и умре. Умире на даскама. Значи, онима је одма' кликер прорачуно, кад му је то намењено, то је готово.

* * *

Е, сад, мислим на те вештице, њима оне тако намене, кажу, и то сам чуо од стари људи. Оне, каже, дође време да своје дете мора да поједе. Ишли су редом, редом, редом оне, умирали су деца, оне су њима намењивале и дошао је ред да мора и своје. И оне не може да избегну да би спасле своје. Просто, кад су свуда редом по-

јеле децу, мора и њене. Вероватно да је то постојало, кад је тако се радило.

* * *

Па, вештица је, по мени, како сам ја то резновао од људи, обичан човек или жена. Али се, каже, роди или има капицу неку, кожицу, танану као слепи миш, ако се сећаш како изгледа слепи миш. Оно мекано ко кожа, и то дете које има то, то родитељи узму и склоне му негде. То су раније знали, јер није се родивало у болници, па су то знале старе жене. Кад стигне то дете, да може да има ту моћ, оно тражи од мајке, ту да му да капицу, које се родило, кошуљицу, шта је то имало. И сад, ако му мајка не би дала, оно би умрело, не могло да живи више. Ако му то да, оно са том капицом има ту моћ и иде, али кад излази, то је нормалан човек, или је жена, вештица. То у ноћи када легне да спава. И каде буде дванаес' сати ноћу, излази му душа, а оно остаје тело да спава у кревету. А та душа се, као врапчић се, каже, претвори, као птица, излази на уста и одлети. И тамо ствара после друштво и тамо се увеличава, постаје тамо моћно. Постаје и крупно. И кад се поново враћа, постаје као врабац и улеће. И онда се човек буди, или жена. Дотле је као спавала, као мртва.

* * *

Ја знам да ми је ћале покојни причао. Он је имао његову школску другарицу. Та је била вештица. Знали су. И Свети Јован, била слава, зимски Свети Јован. И одлазе у госте у Трнави, тамо Горњој, код цркве, близу ту било да се иде у госте, и она, каже, почела да тражи од мајке, тражи, тражи то, она јој не да. Ту своју моћ да би имала као вештица. И одлазе они тамо у госте, мајка се наљути и каже, докле, каже она, целог века да као једе народ. Узме, имали су диреке, зграде су биле на диреке, оне велике. Узме онај, онај велики, заврти онако у рупу, па набије то њено, савије то кошуљче,

шта је било, капица, тамо, па направи један дрвени клин, добар, набије тамо и заструже да то не може више да узме. Она је тамо седела за ручком, увече, јела, пила са њима, играли су коло, ту чак им'о и свирач, и она је одједампут пала у том моменту, кад је она то овамо ставила и зачукала јако да не мож' више да га узме, она је пала ту и умрла. Дотерали су је кући, мајка је знала. Чим су јој јавили, каже, ако, нема везе, да не досађује народу више. Имала је тада два'-естину година, пунолетна девојка. Пуна девојка, мислим у највећој снази.

* * *

Или, причали су, један деда је као прич'о, то исто било у Трнави, јер мој ћале био у Трнави, па сад он чуо то. Каже, исто нека матора баба, па сад као излази, иде као. Па кад изађе, она спава непомично, па он њу мува, буди, знаш оно. Ништа, она се не окреће. И он ухвати па је окрене контра, ако сад тако спавала и горе, он је окрене наопако, па окрене главу долена. И кад тај вратчић долети, он уђе негде, мож' да уђе ако је и затворено, каже. И 'тица, туче ту да уђе, и туче и туче, не мож' ту да уђе, где је у том положају. Не мож' да потриви. Ту је сад нешто, рецимо, да не може да се снађе. И он ту посматра. И он онда крене да лети. И она, пробуди се, каже. И он каже њој као да је вештица, а она то не да за право да је вештица. Она неће да дозволи, да да за право, уопште. Вештица никад неће да призна да су вештице. Не признају уопште. Ал', ето, у том, тако су људи то пецкали и ватали.

* * *

Мен' је деда, каже, прич'о кад је се оженио млад. И исто, спава са младом оне прве неколико ноћи, и долази нешто и слети, као 'тичица прво. После се појави као ћуран велико и само овако диже покривач, диже, диже, диже. Њих

двоје почну да се жале код оца, и код мајке се жали, каже, нешто дође, и они кажу: „Ма, то су вештице. Ми ћемо да чувамо”. И уочи Божића се печу печенице, печенице се пекле у селу раније, биле су куће одаклије. Сад камини, као нешто слично. И ту се пече и ту се спава, поред се мет’е слама, она божићна, и спава се ту поред те ватре на земљи доле, само се поњава баци. И они чували, и, каже, долете ту, поче да... И један полако виче: „Бабо, бабо!” и онда скочи и само увати ону ’тичицу. И како пече тамо печеницу, онај жар врућ, он руком у жар, тап! Изгори оно, прође неколико дана, не знају они, кад онда чују: Котража код Страгара, село, од нас веће село, каже, баба нека увече пала у онај жар од печенице што су пекли, изгорела. Значи, она је то била. Значи да оне иду околу по селима даље, даље иду.

* * *

Не знам да ли вештицу могу да се ослободе. Да л’ постоји могућност да би она сама могла да реши то и да се ослободи. Могуће, као негде се прежеже. Негде се прежеже врућим гвожђем и као она то више одустаје да има ту моћ, да буде вештица. То се прежеже негде да не буде на видно место, јер то би јој сметало у животу.

Казивали: *Олга Танасиловић, Радиша Радовановић (Божурња); Борђе Алексијевић Поповић (Митровчићи); Драгољуб Вукић, Милан Симић (Горња Трнава); Љубинка Маринковић, Живана Стевић, Блажо Дамјановић (Јунковац); Анђелија Јанковић (Винча); Влада Радовановић (Овсиште).*

Записала
Татјана Стојановић

МУДРОВАЊЕ ИСЕ ВУКМИРОВИЋА

„О' људи моји, имате ли и зере* мозга и памети? Видите ли, Бог вас не видио, како ћете налити кацу водом кад је каца без дна”.

Тако је Исо Вукмировић говорио људима умно поремећеним, као што је и сам донекле био. Кад су им у душевној болници казали да у кантама преносе воду и да је излијевају у једну кацу која је била без дна. На такав су начин у болници провјеравали у којој је мјери оштећено њихово ментално здравље.

Док су се други болесници утркивали који ће више воде да излије у кацу, Исо се убрзо досјетио да та вода само пролази кроз кацу. Послије тога и још неких провјеравања његовог психичког стања, отпуштен је из душевне болнице и враћен у његово Сврачково село. Али, није се Исо дуго задржао у својој кући, већ је кренуо од куће до куће по сусједним селима у Крбавском пољу.

„Из дубоке бездане јаме, од нечијег ћаће, истражујем обуће”.

Тако је Исо одговарао кад би га неко у кући, гдје би први пут свратио, упитао одакле је, из којег села. Његове ријечи „истражујем обуће” значиле су да су му потребни бољи опанци од оних што их је имао.

Приликом уласка у било чију кућу, Исо није никада казао — добар дан, нити помози Бог.

* Бар мало.

Исто тако ни на чему се није захваљивао, било на јелу, било на одјећи коју би му народ дао. Међутим, сваки његов одговор на постављено питање збуњивао је присутне.

„Дајте ми нешто да пропустим кроз грло, само нешто што лако промиче”.

Тражење јела на овакав начин значило је да не воли посну храну.

„Стеците ми воде”.

Воду би тражио на овакав начин кад ожедни.

„Не вјерујем ја њему, не вјерујем. Види га како је искезио зубе, за трен би ме потрошио”.

Оваквим ријечима Исо је одговарао кад би му неко од укућана рекао да слободно уђе у кућу, да се не боји пса, који је био пред кућом, да ће га напасти. Ипак, чекао би по страни све докле га неко не уведе у кућу.

„Могу ли добити шталско наслониште?”

Такво му је било тражење преноћишта.

„Боже мили! Боже мили! благо ти је теби кад командујеш цијелом солдатијом”.

Тако би Исо говорио војнику који би се затекао на одсуству у селу. Исо би обигравао око њега, загледао се дуже у војничку униформу и више пута понављао овде наведене његове ријечи.

„Не треба мени твоје ни јело ни пиће. Ти си мене претоварио и преко мјере и преко ваге”.

Тако је Исо одговорио човјеку који га је позвао да заједно ручају, послѣ доношења бремена пружа за плот. Бреме је било доста тешко, па кад га је Исо збацио с леђа, није се освртао на домаћинов позив на јело, већ се убрзаним корацима упутио даље кроз село.

„Јесмо, јесмо, рођаци. Ако нијесмо по сродству — јесмо по памети”.

Тако је Исо одговорио Милану Вукмировићу, који му је у шaljивом тону рекао да су њих двојица у сродству зато што им је исто презиме. (Код присутних ово је изазвало буран смијех).

„Ој! Ризмане и Пеција, дабогда вас убило оружје од небеског Илије”.

Звонак глас Исе Вукмировића, више од десет година, разлијетао се по селима Крбавског поља док је рецитовао своју тужбалицу у облику клетве упућену Ризману и Пецији.

Нестало је Исе Вукмировића у Другом свјетском рату. Али, у живом сјећању су остале његове необичне изреке, које је народ у томе крају назвао: Мудровања Исе Вукмировића.

Записао
Дмитар Бушић

ТРИ ЖИШКЕ

Несрећни Мијат Булафић, из Ратиша, код Дечана, имао је тежак и мучан живот. Тукли су га многи јади и несреће, али се по Улотини и цијелом Полимљу причало о његовом чојству и честитости. Био је јунак и ратник свих ратова свога доба. Жена му је рано умрла, па је остао да живи са својим ћетићем јединцем. Ово му је дијете било све што је имао.

Кад се зарати са Швабом, Мијат, иако доста стар (било му је око 80 година), пође у бој заједно са својим ћететом. Но, син му се убрзо разболе од шпањолице и умрије.

Чим се ојаћени отац вратио с гробља, са синовљеве сахране, зграбио је каба' воде и изручио га на огњиште (такав је био обичај у Црној Гори: када се угаси живот потоњег настављача породичне лозе, и огњиште треба да се угаси).

Утучен јадом и чемером, Мијат одма' леже у кревет, са великом жељом да се и њему очи што прије склопе. Но, ће је смрт — ту је и свијета доста. Људи ћеше Мијата, а жене ка жене: доносе понуде Мијату и раде око њега, а неке од њих рашчепрљаше угашено и водом слијепљено огњиште и на његовом дну набоше три неутуљене жишке, те одма' пропирише ватру. Те су три жишке оне протумачиле на свој начин.

Мало помало и Мијат се поврну, а да шта ће жив чо'јек? Испричаше му оно о три жишке и почеше да га наговарају да се јопет ожени. Мијат се чудио њиховом зановијетању, плашио се, сиромах, да се не спрдају с њим, па би се поне-

кад и љутнуо. Но, жене осјетише да је његово нећкање све мекше, па исте оне што су нашле три жишке на огњиште, одоше у кућу Вулића, испросише и доведоше му Бевојку.

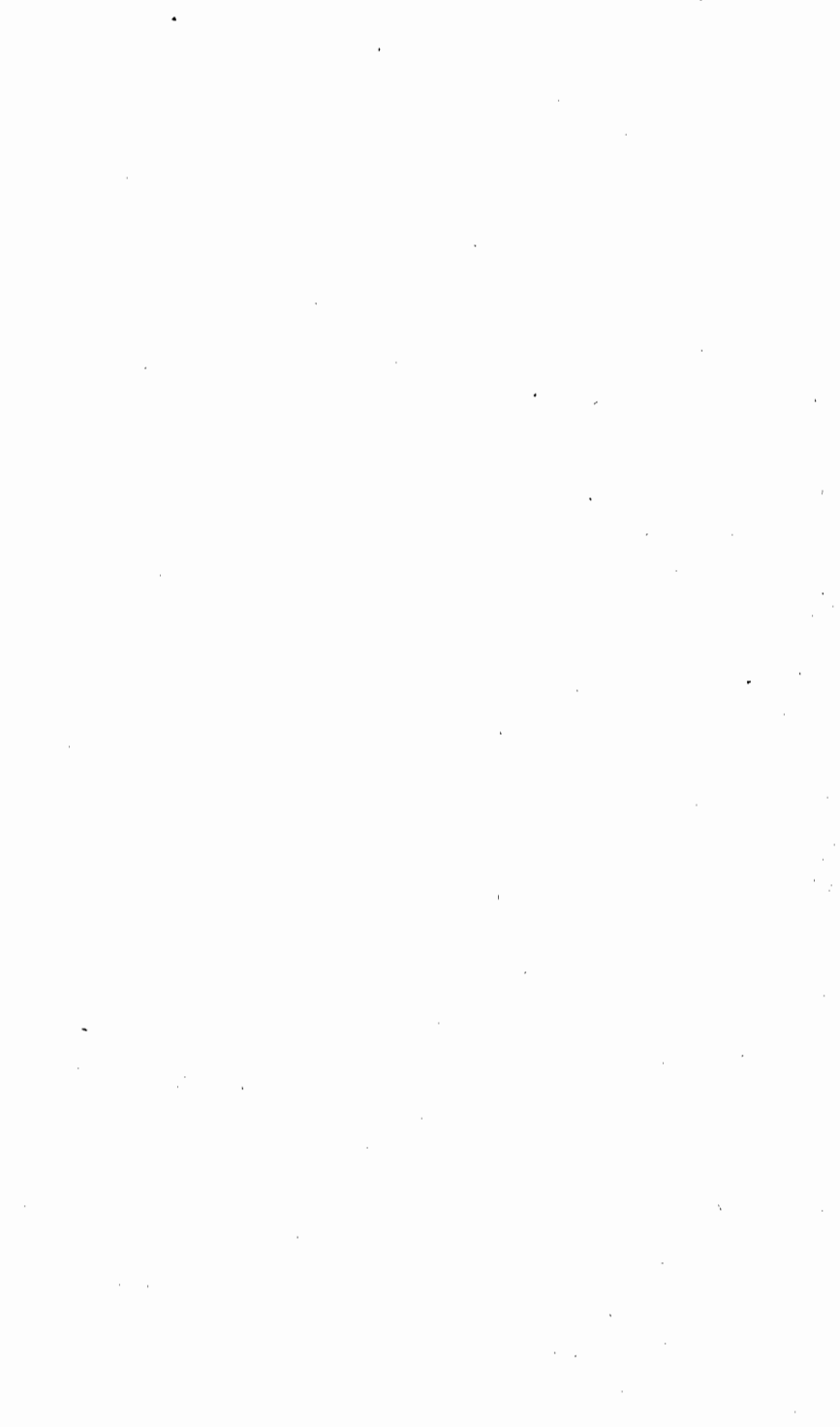
Навр' годину дана, Мијату се роди син Малеша, па потље Настадин, Костадин и Бевојчица Рада*. Све четворо дјеце по свему је личило Мијату, а највише ликом и говорљивошћу.

Мијат се из Улотине преселио у Ратиш, код Дечана, и потље је још дуго живио. Беца су му била вркунци кад је умро.

Казивали
Милета и Миомир Лакићевих
(Мали Врановац код Дечана)

Записао
Милорад Радуновић

* Рада је била друга жена Милете и маћеха Миомира Лакићевиха.

Расцрпаве

Живомир Младеновић

ЗБОРНИК НАРОДНИХ ПЕСАМА ТОДОРА ИКОВА

1. Идентитет Зборника утврђен 1957. године

Као члан Одбора за народне умотворине Српске академије наука и уметности предузео сам проучавање рукописа народних песама Вука Карацића, који се чувају у Архиву Српске академије наука у Београду и у Рукописном одељењу Библиотеке „Салтиков-Шчедрин” у Лењинграду, у намери да их припремим за критичко објављивање. Пошто сам израдио азбучне регистре наслова и првих стихова свих објављених и необјављених песама, почео сам упоређивање сачуваних записа са објављеним текстовима. Био је то дугогодишњи, напоран посао, који је захтевао дешифровање тешко читљивих записа, али је као награду доносио занимљива сазнања о методу Вукова скупљања и издавања песама и о његовим певачима и скупљачима.

Моју посебну пажњу привукао је обиман зборник народних песама регистрован у Архиву Српске академије наука под бр. 8552/257, VI и VII, због систематског поретка записа песама, пи-

саних различитим рукописом. Како сам био добро упознат са *Вуковом преписком*, која ми је у највећем броју случајева помагала да утврдим певаче и записиваче, уколико о томе није било података на самим рукописима, лако сам закључио да овај зборник представља песме које су под Његошевим старањем записане за Вука од Тодора Икова Пипера. На тај закључак навела су ме два податка. Први, Његошево писмо Вуку од 7. фебруара 1836. г., којим му је јавио да је „добавио Тодора Икова Пипера“, који „знаде 120 пјесама доста добриех“, да су их „већ више половину преписали“ и да ће их, када их све запишу, послати њему на дар, али под условом да их све штампа, „да буде на удивление људма: ови прости Србин, кои је оволико пјесама мога упамтит у своју просту главу“.¹ С друге стране, сам Вук је напоменуо за девет песама у IV књизи бечког издања да му их је послао Његош, који је на његову молбу „препоручио те су се преписале од некога Тодора Икова из Пипера“.² Шест од тих песама нашао сам у овом рукопису и тако да у рукама имам Зборник народних песама Тодора Икова Пипера, који је Вуку послао Његош. Ни тада ни касније, све до данашњег дана, нисам сматрао да сам дошао до неког значајног открића које би требало посебно објављивати, јер је то за мене био само један између многих сличних налаза у току проучавања Вукове рукописне заоставштине, али се из мојих објављених радова у току 1957. и 1958. године може видети да сам још тада знао да су песме у овом зборнику записане од Тодора Икова и да их је Вуку послао Његош.

У реферату *Рукописи народних песама у Вуковој заоставштини* на IV конгресу фалклориста

¹ *Вукова преписка*, књ. VI, Београд, 1912, 364.

² *Српске народне пјесме*, књ. VI, Беч, 1862, IX.

Југославије, 29. августа 1957. г. у Вараждину,³ истакао сам да сачувани рукописи у Вуковој заоставштини осветљавају метод по коме је Вук текстове народних песама припремао за штампу, да је „крупне измене извршио... нарочито у песмама које је објавио из једног великог рукописног зборника из Црне Горе, који је добио од Петра II Петровића Његоша”, и да је из овог зборника, који је у његовим рукама био још пре 1841. године, дакле пре него што је почео објављивање коначног, бечког издања својих народних песама, „у четири књиге унео преко двадесет песама, и објављене песме обично исецао, остављајући читаве само странице, на чијој су полеђини били текстови још необјављених песама”. Тада сам указао и на некритичност Љубомира Стојановића, који је штампао и песме које Вук није желео да објављује, што је „између осталог, случај са неким песмама из великог рукописног зборника из Црне Горе, који је Вук могао за своје збирке користити колико је хтео”.

У огледу *Вук као редактор народних песама*⁴ указао сам 1958. године на то да се у Вуковој заоставштини налази „и један врло велики рукопис, састављен из два дела, који је имао преко стотину народних песама и да су, како пише сам Вук, те песме... на његову молбу, а по наређењу Петра Петровића Његуша, записане 'од некога Тодора Икова из Пипера'”. Тада сам такође напоменуо да је Вук у своје четири књиге унео преко двадесет песама, и, по правилу, објављене записе исецао, уколико на полеђини није био текст необјављених песама, као и то да се из ових случајно сачуваних одломака најбоље види у коликој је мери дотеривао рукописе које је објављивао и колико су поједине песме уметни-

³ Рад конгреса фолклориста Југославије у Вараждину 1957. године, Загреб, 1959, 243—247.

⁴ Ковчежић, књ. I, Београд, 1958, 64—93.

чки добиле захваљујући његовој редакцији. Највећи број примера о томе како је Вук припремао за штампу рукописе народних песама навео сам из Зборника Тодора Икова и при томе за сваки стих назначио број записа одакле је узет.

Констатовано сам да рукопис песме *Сунчева сестра и наша тиранин* (8552/257, VI, 2, бр. 85) има 40 стихова, а да је интервенисао у 17, понегде врло много. Тако је стихове *Да видите како љући кажу / Ако буде истина права / Е ћу је узет за вјерену љубу* редиговао: *Да видите лијепу ћевојку; / Ако буде како љући кажу, / Узеху је за вјерену љубу*; стих *И од истине виђеше ћевојку* прецртао је и заменио стиховима: *Кад дођоше до воде студене, / Ал' истина како љући кажу*. У 14 сачуваних стихова песме *Чета спушка* (VI, 2, бр. 89) извршио је исправке у осам; у песми *Михат Томић и наша од Требиња* (VII, 5, бр. 47) мало који стих да је остао неизмењен. Тако је стих *Све јо право по истини каже* редиговао: *Све јој кнеже по истини каже; Па је ситну књигу накитила — Па је ситну књигу написала; Мили куме хаидуче Михате — Мили куме, Томића Михате*. После стиха *Те он купи данке и хараче* дописао је три нова, који употпуњавају смисао: *Па и то му јоште доста није, / Већ ћевојке љуби на срамоту; / Но ти дођи и доведи друштво*. Стих *Не би ли му изгубио главу* редиговао је: *Не би ли му погубио главу, а у другом од два стиха С хаидуцима у Дробњаке поће / Докле кнезу на двореве доће* променио је ред речи на: *Докле доће кнезу на двореве, како би избегао сликовање*.

Нашао сам да је Вук велики број стихова редиговао у песми *Јанко Лакетић и Петар Бошковић* (VII, 5, бр. 51). Тако је стих *Дробњаке до воде до Таре* поправио на: *И Дробњаке све до воде Таре; Али виђе што му књига пише — И*

он виђе што му књига пише. Неправилан стих *Но устанте на медан да идемо* редиговао је: *Но устан'те, моја браћо драга, / Да ми Јанку на медан идемо.* После стиха *Сву Краину од Херцеговину*, који је исправио на: *Сву крајину од Херцеговине*, додао је стих *Да ми онђе медан под'јелимо*, који представља логичан наставак мисли. После *Догнаше их до Дабовићјах*, који је редиговао: *Догнаше их и до Дабовићах*, додао је *Но кад бише до куле бијеле*, што је нужна веза са следећим стихом.

Песма *Опет диоба Јакшића* (VII, 6, бр. 57) изгубила би много од песничке лепоте да нема Вукових поправака и допуна. Стих *Јакшић Митар и Шћепан* редиговао је: *Јакшић Митар и Јакшић Шћепане; А пошто се напоили вина — А пошто се напојише вина; Но Шћепану Митар бесједио — Шћепану је Митар бесједио; Хаи Шћепане у лов да идемо — Хајд', Шћепане, у лов да идемо; Е сам јучер био у планину — Је сам јуче био у планину; Шћепан му је ријеч бесједио — Но му Шћепан ријеч бесједио; Но ме добро забољела глава — Љуто ме је забољела глава.* Стих *Митар скочи у планину* пође редиговао је као три нова: *Митар скочи на ноге лагане, / Па он узе хрте и загаре, / Сам отиде у лов у планину.* Стих *Шћепан јо ријеч бесједио* редиговао је: *Шћепан њојзи ријеч бесједио; За љубу му ни помена нема — За љубу му ни помена није; А кад навече нојца долазила — Кад навече нојца долазила; Друга му бити не могаше — Друга њему бити не могаше; Њему даје старе очумане — Митру даје старе очумане; А стадоше дијелити благо — Па стадоше дијелити благо; Па се ондолен Митар подигнуо — Па с' ондолен Митар подигнуо; Ту стоја за девет година — И ту стаја за девет годинах; Празан сједи а он ништа нема — Празан сједи ништа не имаде; Па његове дојавити овце — Па његове ти дојави*

овце; Но Шћепан љубу послушао — То је Шћепан љубу послушао. После стиха Руке шире, у лице се љубе додао је И за братско питају се здравље. Стих Кад свану и ограну сунце редиговао је: А кад свану и ограну сунце; Оидоше у лов у планину — Отидоше у лов у планину; Нагна му плавога јелена — Нагна њему плавога јелена. После стиха Но га јелси рогом доватио оправдано је додао стих Грдну му је рану начинио. јер је следећи — Виде му се црне утробнице. Стих Донесе га Митар на чардаку редиговао је: Донесе га својему чардаку; Он га бачи дору у рамена — Брата бачи дору у рамена; Дођоше на своје дворове — Докле дође на своје дворове; А да сусрете господара свога — Да сусрете господара свога; Митру је рич говорио — Митру брату рич говорио; Ходи Митре осветимо се — Ходи, Митре, да се осветимо; Да проси да се љбом рани — Нека проси, да се љбом рани итд.

На питање: да ли је Вук имао право да у оволикој мери мења записе народних песама које је издавао, одговорио сам да је он то право несумњиво имао; зато што је у самој себи носио највише мерило за лепоту народне поезије и што је у име тога мерила исправљао само оне стихове који су били неправилни и непотпуни, претпостављајући да је до тих недостатака долазило услед невештог записивања или лошег певања. На тај начин он је вршио неку врсту рестаурације појединих песама, дајући им облик какав би имале у интерпретацији даровитог певача, каквог је стално тражио и најчешће га налазио у самој себи. На крају сам напоменуо да је Вук одабирао да редигује и објављује само песме које је сматрао најлепшим остварењима народног стваралаштва, те је разумљиво што су оне после његовог брушења постајале класично лепе — блистави драгуљи који су задивили цео свет.

2. Објављивање „открића” онога што је било познато

Није редак случај да на решењу једног истог проблема раде два истраживача и да независно један од другог дођу до истог решења. Међутим, неоспорно првенство „открића” припада ономе који је до решења дошао раније и то саопштио у јавности. А управо су се о тај принцип огрешили сви они који су првенство у „открићу” Зборника Тодора Икова приписали Војиславу М. Јовановићу. Први је то „откриће” објавио 1962. године М. Кажих у чланку *Један необјављен Његошев зборник*,⁵ као сензационалну вест да је „стари Војислав Јовановић, научни савјетник Српске академије наука и врло истакнути испитивач наше народне поезије, недавно ... ријешило 'тајну' једног рукописног зборника народних пјесама из Црне Горе, који је међу рукописима Академије инвентарисан као 'рукопис непознатог скупљача'”. Кажих се чуди што „толики испитивачи Његоша, Вука и народне поезије, нијесу прије Јовановића утврдили да се ради о великом Зборнику народних пјесама из Црне Горе који је Његош послао на дар Вуку 1836. године да се штампа у цјелини”. Кажих резонује да је историја Зборника „заборављена” због тога што је Његошево писмо, на основу којег је „откривен”, објављено тек 1902. године, па је „разумљиво зашто у прошлом столећу нико од испитивача па ни Љуба Стојановић, није могао довести у везу Зборник са Његошевим писмом, али није разумљиво зашто то није урађено касније” и да је „утолико ... већа заслуга Војислава Јовановића”. Кажих ништа не каже да ли је податке о овом „открићу” добио од самога Јовановића или од неког другог, нити износи појединости о садржини Зборника, али је извесно да

⁵ Просвјетни рад, Титоград, 15. V 1962.

ни он ни они који су га о томе обавестили нису имали појма да још од 1957. и 1958. године Иков зборник није представљао тајну коју треба тек „откривати”.

3. Даља истраживања на основу Зборника Тодора Икова

Проучавање рукописа народних песама, укључујући и Зборник Тодора Икова, омогућило ми је да разрешим и друге проблеме у вези са Вуковим животом и радом. У реферату *Рукописни извори стихова народних песама у „Српском рјечнику”*, на Симпозијуму о Вуку Караџићу 15. до 19. септембра 1964. г. у Београду,⁶ констатовао сам, ослањајући се у знатној мери на Зборник народних песама Тодора Икова, да је Вук као изворе за *Рјечник* користио првенствено рукописе чији је језик био прави народни. Тодору Икову је толико веровао да је из записа његових песама уносио и речи чије значење није могао поуздано установити. Тако је унео реч *цуп** и као њено могуће значење ставио *цубе* са знаком питања. За реч *бора* напоменуо је да се у песми употребљава место *бор* и навео као пример стих *Паде момче за бору зелену* (VI, бр. 73. и 91).

Запазио сам да је Вук у рукописима подвлачио углавном само оне речи које је намеравао да унесе у *Рјечник*, али је понекад, када му је за значење неке речи био карактеристичан цео стих, подвлачио и више речи. Тако је у стиху *Оба ће не у одају наћи* (VII, 2, бр. 13), поред речи *не*, коју је унео у *Рјечник* и истумачио овим стихом,

⁶ Анали Филолошког факултета Београдског универзитета, св. 4, Београд, 1964, 281—292.

* Наведени примери речи нису акцентовани из техничких разлога.

подвукао и две речи испред ње. Подвукао је цео стих *Изједе га укор и срамота* (VII, 2, бр. 14), иако га је у *Рјечнику* навео само уз *изјести*; уз реч *срамота* навео је други стих, а уз *укор* нема никаквог примера. У два напоредна стиха *Те на копаљ Турке намицаше, / По два и два намицаше* подвукао је реч *намицаше* у другом стиху, а као пример за њу навео први правилнији (VI, 1, бр. 88). Стих из народне песме понекад је једино тумачење неке речи. Тако је на основу стиха *Исто Јован утећи могаше* (VI, 1, бр. 91) закључио да *исто* значи *заиста*. Да би протумачио значење појединих речи неке стихове је наводио по два и три пута. Тако је стих *Неком дукат неком свиле лакат* (VII, 1, бр. 4) навео уз *лакат* и уз *свила*. По правилу, наводио је по један стих за једну реч, али када би реч имала више значења, наводио је за свако значење нов стих. Када су стихови били особито лепо, или да би се боље одредило значење речи, наводио је по два и више стихова за једну реч. Тако је уз реч *гр* (одмах) навео стихове *Не кте Туре ни чашу ни вино, / Но Јелену за бијелу руку, / Гр је баџи за собом на врана* (VII, 2, бр. 17).

Редиговање стихова за *Рјечник* Вук је вршио у исписима, а не у оригиналним записима, држећи се истих принципа као и при редиговању песама за објављивање у збиркама. Оно се састојало, пре свега, у транскрибовању са старог на нови правопис и у једначењу сугласника или у одстрањивању једначења, где би записивач у томе претерао. Дописивао је испуштена слова код недовољно писмених записивача, па и читаве речи, како би успоставио поремећени десетерац. Тако је уз *сунчев* навео стих *Да он узме сунчеву сестрицу*, иако у запису није било речи *он* (VI, 1, бр. 85). Да би успоставио ритмички десетерац, изостављао је поједина слова, па и читаве речи. Уз *каданџика* навео је *Покрстише буле каданџике* док је у запису — *И покрстише буле каданџике* (VI, 1, бр. 77). Поправљао је неправилно а

вероватно и погрешно записане речи. Уз перуљати навео је *Ласно ти је тице перуљати, / Но је мука орлушине старе*, док је у запису *оружнице* место *орлушине* (VII, 1, бр. 5).

Вук је поштовао дијалекат певача и онда када се разликовао од његовог, али не увек. У стиху *Преко крила дивка позлаћена*, који је навео уз *дивка*, ставио је *крила* место *крилах*, како је код Тодора Икова (VII, 1, бр. 8). Ручовођен сопственим језичким осећањем, он је у стиху *Јер ти добро најемника плаћаш*, наведеном уз *најемник*, ставио *најемника* место *најемнику*. У стиху *И ископа сву турску крајину*, уз *ископати*, изменио је ред речи на: *И ископа сву крајину турску* (VII, 1, бр. 77), чиме је побољшао ритам.

Поједине непотпуне стихове Вук је за *Рјечник* редиговао на један, а за објављивање у збиркама на други начин. Непотпун стих *Деснијем брком насмјехује* унео је у *Рјечник* уз *насмјехивати се* редигован *А деснијем брком насмјехује*, а ради објављивања у песми — *Деснијем се брком насмјехује* (VI, 1, бр. 89). Из остатка исеченог записа песме *Ага од Медуна и Јован Бабовић* (VI, 1, бр. 79) види се да је непотпун стих *Кажује остаралој мајци* објавио у *Рјечнику* уз *'остарао* као *А кажује остаралој мајци*, а за збирку — *Књигу гледа, а мајци кажује*, према претходном *Кад Јована књига допанула*.

Стихови које је Вук објавио у *Рјечнику* олакшавају читање и разумевање појединих тешко читљивих места у записима. Без *Рјечника* би се било тешко снаћи у стиховима *А укова у облуку Ђорде, / Те косаше с обље двије стране* (VI, 1, бр. 88).

На Иков зборник народних песама осврнуо сам се и у реферату *Његошев допринос Вуковој збирци народних песама* на X конгресу фолклориста Југославије 25. августа 1963. г. на Цетињу.⁷ Пошто сам још у ранијим радовима, почев од

⁷ Побједа, Титоград, 1. IX 1963; *Рад X конгреса Савеза фолклориста 1963. године*, Цетиње, 1964, 83—90.

1957. г. писао о томе да је овај зборник Вуку послао Његош, овде сам изнео онолико колико је било потребно да се осветле околности у којима је настао и затегнути однос између Вука и Његоша због Његошева захтева да се објави у целини и Вукове немогућности да то учини. Напоменуо сам да је Вук, у намери да предузме бележење народних песама када поново оде у Црну Гору, замолио писмом од 18. новембра 1834. г. Његоша да га обавести који су најбољи певачи међу Црногорцима. Његош му је одговорио: „За сад код нас неима бољег појача од попа Јована и попа Васе, они се код нас слове својијем гласом како Зонтах и Каталони у Европу; а унапред ако што боље буде чуће се и до вас”.⁸

Како му се није остварила намера да с пролећа 1835. г. поново оде у Црну Гору, Вуку није остало ништа друго него да замоли Његоша да му организује бележење народних песама. Са том молбом обратио му се јуна 1835. г. из Котора, уочи повратка у Беч. Нарочито му је било стало до песама које је знао Јован Ковач. Његош му је одговорио тек 7. фебруара 1836. „Ја знам да сам ви дужан одговора из Котора, али сте ви они кои ћете опростити” — извињава се он. — „Пјесмознавца и пјесмотворца Јована Ковача, нијесам могао добавити, јербо је он у турске руке, али сам добавио *Теодора Икова Пипера*, ни горега ни горевиха; ови знаде 120 пјесама доста добријех, и ми смо их више половину преписали; када их све препишемо послаћемо ви их на дар, но с тијем уговором да их све штампати дате, да буде за удивленија људима: ови прости Србин, кои је оволико пјесама мога упамтит у своју просту главу”.⁹ Вук Врчевић, који је у то време боравио као Његошев писар на Маинама, где су песме записиване, обавестио је из Будве Вука, који је од њега захтевао да му скупља јуначке песме: „Великије пјесана (од гусалах) на ове

⁸ Вукова преписка, књ. VI, 363—364.

⁹ Исто, 364—365.

стране нијесам могао скупити да ваља баш колико, али послаће вам г. Владика црногорски лијепо число које је купио када сам код њега био".¹⁰

Вук се морао јако обрадовати овом опсежном зборнику који је имао, колико се данас може констатовати, 110 песама. Међутим, пошто се 1837. године у Лајпцигу појавила проширена *Пјеванија црногорска и херцеговачка* Симе Милутиновића, са 176 претежно црногорских народних песама, Зборник Тодора Икова за њега је изгубио вредност као целина. Када је 1841. г. почео да у Бечу приређује коначно издање *Српских народних пјесама*, из њега је одабирао само најлепше песме. То Његошу није било право и зато му је обуставио даље слање народних песама, а 1845. г. објавио је у Београду своју збирку *Огледало србско*, у коју је унео велики број накнадно скупљених црногорских народних песама.

4. Поновљене вести о закаснелом „открићу”

Не узимајући у обзир да је још 1957. и 1958. године о Зборнику Тодора Икова писано као о решеном проблему и да је тобоже ново „откриће” М. Кажих већ објавио 1962. године, Илија Николић га је у чланку *Његошев необјављени зборник народних песама*¹¹ поновио 1970. године са поднасловом: *Над једним занимљивим и значајним открићем које је учинио пок. др В. М. Јовановић*. При томе је, тачније од Кажиха, назначио и време када је „откриће” начињено: „тачно пре десет година... др Војислав М. Јовановић (бесумње — један од највећих познавалаца народне поезије)” учинио је „значајно и до данас необјављено научно откриће”. Николић саопштава да је 1960. године то поново „откриће” извршено на исти начин како је зборник иден-

¹⁰ Исто, 494—498.

¹¹ Политика, 28. VIII 1970.

тификован 1957. године: довођењем у везу Ње-гошевог писма од 7. фебруара 1836. г., упућеног Вуку, са великим необјављеним зборником... заведеним као „рукопис непознатог скупљача”, с том разликом што је Јовановић, како истиче Николић, „посебним истраживачким поступком” утврдио да се у зборнику налазе песме „које је записао црногорски гуслар-певач Теодор Иков”. Узред буди речено, није потребан никакав „посебан истраживачки поступак” да би се утврдило да песме није записивао Иков, који вероватно није ни био писмен, него неколико писара, међу којима је био и Вук Врчевић.

Занемарујући, а можда и не знајући, шта је пре њега писано о Иковом зборнику, Николић жали што су „смрћу Јовановићевом 1968. године... остали тако необјављени налази изузетно значајни за познавање порекла Вукових збирки”. Међутим, Николић је знао да се врши припремање Академијине збирке *Српских народних пјесама из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића*, јер је напоменуо да „главни проблем у сагледавању целине овога Зборника, те његовог објављивања није, дакле, у дешифровању постојећих текстова оригинала и утврђивања јесу ли објављени и у којој књизи Вукових Српских народних пјесама; већину њих анонимно је разрешио један од Академијиних обрађивача Вукове заоставштине уписујући уз поједине песме у којој су Вуковој књизи објављене”. Једино што није рекао (а могао је знати) да тај „обрађивач” није био анониман још од 1957. године.

Вест о тобожњем првенству „открића” Икова зборника преузео је од Николића Радосав Меденица, познати истраживач проблема наше народне поезије. Иако је и сам био активан учесник конгреса фоклориста Југославије, он није био у стању да прати објављене радове у вези с њима и да види да се још на конгресу у Вараждину 1957. године о Иковом зборнику говорило као о нечему што је већ познато. Није више пратио ни писање „Ковчежића” да би видео да су још 1958. године обилно навођени сти-

хови песама из њега, као већ идентификованог извора. Зато је у огледу *Тодор Иков Пипер*¹² могао да напише да је „познати познавалац народне песме, Војислав Јовановић (Марамбо), запазио... значајно Његошево писмо Вуку Караџићу од 7. фебруара 1836. године” и да се „идући за својом познатом склоношћу да разрешава нарочито замршена питања”, „у сарадњи са својим учеником И. Николићем, прихватио и питања Тодорових песама у збирци коју је Вук добио из Црне Горе”, и да су тако „В. Јовановић и Николић идентификовали збирку и песме у њој”.

5. Објављивање песама из Зборника Тодора Икова

Резултате својих проучавања рукописа народних песама Вукове заоставштине, па и песама Зборника Тодора Икова, изнео сам у студији *Рукописи народних песама Вукове збирке и њихово издавање*,¹³ где сам, између осталог, констатовао да је Вук, уколико се може закључити из преосталих делова записа и према другим наговештајима, из Иковог зборника објавио 21 песму и свима дао наслове и поднасловe *Из Црне Горе*. Запис песме бр. 2: *Јован и дивски старјешина* (II, 8) потпуно је исекао, оставивши само почетке неких стихова; бр. 16: *Цар Дуклијан и Крстигел Јован* (II, 17) сачуван је у целини; од бр. 19: *Огњена Марија у паклу* (II, 4) преостала су четири стиха; од бр. 28: *Скопљак војшти на Шумадију* (IV, 41) — 46 стихова; бр. 40: *Опет то, мало друкчије*, т. *Вишњић Јован и Воин трговац* (III, 44) — 39; бр. 43: *Мујо и Алија* (II, 11) — 12. Запис бр. 47: *Михат Томић и паша од Тре-*

¹² *Наша народна епика и њени творци*, Цетиње — Београд, 1975, 166—177.

¹³ Увод у *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића* и посебно, Београд, 1973, 326, 8^о.

биња (III, 66) сачуван је у целини, а исто тако и записи бр. 50: *Опет то, али друкчије*, тј. *Мати невјерница* (III, 85), бр. 51: *Јанко Лакетић и Петар Бошковић* (IV, 17) и бр. 57: *Опет дијоба Јакшића* (II, 99). Од записа бр. 62: *Опет то, али друкчије*, тј. *Змија младожења* (II, 13) сачувано је осам стихова; од бр. 79: *Ага од Медуна и Јован Бабовић* (IV, 19) — девет; од бр. 81: *Човјек-паша и Михат чобанин* (III, 62) — седам и од бр. 83: *Опет то, мало друкчије*, тј. *Боичић Алија и Глумац Осман-ага* (III, 37) — 25. Запис бр. 85: *Сунчева сестра и паша тиранин* (I, 32) сачуван је у целини. Од записа бр. 98: *Чета спушка* (IV, 20) сачувано је 14 стихова, а од бр. 92: *Пипери и Црнци* (IV, 21) — 29. Запис бр. 99: *Воин и његова заручница* (III, 79) сачуван је цео; од бр. 101: *Иван Николин* (IV, 22) — четири стиха; од бр. 102: *Мујо Хркотић и Божовићи* (IV, 23) — 10 стихова и, на крају, запис бр. 106: *Кумовање Грчића Манојла* (II, 6) сачуван је цео.

Ово нису једине песме које је Вук објавио из Зборника Тодора Икова. Од 16 потпуно исечених бројева чије се песме не могу идентификовати (3, 7, 18, 21, 22, 23, 33, 54, 55, 60, 70, 96, 103, 104 и 107), може се са више или мање сигурности закључити да је објавио још осам. Судећи према поднаслову *Из Црне Горе* и броју стихова, могло би се претпоставити да песма *Међикућићи с Брћанима* (IV, 18) потиче са записа бр. 3, а песма *Опет то, али друкчије*, тј. *Млади Марјан и Арнаут-Осман* (III, 30) са записа бр. 18. За песме *Белошевић Перо* (IV, 12) и *Лука Пустахија и Петар Бошковић* (IV, 13) сам Вук је саопштио да му их је послао владика црногорски Петар II и да су записане од Икова.¹⁴ Из Зборника Тодора Икова је и песма *Павле Зећанин и мајка му* (I, 289), јер је уз њу у Вуковом личном примерку нађена забелешка: „Од Тодора Икова из Пипера (послао владика са осталијем јунач-

¹⁴ Српске народне пјесме, књ. IV, Беч, 1962, IX.

кијем пјесмама)".¹⁵ Остале песме Вукових објављених збирки које имају поднаслов *Из Црне Горе* нису све из овог зборника, већ их има и од других скупљача а и Вукових сопствених записа. Из зборника би могле да буду песме *Опет критење Христово* (I, 203), са драматизованим побожним мотивом), *Опет то, али друкчије*, тј. *Свеци благо дијеле* (II, 2) такође побожна са драматизованом садржином, и *Саво и турски цар* (III, 13), побожна са невероватним чудесима. Песме са осталих осам записа чије песме нису идентификоване треба тражити међу објављеним црногорским песмама које немају поднаслов *Из Црне Горе*. Њихова сродност са песмама Икова зборника утврђивала би се на основу мотивских, стилских и лексичких подударности, али је мало вероватно да се тим путем може доћи до поузданих резултата.

У државном издању Вукових *Српских народних пјесама*¹⁶ Љубомир Стојановић је објавио у целини 22 песме и свима дао наслове, као и поднаслов *Из Црне Горе*: запис бр. 8: *Смрт Роснића Стефана* (VII, 50); бр. 11: *Дијете Секула и цар Отмановић* (VI, 31); бр. 17: *Туре варошанче и Преврачев Радоња* (VIII, 5); бр. 30: *Паша од Никшића и Станко Косорић* (VII, 13); бр. 31: *Паша од Грахова и Влашић Милош* (VIII, 10); бр. 32: *Гринчевић Осман и браћа Вукчевићи* (VIII, 18); бр. 36: *Устанак на дахије* (VIII, 45); бр. 39: *Паша од Грахова и Петар Бошковић* (VIII, 14); бр. 41: *Никац од Ровина и Сукић барјактар* (VIII, 20); бр. 52: *Пипери и Ровчани* (VII, 17); бр. 56: *Пивљанин Бајо и Ферат капетан* (VII, 49); бр. 58: *Вилић Хусејин и бан Задранин* (VI, 74); бр. 59: *Бурђезић Мујо и Испорак Перош* (VIII, 6); бр. 65: *Хамза Мусли-бего и Ђоровић Алија* (VIII, 7); бр. 69: *Опет то исто*, тј. *Сестра Иван-капетана* (VIII, 64); бр. 72: *Смрт двије младожење* (VIII, 66); бр. 84: *Чета Пивљанина Баја* (VII, 48); бр.

¹⁵ *Српске народне пјесме*, књ. I, Београд, 1891, 661.

¹⁶ *Српске народне пјесме*, књ. VI—VIII, Београд 1899—1900.

91: *Освета Пиперска* (VIII, 23); бр. 93: *Црногорци и паша од Босне* (VIII, 50); бр. 94: *Шуњо Пешикан и Мујо Бајировић* (VIII, 21); бр. 100: *Стаков Радоња и Џидић Аган* (VIII, 19) и бр. 105: *Бећа Пелевић и Вујадинов Гаша* (VIII, 22).

На некритичност Стојановића при одабирању и редиговању песама за објављивање из Зборника Тодора Икова указао сам још 1957. године у реферату *Рукописи народних песама у Вуковој заоставштини*. Он је, између осталог, у предговору VI књиге коју је приредио за штампу напоменуо да се за песму *Војвода Јанко и цар Отмановић* (VI, 32) у Вуковој београдској заоставштини налази „два пута готово исто од истог скупљача”, као и то да је узета „из једне велике збирке песама коју је Вук добио из Црне Горе”, али није рекао како је ту песму редиговао за штампу. У ствари, он је спојио два записа из Зборника: песму бр. 12, коју је забележио један писар, и бр. 76, те исте песме, коју је забележио други, при чему је Иков, као што је то чест случај код правих певача импровизатора, певао са нешто друкчијим детаљима. Из записа бр. 12 узео је 48 стихова, а 38 из бр. 76, а уз то 19 стихова који су више мање истоветни у оба записа и тако створио и објавио нову варијанту, која не одговара потпуно ни једном од двају записа.

Из Зборника Тодора Икова остало је необјављено 35 записа, као и 15 које је Стојановић користио као варијанте уз песме из записа које је објавио, као и запис бр. 12, који је спојио са бр. 76, који, као поновљени, не треба објављивати. Приликом припрема за издање Српске академије наука и уметности,¹⁷ свим овим песама сам дао наслове, али не и поднаслов *Из Црне Горе*, пошто се и без њега зна одакле су.

У Академијином издању објављени су досад необјављивани записи бр. 1: *Бајо Пивљанин и Марић алајбег* (IIIр, 17); бр. 5: *Ускоци и Удбињани* (IIIр, 55); бр. 6: *Слуга Милован и Куна*

¹⁷ Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића, књ. II—IV, Београд, 1974.

Хасан-ага (IIIр, 64); бр. 10: Женидба Ивана Срђевића (IIIр, 66); бр. 13: Женидба Шћепана Јакшића (IIр, 81); бр. 24: Иво Подгорица и Арапин (IVр, 4); бр. 25: Љуба ускока Рада (IIIр, 59); бр. 26: Бањовац Секула избавља ујака (IIр, 70); бр. 27: Зидане Скадра (IIр, 15); бр. 29: Старина Новак и Приморац Алекса (IIIр, 2); бр. 37: Ограшић Раде (IIIр, 8); бр. 45: Јованова мајка (IIр, 11); бр. 46: Сватови Муја Булагића (IIIр, 62); бр. 53: Женидба Ива Голотрба (IIIр, 34); бр. 61: Удар на овце бега Љубовића (IVр, 22); бр. 64: Отмица Јеле Батрићеве (IIIр, 14); бр. 66: Бони Дојчил (IIр, 63); бр. 67: Бећар Ибраим пије уз рамазан вино (IIр, 44); бр. 68: Отмица и избављење сестре Цмиљанића (IIIр, 48); бр. 71: Опет отмица Јеле Батрићеве (IIIр, 15); бр. 74: Живко и Никола (IIр, 9); бр. 75: Невјера љубе Грујичине (IIIр, 4); бр. 78: Марко Краљевић избавља Секулу Бановића (IIр, 41); бр. 80: Опет бећар Ибраим пије уз рамазан вино (IIр, 45); бр. 82: Смрт Марка Краљевића (IIр, 62); бр. 86: Наход Михаило (IIр, 16); бр. 87: Војвода Стефан хоће сестру да узме (IIр, 19); бр. 88: Бановац Секула (IIр, 69); бр. 90: Удар на Беговића кулу (IVр, 21); бр. 95: Перовић Батрић (IVр, 9); бр. 98: Женидба Пера Мрчаревића (IIIр, 36); бр. 108: Невјера љубе Махмута везира (IVр, 26); бр. 109: Дрекаловић Лале и Пренгушић Вук (IVр, 23); бр. 110: Четири хајдука и Турци (IIIр, 63) и бр. 110/2: Црногорци и Турци (IVр, 31).

Од записа које је Стојановић користио као варијанте објављени су: бр. 4: Брћанин Вук и паша Пазарлија (IVр, 25), прва варијанта уз Брћанин Вук и Пећки везир (VII, 21); бр. 9: Марко Краљевић и Дедо Цидовина (IIр, 49), варијанта уз Турци не даду пити уз славу Божију (VI, 20); бр. 14: Женидба Ива капетана (IIIр, 20) — уз Женидба Сењанина Ива (VII, 11); бр. 15: Илија Смиљанин и Турци Удбињани (IIIр, 47), друга варијанта уз Женидба Максима барјактара (VII, 3); бр. 20: Дијете Јован и буљубаша Мујо (IIIр, 23), варијанта уз Дијете Јован и мати му (VII, 30); бр. 34: Млади Милован и Чек-

меџ-Хасанага (IIIр, 65) — уз Краљевић Милован и Чекме Асан ага (VII, 7); бр. 35: Женидба Антуна Сењанина (IIIр, 38) — уз Женидба сина Ива Сењанина (VII, 12); бр. 38: Женидба бега Шумадинца (IIр, 91) — уз Женидба Радул-бегова (VI, 44); бр. 42: Женидба Комнен-барјактара (IIIр, 61), друга варијанта уз Женидбу Томе барјактара (VII, 2); бр. 44: Надомир и Никола (IIр, 8), варијанта уз Смрт лудог Андријаша (VI, 10); бр. 48: Икчевић Михајло и бег од Новог (IVр, 5) — уз Омет то исто, тј. Новљанин Алија и девет брата Витковића (VI, 81); бр. 49: Вук Мркојевић избавља Вида Десанчића (IIIр, 44) — четврта варијанта уз Иво Сењанин избавио побратима (VI, 72); бр. 73: Ненад Југовић и Коруна војвода (IIр, 23), трећа варијанта уз Корун капетан и Ненад Југовић (VI, 12); бр. 77: Љуба Хасан-аге Куне (IIIр, 29), варијанта уз Кадуна Асан-аге Куне (VI, 69) и бр. 97: Марко свети брата Андрију (IIр, 47) — уз Смрт Краљевића Андрије (VI, 17). Исто тако је објављен и запис бр. 12: Сибињанин Јанко и цар Отмановић (IIр, 68), који је Стојановић спојио са записом бр. 76 и објавио као Војвода Јанко и цар Отмановић (VI, 32).

У својим ранијим радовима истицао сам у више наврата зашто Вук није извршио Његошев аманет да Зборник Тодора Икова објави као целину. Један од важних разлога био је што у време припремања за штампу коначног, бечког издања својих песама за то није имао новаца. Други, не мање важан разлог био је што би укључивањем целог зборника у своје збирке морао одустати од строгог мерила да у њих уноси само најлепше песме. Веома лепих песама било је и у овом зборнику, и он је само њих објавио, иако је знао да ће се тиме замерити Његошу и изгубити његову наклоност и подршку у књижевном раду.

У закључку свога рада *Његошев допринос Вуковој збирци народних песама*¹⁸ констатовао сам

¹⁸ Трагања за Вуком, Београд, 1987, 243—244.

да Његошев аманет још није извршен, али су се стекли услови за то. Објављене су све песме из Зборника Тодора Икова које су се могле идентификовати, али су оне разбацане по збиркама самога Вука, Стојановића и Српске академије наука и уметности, неједнако и не увек критички редиговане за штампу. Било би свакако од интереса и за науку и за ширу читалачку публику да се објаве све заједно. Зборник би био мањи него што би био да га је Вук објавио за око осам песама, које се, иако вероватно објављене, не могу са сигурношћу идентификовати, али би, са преко стотину песама, ипак представљао значајну и занимљиву збирку изворних народних песама.

Важно је и питање како песме из Зборника треба уредити и редиговати за штампу да не би изгубиле ништа ни од документарне вредности ни од песничке лепоте. Неоспорно је да је најбоље држати се начела која је Вук већ применио при објављивању песама. Песме треба поређати према хронологији догађаја, у рукописима исправити непотпуности и пропусте настале услед невештине записивача и збуњености певача, неизбежне при некадашњем бележењу песама. При томе би се у напоменама указивало на редни број записа сваке песме и на њен изворни текст.

6. Упорност у одржавању заблуде

Необавештен о томе да је Зборник Тодора Икова још 1957. и 1958. године био решен проблем, Љубомир Зукловић 1988. године¹⁹ саопштава да је, „предусретљивошћу професора Мирослава Пантића“, добио препис понуде Војислава М. Јовановића издавачком предузећу „Просвета“ да се он штампа као Његошев зборник, и захваљује што му је омогућено да препише овај документ

¹⁹ *Вукови певачи из Црне Горе*, Београд, 1988, 169—241.

„с обзиром на то да је у питању човек који је први проникнуо у тајну овога рукописа”, први, „проучавајући Вукову рукописну заоставштину, препознао зборник песама Тодора Икова, који је други врсни познавалац Вукова рада и дела Љубомир Стојановић био означио као „рукописна збирка песама непознатог скупљача из Црне Горе”. Зуковић истиче као занимљивост што „јавност о судбини рукописног зборника није најпре сазнала од Војислава Јовановића, који је први овај случај дешифровао и разјаснио, већ од једног од оних људи којима је он о томе причао”, тако да је Кажих 1962. године „само на основи казивања и без личног увида, обавестио јавност да је „тајну једног рукописног зборника народних пјесама из Црне Горе” решио Јовановић. Зуковић жали што Јовановић није објавио зборник са својим уводом и предговором, па додаје: „Није нам познато да је неко до данас прецизно навео наслове и редне бројеве песама у Вуковој збирци које су узете из овог зборника”, што показује да није имао у рукама моју студију *Рукописи народних песама Вукове збирке и њихово издавање*, одакле је још 1973. године могао сазнати оно што му је 1988. године било непознато.

У чланку *О необјављеним књигама Војислава М. Јовановића*²⁰ Дејан Ајдачић је превазишао све своје претходнике у погледу ширења дезинформације о тобожњем првенству „открића” Зборника Тодора Икова. Немајући, као и његови претходници, појма о томе да је Живомир Младеновић још 1957. и 1958. године писао о Иковом Зборнику као о Његошевој пошилици Вуку и да га, према томе, Јовановић није могао први „открити” 1960. године, он 1993. године понавља да је Јовановић „први пронашао и идентификовао оригинални рукопис непознатог скупљача... као Његошеву пошилику са песама Тодора Ико-

²⁰ Расковник, год. XIX, бр. 71—72, Београд, 1993, 150—159.

ва". Мање опрезан од својих претходника, а у жељи да их надмаши, написао је, потписао и објавио: „За разлику од Живомира Младеновића који прећуткује Јовановићев налаз (10. Рад СУФЈ), Илија Николић 1970. године са поштовањем подсећа културну јавност на откриће *Ње-гошевог зборника народних песама*". С обзиром на све оно што је доведе изложено, овоме није потребан никакав коментар.

Даница Бокнић

„СВЕТА” МЕСТА У ПОЖАРЕВАЧКОМ ПОМОРАВАЉУ И СТИГУ

III осматрајући природу са становишта опште анимистичке религијске концепције, свако ненастањено место може бити погенцијално стециште или склониште душа, духова или демона. У народној религији Срба најчешће су представе о присутности натприродног бића везане за поједина места и објекте који се по свом положају и изгледу издвајају од других.¹ У зависности од појавног облика натприродног, одређена места и објекти могу бити *свети* или *нечисти*, односно добри или опасни по људе.

Карактер *светог* места проистиче из схватања о позитивном деловању натприродне силе, настањене на одређеном месту на људе. Обично се таква места сматрају лековитим. Људи их посећују и на њима обављају различите магијско-религијске обреде у тежњи да искористе позитивно деловање натприродних сила. Натприродни ентитет везује се за објекте лоциране на одређеном месту. То су, најчешће — вода, дрво, камен, или објекти с религијском наменом — гробови,

¹ Д. Бандић, *Табу у традиционалној култури Срба*, Београд, 1980, 255—256.

гробља, рушевине манастира и цркава. Христијанизацијом наше народне религије многа култна места се посвећују одређеним хришћанским свецима.

У топономастици, *света* места, често, у самом свом називу садрже карактеристике проистекле из веровања о присутности или прожетости натприродним силама. Типичан назив који у себи садржи одлике *светог* места или објекта је *Светиња*. Он се у више наврата среће у топомастици стишке области.

Култно дрвеће

Светиња с. Стари Костолац, Стиг. *Светиња* је микропоним на потесу Островац. То је земљиште обрасло у густо шипражје и дрвеће на левој обали старог корита Млаве. У средишњем делу овог простора раније се налазио брест ограђен римском циглом. Брест је поштован као култни објекат. На њему су биле окачене иконе св. Петке, којој је било посвећено читаво место. *Светињу* су посећивали мештани Старог Костолца и околних села у нади да ће се излечити. Ритуал излечења обављао се рано ујутру на Младу недељу, а састојао се у следећем: вргом се захватала вода из старог корита Млаве и њоме умивало испред бреста, лицем окренутим истоку. Затим су се у подножју бреста палиле свеће, а као жртва остављао новац, свеће и различите житарице. О гране бреста качили су се различити делови одеће, пешкири, марамице, шољице за кафу и др. Веровало се да се на овај начин могу излечити различите болести, а нарочито очне и болести које су настале као казна за прекршај табуа рада на велике празнике. Међу мештанима се могу чути многе приче које се односе на конкретне случајеве излечења. Тако је Божа Ивановић, рођен 1904. године из Старог Костолца, испричао да је једном приликом радио на празник Три јерарха због чега се, како верује, његово

дете изненада разболело — пало је у несвест, а пена му је избила на уста. Одвео је дете на *Светињу*, умιο га и спустио крај бреста. Након овог ритуала, дете је оздравило. Општа је појава у нашој народној религији да казна која би требало да сустигне прекршиоца табуа, може бити пренета на неког од његових укућана, како се у овом случају тумачи болест детета.

Временом се брест, који се налазио на самим темељима рановизантијског утврђења, осушио. Култне функције овог дрвета пренете су на три мања бреста, око 20 м јужно од положаја који је заузимао. То потврђује чињеницу да је натприродни ентитет увек присутан на одређеном месту, без обзира на материјални облик за који се везује и који може да се мења.

Светиња и брест су, као и свако друго *свето* место и објекат, били табуисани. Нико није смео да на било који начин оскврни ово место. Прича се да је неки дечак узимао новац који се остављао крај бреста и да је после тога умро. Када се стари брест осушио, нико од мештана није хтео да уклони његове остатке, плашећи се казне која би могла да их стигне због прекршења табуа. То је учинио неки Славко, Влах по пореклу. За становнике Старог Костолца *Светиња* је била неприкосновено место. О томе сведочи податак да нико од мештана овог села није хтео да ради приликом археолошких ископавања која су вођена на *Светињи*. Све недаће које су касније сустизале чланове археолошке екипе, мештани су приписивали раду на *Светињи*. Археолошким истраживањима на *Светињи* потврђено је постојање римског и рановизантијског утврђеног насеља, као и мањег словенског насеља са некрополом из периода XII — XIV века.²

² М. Поповић, *Светиња, нови подаци о рановизантијском Vitinacium*, Старинар XXXVIII, Београд, 1987, 1.

Култни извори

Змајевац, с. Смољинац, Стиг. За *Змајевац* су, као за ретко које место у овој области, везана различита веровања која овај потес чине мистичним. Потес је добио име по змају за кога се веровало да живи у једном бресту у близини култног извора. Змај је постао од шарана када је овај напунио четрдесет година; постао је златан, добио крила и излетео из Дунава. Летео је ноћу небом док су са њега отпадале златне крљушти. На крају је долетео у *Змајевац* и настанио се у бресту. Крај бреста се налази култни извор за који се верује да је лековит. Извор се налази у шумовитој дубодолини, коју мештани зову — Мећа. Мећа је микротопоним у ширем потесу *Змајевца*. Над извором је подигнут култни објекат назван *манастиром*. Сам извор посвећен је св. Петки. У унутрашњост тзв. *манастира* налазе се иконе ове светитељке. Верује се да изворска вода лечи очне болести (*од очију*), као и друге врсте болести, нарочито оне које настају као последица рада на велике празнике. На извор се долази рано ујутру, на Младу недељу, умива се водом, пале се свеће, а као дар оставља се новац и цвеће. Жене које су се разболеле зато што су радиле на неки празник, као жртву остављају вретено и предиво.

У близини извора се налази врба из које, према причи мештана, сваке године на Врбицу потече вода. Мештани верују да се на *Змајевцу* окупљају виле и играју у колу. У *Змајевцу*, у једном бресту, живи и *недук*, митско биће у виду бика или телета без главе. Недук се креће ноћу и риче. Могао је да га види само онај ко се родио у уторак. Верује се да је дах недуга смртоносан. Недук за кога се веровало да живи у *Змајевцу*, најчешће се кретао од *Змајевца* до Баче, потеса између села Бара и Касидола.

Шумовита дубодолина усред стишке равнице, какви су Мећа и *Змајевац*, морала је да изазове у људској свести различите асоцијације пројек-

товане у веровању о различитим натприродним бићима и силама. *Змајевац* је уједно и *свето* и *нечисто* место што проистиче из схватања о амбивалентном деловању натприродног.

Корабе, с. Дрмно, Стиг. Потес *Корабе* је велика природна депресија, димензија око 400 x 150 м и дубине око 10 м. На средини овог простора налази се бунар звани Светиња. Бунар је озидан каменом. Горњи део се завршава прстеном састављеним од четири камена лучна сегмента са уклесаним натписом: „*Си зариа источник огради Петар и Станоил*“. На основу облика слова, натпис се може шире датовати у периоду од XIII до XV века. На ширем простору овог потеса регистровани су археолошки остаци из античког и средњовековног периода. Тридесетих година овог века над бунаром је подигнута мала правоугаона капела. Само место посвећено је св. Петки, чије се иконе налазе у капели. Становници околних села верују да је вода из бунара лековита и да лечи многе болести. Људи који верују да ће се излечити посећују Светињу на Младу недељу, умивају се водом из бунара, пале свеће пред иконама св. Петке, и као жртву остављају новац и цвеће. Судићи по натпису на лучним сегментима, бунар је сматран светињом још од средњег века. Етимолошки, назив *Корабе* можемо довести у везу са старословенском именицом *корабль* — брод, лађа на чији изглед асоцира положај терена.

Душник, с. Курјаче, Стиг. *Душник* је брдо у близини села Курјача где се налази извор посвећен св. Петки за који се верује да је лековит. На извор се, осим на Младу недељу, долази и на дан св. Петке Трновске, 26. јула / 8. августа. Ритуал умивања, паљења свећа и остављања дарова исти је као и на свим изворима за које се верује да су лековити. На овом брду се налази и багрем са *вилиним венцем* (трузавицом која је никла из самог дрвета). Багрем је табуисан, нико

не сме да га посече, нити на било који начин оскврњи.

У средњем веку постојало је село Душник, познато из повеље великог челника Радича Поступовића.³ У Браничевском тефтеру из 1467. године уписано је село Душник са шест кућа које је било на простору данашњег брда *Душник*.⁴

Со До, с. Пругово, пожаревачко Поморавље. На овом потесу на падинама Сопотске греде налази се култни извор посвећен празнику рођења Богородице, у народу познатом под називом Мала Госпојина. За извор се верује да је лековит. Над њим је подигнут култни објекат, који мештани зову *црквица*, јер им, на неки начин, замењује цркву које у селу нема. Раније се на дан Мале Госпојине, 8/21. септембра, прослављала сеоска заветина испред *црквице*. Сви мештани су се окупљали испред култног извора, где се секао колач и организовао колективни ручак. Колач и свећу доносио је колачар, који се сваке године мењао. Резао је колач са свештеником и део колача предавао домаћину који ће следеће године обављати функцију колачара. Поред овога, дужност колачара је била да обезбеди и плати музичаре који ће свирати. Ручак је доносила свака породица за себе и након обављеног колективног ручка, била је игранка. На игранку су долазили и мештани околних села. Дешавало се да на игранци свира више оркестара и да се игра у неколико кола. Након II светског рата, мештани Пругова су престали да се окупљају испред *црквице*, а објекат је запуштен. Пре извесног времена *црквица* је обновљена и мештани

³ М. Динић, *Браничево у средњем веку*, Пожаревац, 1958, 4.

⁴ М. Стојаковић, *Браничевски тефтер, Поименични попис покрајине Браничево из 1467. године*, Зборник за источњачку историјску и књижевну грађу, Књига 3, Београд, 1987, 192.

размишљају да поново обнове стари начин прослављања заветине.

Манастирски кладенац, с. Кула, Стиг. *Манастирски кладенац* се налази у близини манастира Брадаче. Према веровању околног становништва, извор је лековит. Ритуал излечења умивањем изворском водом обавља се на Младу недељу. Веровању у лековиту моћ извора вероватно је допринела близина манастира Брадаче, који је према предању настао на месту где је пала брада недужне Јелице, сестре Павла и Радула, чије је страдање опевано у песми „Бог ником дужан не остаје”. Култ сестре Јелице је веома укорењен у овој области. За њено недужно страдање и жртву везан је постанак неколико сакралних објеката у Стигу и пожаревачком Поморављу. Оклеветана од своје снахе, Павлове жене, да му је убила сокола, коња и, најзад, чедо у колевци, што је урадила сама Павловица, Јелица је пристала да је браћа вежу коњима за репове и тако растргну. По предању, Јелица је растргнута на Св. Илију 1385. године на брду Садови (данашња Сопотска греда).⁵ Тамо где је пала њена брада, када су је коњи растргли, настао је манастир Брадача, где су пале њене руке манастир Рукумија, где су пале очи манастир Сестрољин, а не месту где јој је тело и гроб, манастир Заова. Подизање манастира Брадаче, по једној легенди, везује се за име краља Вукашина, а по другој за Вука Бранковића. Становници овог краја верују да манастир није могао да се обнови због проклетства које је бачено на Вука Бранковића, а које је прешло и на његове задужбине.⁶ Подизање

⁵ Ј. Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца, Историјско етнографска расправа*, Посебна издања Народног музеја у Смедереву, књ. 1, Смедерево, 1965, 222.

⁶ М. Цуњак — С. Вукашиновић, *Српски православни манастир Брадача*, Едиција: *Viminacium*, књ. 2, Пожаревац — Мало Црниће, 1995, 13.

манастира на старим темељима започето је 1990. године, тако да је данас манастир Брадача потпуно обновљени објекат у функцији.

Лековита моћ *Манастирског кладенца* потиче од веровања у *светињицу*. *Светињица* је ната девојчица са крилцима која се купа у извору. Њу може да види само *виловита* баба, односно баба којој виле, док спава, уплићу кике на потиљку. Верује се да *виловитој* баби виле помажу у свим пословима, што је чини веома способном и вештом. Информаторка Драгица Марјановић из села Батуше тврди да је њена баба Утрина била *виловита* и да је видела *светињицу* крај *Манастирског кладенца*.

Јеринац и *Редуша*, с. Брадарац, Стиг. *Јеринац* и *Редуша* су извори крај манастира Рукумије за које се верује да су лековити. И на ове изворе мештани околних села долазе на Младу недељу, умивају се водом, пале свеће и остављају цвеће и новац. Прича се да вода са ових извора лечи очне болести. Крај извора *Редуше* налазило се култно дрво, запис око кога је обилазила литија.

Постанак манастира Рукумија везује се за култ сестре Јелице. Верује се да је настао на месту где су пале њене руке када су је коњи растргли. У средњем веку је постојало село Рукумија, које се спомиње у раваничкој повељи кнеза Лазара и Браничевском тефтеру за 1467. годину.⁷ Када је манастир подигнут не зна се тачно, али га народно предање приписује кнезу Лазару.⁸ Извесно је да је порушени манастир Рукумију обновио кнез Милош 1825. године и по-

⁷ М. Стојаковић, *нав. дело*, 106.

⁸ Јеромонах Амфилохије, *Синаити и њихов значај у животу Србије XIV и XV века*, Манастир Раваница, 1381—1981, споменица о шестој стогодишњици, Београд, 1981, 121.

светио га св. Николи.⁹ Као илустрација легенде о Јелици, у јужни зид манастира узидан је део римског надгробног споменика из III века на коме је у централном делу представљен лик Ме-дузе, а у угловима забата два коњаника окренута један према другом. У народу се верује да је то ликовна представа Јелице и коња који су је растргли.

Сестрољин, с. Пољана, пожаревачко Поморавље. *Сестрољин* је лековити извор крај истоименог манастира. По легенди, извор је настао на месту где су пале Јеличине очи. Зато се и верује да лечи очне болести, или како се то у народу каже *од очију*. Над извором је подигнута мања капела. Ритуал излечења исти је као и на другим изворима.

Вратача, с. Бириковац, пожаревачко Поморавље. У атару села Бириковца на Сопотској греди налазио се лековити извор *Вратача*, који је по легенди потекао на месту где је пао Јеличин врат пошто су је коњи растргли. То је још један у низу извора на Сопотској греди који је везан за култ Јелице. За извор се веровало да је лековит и да лечи очне болести. Извор је пресушио, али многи старији људи причају да им је његова лековита вода помогла да излече очи. Крај извора се налазило култно дрво, запис, тзв. Тулетов брест.

Лековита вода, с. Четереже, пожаревачко Поморавље. Извор *Лековита вода* већ у свом називу садржи основно обележје по коме је познат мештанима околних села. Налази се у близини четерешке цркве. Над извором је 1986. године обновљена мала капела у којој се налазе иконе разних светитеља. Мештани околних села посећују ово место на Младу недељу или Младу петку у нади да ће наћи лека својој болести.

⁹ Д. Митошевић, протојереј, *Рукумија и Брадача, стари манастири у Браничеву, Смедерево*, 1971, 12.

Топлик, с. Мало Црниће, Стиг. *Топлик* је, како то само име каже, извор топле воде за који се верује да је лековит. Његово лековито својство приписује се некадашњем постојању цркве на том месту за коју се верује да је потонула. Становници овог краја долазе на *Топлик* на Младу петку и умивају се ради здравља. При том се пале свеће и као дар оставља новац и цвеће.

Велики точак, с. Баре, Стиг. *Велики точак* је извор за који се верује да је лековит. Њега посећују, углавном, жене и умивају се ради здравља. Према веровању становника овог краја, *Велики точак* је некада давно био извориште велике реке, али су га Турци затворили сланином. Легенда о изворима које су Турци затворили сланином карактеристична је и веома раширена у Стигу и пожаревачком Поморављу.

Шарена вода, с. Баре, Стиг. Према народном предању, извор *Шарену воду* је светом прогласио Караџорђе, јер се крај ње окупио народ на устанак против Турака. Вода се сматра лековитом. Верује се да лечи очне болести, као и болести настале услед прекршаја табуа рада на велике празнике. На извор се долази на Младу недељу или Младу петку, умива се изворском водом, пале свеће и оставља цвеће и новац.

Мајур, с. Речица, Стиг. *Мајур* је поље на коме се налази извор за који се верује да је лековит и који се посећује на Младу недељу ради излечења.

Селиште, с. Мајиловац, Стиг. *Селиште* је потес на коме се, по народном предању раније налазило село Мајиловац. Ту се налази извор који се сматра лековитим. Верује се да лечи разне болести. Као и сваки лековити извор посећује се на Младу недељу са истим ритуалом умивања, паљења свећа и остављања дарова. Над извором је саграђена бетонска чесма.

Мајка Марија, с. Велико Црниће, Стиг. *Мајка Марија* је извор који се сматра лековитим.

Бегановац и Кусол, с. Црљенац, Стиг. Извори за које се верује да су лековити.

Драгобац, с. Божевац, Стиг. Лековити извор.
Бошков кладенац, с. Шапине, Стиг. Лековити извор.

Дилиндица, с. Баре — Касидол, Стиг. Лековити извор.

Досина водица, с. Берање, Стиг. Лековити извор.

Маркова вода, с. Полатна, пожаревачко Поморавље. Лековити извор.

Миладинова вода, Жабари, пожаревачко Поморавље. Лековити извор.

Осим извора који су сматрани лековитим и на које се одлазило ради излечења или здравља, постоје извори на којима се искључиво изливала вода за душу покојника.

Велика и Мала Госпојина, с. Свињарево, пожаревачко Поморавље. Извор *Велика Госпојина* посвећен је празнику Успења пресвете Богородице, који се прославља 15/28. августа, док је извор *Мала Госпојина* посвећен празнику Рођења Богородице, који се прославља 8/21. септембра. На дан празника којима су извори посвећени, жене су одлазиле пре подне и колективно изливале воду за душу својих покојника. На тај начин се слала вода на други свет у коме је владала вечита жеђ. Након обављеног ритуала спуштања воде за душу покојника, у поподневним часовима се крај извора одржавала ипранка.

Минине воде, Пожаревац, Поморавље. Извор *Минине воде* налази се на Сопотској греди изнад Пожареваца. Мештани околних села долазили су на овај извор на Велики четвртак и *пуштали*, изливали, воду за душу покојника.

Јанков кладенац, с. Симићево, пожаревачко Поморавље. На *Јанковом кладенцу* се изливала вода за душу покојника на Велики четвртак.

Чукара, с. Ореовица, пожаревачко Поморавље. *Чукара* је брдо изнад села где је извор на

коме се изливала вода за душу покојника на Велики четвртак. Тог дана се, осим воде, покојницима намењивала и храна.

Гробови и гробља

У складу са анимистичком концепцијом схватања смрти, светим местима су се сматрала гробља, као и појединачни гробови, јер су везани за душе покојника и предака. Потеси на којима су се налазила стара гробља били су табуисани као свети простор без обзира на то што се у свести мештана давно изгубило сазнање ко је икада на том месту сахрањен. Таква места редовно носе назив *Старо гробље* и налазе се поред Селишта, терена на коме се, по предању, некада налазило село. Стара гробља се, по правилу, нису обрађивала. Ако би неко обрађивао такво земљиште, сустизала би га нека казна у виду опомене да то више не чини. Конкретан пример забележен је у селу Батуши у Стигу. Драгица Марјановић из Батуше нам је испричала како је имала њиву на потесу Старо гробље и кад год би је обрађивала имала је некакав непријатан осећај да ради нешто што не би смела. Једном приликом, док је брала кукуруз, последњи клип је ударио по глави, што је схватила као знак да ту њиву више не обрађује, јер су ту некада давно сахрањивани људи. На месту где је некад било обрадиво земљиште, пустила је да никне багремар.

За разлику од представе о некадашњим гробљима, за поједине гробове су везане конкретне приче и легенде, које објашњавају веровање у њихову натприродну моћ, најчешће исцелитељску.

Светиња, с. Курјаче, Стиг. *Светиња* је гроб поред манастира Нимник над којим је подигнута капела. Постоји више верзија о чијем се гробу ради. Према једној, то је гроб преподобног Николаја Синаита, а по другој, гроб неког детета

Николе, сина замонашеног удова свештеника кога су убили хајдуци, а калуђери га, пошто се посветио, сахранили близу манастира.¹⁰ Међутим, становници ове области верују да је Светиња гроб непознате девојчице коју су убили Турци или хајдуци. Легенда говори о томе како је нека девојчица чувала овце у близини манастира када су наишли Турци и питали је где се налази манастир. Пошто није разумела шта јој говоре, девојчица је на влашком језику одговорила: „Њу-шћу нимик”. То је значило „не знам ништа” или „не разумем”. Турци су је убили мислећи да им се руга. Речи које је девојчица изговорила повезују се са пореклом назива манастира Нимник. Понекад се у легенди место Турака, као убице спомињу хајдуци. Хајдуци су тражећи манастир ради пљачке наишли на девојчицу која им је, не знајући српски, одговорила на влашком језику да не зна ништа, односно да не разуме, због чега су је хајдуци убили, а њено тело бацили у шупљу букву. Тражећи је, родитељи су угледали светлост која се појављивала из букве где је лежало тело њихове девојчице. Када су је ставили на кола да је однесу и сахране на сеоском гробљу, волови нису хтели да крену и они су је сахранили на месту погибије, које је народ прогласио *Светињом*. Гроб непознате девојчице постао је место ходочашћа. Верује се да ће оздравити свако ко преноћи поред гроба и коме се она у сну јави. Светиња се појављује ноћу, у виду трачка светлости. Гроб посећују и нероткиње у нади да ће им *Светиња* помоћи да имају деце. Крајем 80-тих година, *Светиња* је била веома популарно исцелитељско место на које су долазили људи из многих крајева. Лик непознате девојчице илустрован је једним римским рељефом узиданим у јужни зид манастира Нимник на коме је представа Медузе. Становници овог краја верују да је то лик девојчице која је сахрањена у гробу званом Светиња. Поред манасти-

¹⁰ Јеромонах Амфилохије, *нав. дело*, 126.

ра Рукумије, ово је још један пример да се локалне легенде и веровања илуструју римским рељефима.

Куртин гроб, тромећа села Симићева, Сибнице и Четережа, пожаревачко Поморавље. *Куртин гроб* познат је мештанима околних села по томе што је на том месту гром убио неког Курту. На *Куртином гробу* се налазио запис, око кога је сваке године, на дан Вратоломе (11/24. јун) ишла литија ради заштите од грома и других елементарних непогода.

Цркве и манастири

Места на којима су се, по предању, налазиле цркве и манастири сматрају се *светим* и због чињенице да се ради о сакралним објектима. Најчешће се као разлог рушења цркава и манастира помињу Турци, али је разлог нестанка сакралних објеката могао бити и неки други.

Царева пољана, с. Мирјево, пожаревачко Поморавље. По предању које је још увек живо у сећању мештана села Мирјева, на потесу *Царева пољана* започета је да се гради црква, али су радови обустављени јер је на том месту убијен неки Циганин. Црквину на реци Мирјеви, у атару села Мирјева помиње Милан Б. Милићевић у свом делу *Кнежевина Србија*. Он наводи предање по коме је ова црква зидана у време када и град Смедерево, да је у њој проливена крв и да је због тога опустела.¹¹ Ф. Каниц је забележио да се око рушевина цркве у селу Миријеву окупља народ сваке недеље после младог месеца, верујући у њену чудотворност.¹²

Прњавор, с. Породин, пожаревачко Поморавље. Милан Б. Милићевић је забележио да се у

¹¹ М. Б. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд, 1876, 1030.

¹² Ф. Каниц, *Србија, земља и становништво*, Прва књига, Београд, 1985, 223.

Породину налазе три стара црквишта, од којих су два на потесу *Прњавор*. Грађевински материјал са ових црквишта разнет је и употребљен за подизање нових цркава у селима Кушиљеву, Четережу и самом Породину.¹³ И Ф. Каниц је записао да су у Породину постојале рушевине неке старе цркве, за које сматра да су римске остаци, а чији је материјал искоришћен за подизање цркава у Четережу и Кушиљеву.¹⁴ Још увек је међу мештанима Породина жива традиција о постојању цркве на потесу *Прњавор*. То је сада култно место на које се долази сваке Младе недеље и на дан св. Ваведења (21. новембар/4. децембар). Сам назив потеса, *Прњавор*, указује на везу са сакралним објектом, јер именица *прњавор* означава манастирски посед.¹⁵

Црквиште, с. Петка, пожаревачко Поморавље. По предању, на потесу *Црквиште* се налазила црква св. Петке по којој је село добило име. У дародавној повељи кнеза Лазара манастиру Раваници помиње се „данагюръ свете Петке на Дунаву пролѣтны“¹⁶ што потврђује постојање сакралног објекта посвећеног св. Петки у средњем веку. Место има култни карактер. Пре пар година, на *Црквишту* је нека жена из Баната направила металну кутију која служи за паљење свећа, јер је сањала да на том месту треба да се помоли и упали свећу ради оздрављења своје ћерке, која је била нема.

Општински ланци, с. Баре, Стиг. Осим што су се места на којима су се налазиле цркве и манастири сматрали *светим* и *света* места су служила као показатељ за простор на коме треба да се подигне црква. Према предању, на потесу *Општински ланци* налазила се велика камена плоча

¹³ М. Б. Милићевић, *нав. дело*, 1030.

¹⁴ Ф. Каниц, *нав. дело*, 225.

¹⁵ Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник (1852) I*, Просвета, Београд, 1986, с.в. *прњавор*.

¹⁶ М. Миладиновић, *Пожаревачка Морава*, Српски етнографски зборник XIII, Београд, 1928, 135.

коју су мештани хтели да преместе. Плочу је низ падину вукло шест пари волова и једва су успели да је доведу до краја њиве. Тада се у селу појавила нека видовита жена и рекла да се плоча врати на своје место и да се ту сагради црква. По другој варијанти, уместо видовите жене, помиње се девојка која је имала моћ да изађе из извора потпуно сува. Када су враћали плочу, волови који су је једва вукли низбрдо, сада су са лакоћом довели плочу назад. Ту је саграђена црква посвећена св. Преображењу. Камена плоча се налази у унутрашњости цркве и мештани је сматрају светињом. Крај плоче се обавља обред побратимства.

Црквине, с. Брадарац, Стиг. По предању, на потесу *Црквине* се налазила црква коју су срушили Турци. Ту је био запис под којим се налазио велики камен који је служио као трпеза за ритуални обед учесника литије.

Постоји још низ потеса, који, осим веровања да су ту некада давно постојале цркве, немају других одлика култног места. Често се на њима налазе археолошки остаци из различитих периода, који су и навели становнике да их повежу са представом о некадашњем постојању цркава и манастира. Према веровању мештана, цркве су постојале на следећим потесима: *Црквине* у Старом Костолцу, *Батушковој међи* у Набрђу, *Црквиште* и *Чукерцу* у Курјачу, *Црквине* на ширем потесу Орашја и Дубравици где се налазе остаци античког града Маргума и средњовековног града Мораве, затим на потесима *Црквине* у Живици, *Црквишту* у Жабарима и *Смедеревцу* у Четережу, где је постојала црква коју су разрушили Турци, а проклета Јерина искористила грађевински материјал за зидање Смедерева.¹⁷ *Цокина црква* се налазила на потесу Бучина у селу Брзоходу, а по некадашњој цркви *Драговици*, село

¹⁷ М. Б. Милићевић, *нав. дело*, 1030.

Драговац је добило име. Манастири су, како се верује, били на потесима: Чука, у близини манастира Рукумије у атару села Брадарца, *Виноградине* у Батовцу и *Ступињ* у Витежеву, а на месту где је манастир Нимник некада се налазио стари Марјански манастир.

Огзибу

НАДАХНУБЕ ВУКОВИМ И ЊЕГОШЕВИМ КЊИЖЕВНИМ ДЈЕЛОМ

Љубомир Зүковић, Путовоће и путокази, Завод за издавање уџбеника Републике Србије, Српско Сарајево, 1994.

Ова књига са симболичним и примамљивим насловом *Путовоће и путокази*, по широком захвату проблематике, по темељитости освјетљавања књижевних појава и дјела, представља ново значајно остварење Љубомира Зүковића, једнога од наших неоспорно најплоднијих историчара књижевности и изучавалаца усменог народног пјесништва. Како је и са претходним студијама показао своју одређеност углавном за дочитавање и научну валоризацију наше усмене традиције — наше једине праве класике — Вүковога и поствүковског опуса сабране етнолошко-фолклорне грађе, тако и сада Зүковић остаје у том истом духовном, научном и културном обзору. И отуда, не чини нам се нимало необичним што је он двије трећине књиге посветио управо „духовним путовоћама“ највећим од највећих — Вүку и Његошу — који су, као мислиоци и ствараоци, израстали из усменог пјесничког наслеђа, обогаћујући се њиме потпуно и вишеструко.

Било да је ријеч о Зүковићевом есејистичком, књижевнoисторијском или, пак, књижевнотеоријском приступу темама и ствараоцима о којима пише, он увијек одмјерено и суверено, углавном на основу чињеница, изриче судове и констатације, износи нову грађу, нова тумачења. Ако знамо да је баш о тим „духовним путовоћама“ у посљедњи вијек и по написано једно мноштво студија, мноштво томова, нехотице се намеће питање није ли књига у великанима Вүку и Његошу прилично довршена и већ практично затворена. Али, чим „*Путовоће и путоказе*“ прочитамо до краја, ми

се у супротно увјеравамо и сумње падају. Зүковић, на име, Вүкову научничку, просвјетитељску и културну мисију објашњава из перспективе савремених друштвених потреба и прилика, указује на свевременост његових епохалних порука и истиче Вүково родољубље као главну мотивациону снагу у свим његовим подухватима и реформама.

Послије тих општих, уводних разматрања о личности Светога Саве и Вүка, које су поставиле темеље културном процвату на Балкану, наредни круг прилога у књизи осврће се на нека питања епске народне поезије. Тако, говорећи о друштвеном статусу јуначке народне пјесме у XIX вијеку, Зүковић образлаже како је баш Вүк био тај енергични видовњак који је презреној „слепачкој пјесми” вратио углед и достојанство, и то не само у Срему, Бачкој, Банату и у Србији (гдје је та пјесма у оно доба доживљавала свакојака подозрења и омаловажавања), него и на ширим европским и свјетским културним просторима, гдје су „слепачке пјесме” српскоме народу учиниле већу „славу и чест” од свих историјских догађаја и борби за ослобођење.

Потом, у осврту на низ наслова јуначких народних пјесама у Вүковом зборнику, Зүковић с правом даје и своје критичке замјерке, посебно на случајеве недоследног насловљавања текстова. По његовом мишљењу, „најуспјелији наслови” су они које чини једно име (*Бановић Страхиња*, *Стари Вујадин*). Бирао је Вүк пјесме за зборник, а бирао је и наслове пјесмама (ипак, више пјесме него наслове), али у овом другом послу омакли су му се и поједини мање погодни наслови, такви који се нису ближе додиривали са садржином текстова.

Уз Зүковићева помна образложења Вүковог „рачүна од јуначки(х) песама” у IV књизи бечког издања из 1833. и 1862. године ваљало би нагласити да су подаци о томе ко је коју пјесму спјевао сврсисходни и значајни само утолико уколико доприносе утемељењу неких битнијих теоријско-поетичких поставки о настанку и поријеклу самих пјесама. Иначе, толико се проучавалаца тим проблемима бавило, понеки заборављајући и чињеницу да је и јуначка пјесма свачија, да нема сахибије, јер јој је иницијални творац обично врло брзо заборављан (изузимајући Вишњића, Подруговића и друге пјеваче о чијем је ауторству Вүк оставио драгоцјена свједочанства). Зүковић се, наравно, не бави формално истраживањем ауторства, не затрпава се неважним подацима, већ расправља са Светозаром Матићем, Видом Латковићем, Владаном Недићем и другима који су се питањем поријекла пјесама такође доста бавили. Код појединих је очигледно било претјеривања, непоузданих тврдњи, блиједих претпоставки. Излишно је, на примјер, тек на основу једне једине ријечи, синтагме, или на основу случајно подударних сти-

хова у двјема пјесмама изводити закључке како те пјесме припадају истом пјевачу, када би се у таквим случајевима, прије од свега другога, морало претпостављати дјеловање иманентних поетичких законитости усменог народног стваралаштва. И сам Вук знао је да је пјесма птица селица, иде од уста до уста, кити се и квари, те је због мноштва учесника у њеном преобликовању — свачија; можда је баш стога разлога у своме „рачуну“ свјесно прећутао податке за један број пјесама када није био сигуран од којег пјевача или казивача оне стварно потичу. Ни помисли да би се ту могло радити о некаквим његовим скривеним намјерама, наводним „кривотворењима“ у „рачуну“ и о затајивању пјевача — такве сумње и сам Зукловић оповргава у књизи.

Тематски је обједињена и наредна група студија и огледа о црногорским „путовама и путоказима“, која би могла да носи заједнички наслов: „Вук и Црна Гора“. Искрпно је приказана Вукова сарадња с тим крајевима, и то у тренуцима можда најпогоднијим за сакупљање усмених народних творевина, као и доприноси појединих његових сарадника из тога поднебља (митрополит Петар I Петровић, Вук Врчевић, Његош, Чубро Чојковић Црногорац), објашњено Вуково интересовање за племе Шаранце итд. Вук је на тај начин своје реформаторско дјело и своје зборнике народне поезије, прозе и пословица у великој мјери потпомогао и богато документовао пјесничком и етнолошко-историјском грабом из Црне Горе. Да те свестране сарадње којим случајем није било, може се замислити шта би све изгубиле и фолклористика и култура српскога народа уопште.

У блоку радова о ликовима епске народне поезије разматране су, такође, „старе“ фолклористичке теме, којима сада и Зукловић додаје своја мишљења. Он се опширније позабавио историјском и поетском истином у пјесми *Женидба краља Вукашина*; опјеваном, доказиваном и оповргаваном „издајом“ Вука Бранковића, Обилићем и Бранковићем — према народној традицији — највећим српским подвижником и најцрњим издајником, те неким упоредбама између „богато разрађеног“ народног и Његошевог Обилића. Закључује се да су ствараоци у свим тим случајевима, мотивисани превасходно поетичким законима усменог стварања, више прибјегавали персонифицираном и симболизованом представљању јунакових поступака и карактера, него што су се придржавали стварних историјских чињеница, а то и јесте темељна поставка усменог стваралаштва која важи када је у питању профилирање и других ликова.

Достојно мјесто у Зуковићевој књизи, рекосмо, припало је и Његошу, јер се дјелу великог пјесника, које је цијело традицијом обиљежено и прожето, исто као и

Вуковом, човјек мора непрестано враћати зато што „у Његошевом делу — по ријечима Андрићевим — има светлости и путоказа за свачији пут, и то светлости која не гасне и путоказа који не вара”. Приказано је Његошево стваралачко стасање, његова практично свјетлонишка духовна улога у оно вријеме и касније, и посебно утицаји које је на њега извршио умни стриц Петар I Петровић. Међу запажене радове спада и студија о епском пјевању као облику масовног комуницирања код Срба на динарским просторима и теоријски можда најутемељенија расправа о историчности народног епског пјевања у Црној Гори, појава на коју је и Вук указивао а Зүковић је бројним примјерима поткријепио и образложио. Транспозиција историјских догађаја у пјесмама углавном је зависила од стварачке креативности, дара и сензибилитета, укратко, од пјесникове култивисаности, али и од других фактора. Тако, чим се пјесма почела одвајати из колектива и руралног амбијента и затварати у уска подручја, поготово чим је почела мијењати начин живота, па из усмености прелазити у записе и штампане збирке, губи умјетничка својства и претвара се више у историју, јер је пјесми било ускраћено њено даље перфекционисање у колективу. Почињући да тежи тек голој „истинској истини”, пјесма пропада као поезија и дегенерише се (примјерима опјеваних племенско-братствених догађаја Зүковић ту појаву широко образлаже).

Књига *Путовође и путокази* употпуњена је приказима књижевних и научних дјела неколицине аутора: Стевана И. Самарџића, Мирка Мићића, Милке Бајић, Владана Недића, Миодрага Павловића, Рајка Петрова Нога, Љубомира Симовића, који, и у случајевима када је суптилнији и савременији литерарни израз у питању, свједоче о трајној и чврстој повезаности и условљености модернога и традиционалнога у књижевном стваралаштву.

Уз раније марљиво окончане пројекте истраживања нашега усменог пјесничког наслеђа (какви су били, примјера ради, *Народни еп о Марку Краљевићу*, *Вукови пјевачи из Црне Горе* и други), Зүковић је, овом својом новом књигом (са више запажених, акрибично писаних студија и расправа), дао значајан допринос како фолклористици тако и науци о усменој књижевности.

Миливој Родић

ПРАВНИ ОБИЧАЈИ АЛБАНАЦА

Милутин Бурчић, Обичаји и веровања Албанаца, издање аутора, Београд, 1994, 708 стр.

Од свих народа југоисточне Европе Албанци су у обичајном погледу најзатворенија етничка заједница. По свој прилици они су остатак нероманизованог старобалканског становништва. Мада до овог века нису имали државу, језик и обичаје сачували су захваљујући свом положају у тешко проходном планинском масиву Балканског полуострва и својој племенској организованости.

Вишевековно суседство с Албанцима није код Срба изазвало потребу бољег упознавања њиховог језика и обичаја. Зато појава обимне књиге др Милутина Бурчића о обичајима и веровањима Албанаца представља значајан догађај који треба да изазове пажњу научне јавности.

Бавећи се адвокатуром у Пећи и Призрену (од 1958. до 1981. године), Бурчић је запазио да Албанци своје спорове решавају по посебном обичајном праву. Да би га боље упознао, научио је албански језик и своја сазнања ширио разговорима и анкетама, а касније и научном литературом. Теме његове књиге диктирала је животна пракса а не унапред припремљена методологија истраживања. То има своју добру и лошу страну. Добру, јер су сазнања стицана у непосредном додиру с људима који су се нашли у ситуацији да решавају своје животне проблеме. С друге стране, књига је састављена од мноштва осврта на поједина питања из обичајног права Албанаца, који су писани током дужег временског периода, што излагање у књизи чини преопширним и замагљује јасније сагледавање самог система правних обичаја. Аутор, поред осталог, даје осврте на следећа питања: извори обичајног права Албанаца; беса; племенски морал и његова заштита; крвна освета; господар куће; родоскрвњење; фис и ванбрачна деца; наслеђивање; кумство; вероломство; положај жене; веће стараца; казне у обичајном праву;

арбанашке војводе српских средњовековних манастира и тако даље.

Потребу поштовања обичајног права код Албанаца и после прихватања хришћанства или ислама, Буричић тумачи тиме да религија долази споља и да она тумачи свет, али не регулише односе међу људима по хоризонтали. Занимљиви су и његови погледи на морал албанских племена: „Врлина је сваки поступак који доноси тренутну корист а не подлеже сакралној санкцији. Услед неразвијености средстава за рад врлина је стицати својину отимањем од људи, уместо освајањем од природе. (...) Другим речима, врлином се сматрају и пљачке, разбојништва, крађе, преваре, утаје, отмице (посебно жена), блуд — само да не предсатвљају сакралну опасност за учиниоца”; „Срамота је бити оштећен. Срамотан је оштећени који се не може заштити или осветити, који не може наплатити двоструку вредност украдене или опљачкане ствари, чија жена побегне или ступи у недозвољене односе с иноплеменником, који превару не може узвратити преваром итд.” (стр. 672).

Без обзира што наслов књиге *Обичаји и веровања Албанаца* не одговара њеном садржају (јер се ради само о правним обичајима), она представља значајан документ о традиционалној култури и менталитету наших јужних суседа, сведочећи о великом труду др Милутина Буричића да тај документ у што изворнијем облику опише и протумачи.

Љубинко Раденковић

СРПСКЕ НАРОДНЕ ЗАГОНЕТКЕ

Антологија, приредила Снежана Самарџија, Српске народне умотворине, књига 1, Гутенбергова галаксија, Београд, 1995, 197 стр.

И едавно је из штампе изашла антологија српских народних загонетки коју је приредила Снежана Самарџија, а објавила издавачка кућа Гутенбергова галаксија. Ова књига представља нам истанчан избор загонетки из најпознатијих збирки, али и из мање приступачних публикација. Поред загонетки из Вукових записа, приређивач доноси избор из записа Борђа Којанова Стефановића, Борђа Натошевића, Стојана Новаковића, Саве Милосављевића и Стевана Дучића. Тако приређивач на једном месту обједињује записе из различитих поднебља и различите старине, чиме пружа увид у континуитет и развој ове врсте.

Истакавши да је ова збирка намењена широкој читалачкој публици, Снежана Самарџија имала је пред собом нимало лак задатак да задовољи различите укусе и потребе. Тако су, поред самог избора загонетки, у *Антологију* унети одличан предговор приређивача, затим избор текстова најпознатијих проучавалаца ове усменокњижевне врсте, драгоцен попис извора из којих су загонетке преузимане, врло корисни индекси појмова који се загонетају и помоћу којих се загонета, као и речник мање познатих речи. Овај пропратни део *Антологије* умногоме је допринео да она уђе у ред најмодернијих антологија и да заиста може да задовољи разноврсна интересовања широког круга читалаца, како стручњака, тако и љубитеља књижевности.

Предговор *Антологији* заправо је, студија Снежане Самарџије која носи назив *Структура и функција усмене загонетке*. У њој се разматрају најважнији проблеми везани за проучавање усмених загонетки. Аутор се најпре осврће на досадашња бележења, тумачења и класификације загонетки, дајући синтезу најважнијих доприноса и указујући на различите приступе и развој у истраживањима загонетки. Затим, аутор доноси преглед разноврсних, често и супротних полазишта са којих су проучаваоци разматрали питање старине и по-

рекла загонетки, питање које је увек било изазовно и актуелно у усменој уметности речи. Према ауторовом мишљењу, о вези загонетки и обреда сведоче народни обичаји из разних крајева, па то назначавача пут којим се треба кретати у истраживању старине ове врсте. Загонетке и одгонетке С. Самарџија посматра у широком културолошком и комуникацијском процесу, у извесном смислу и као јединство супротности, као „парове бинарних опозиција које имају исходиште у елементарној супротности, али и у јединству односа *природа* : *култура*“. Обједињујући различите приступе, аутор показује да сложена структура захтева синтетички метод. Детаљно се рашчлањују сегменти структуре загонетки, указује се на елементе формулности, прецизно се тумаче поступци загонетања и анализирају се стил и језик загонетки. Посебна пажња посвећена је кореспондирању и прожимању загонетке са осталим усменокњижевним врстама и њеном положају у жанровском систему усмене књижевности. Тако ова студија С. Самарџије поред целовитог и поузданог увида у бројна питања везана за усмене загонетке, пружа и значајне новине у њиховом тумачењу.

Загонетке су у *Антологији* распоређене у осам целина чији наслови асоцирају на поступке загонетања. Прве две целине, *Само ти се кажеш* и *И јесте и није*, окупљају загонетке „скривалице“ у чијој основи се налазе сјајне језичке игре и обрти, а за одгонетку је потребно растумачити игру речима или логички повезати загонетне појмове. Прву групу може да илуструје загонетка чија је одгонетка заправо хомоним појма наведеног у загонетању. „Пара се зове, а пара није; а ко је нема, хљеба не ије — пара од дисања, дах“. Друга целина садржи загонетке које загонетни појам граде одрицањем и потврђивањем неког карактеристичног квалитета, на пример: „Бијело је — сир није, зелено је — гора није, репато је — миш није — лук“.

У трећој руковети, *И овако и онако*, на одгонетку се асоцира по различитим принципима супротности и зато је њихово грађење врло разноврсно, а значења су изузетно богата. Најзанимљивије је представљање предмета из свакодневног живота, нпр.: „Растов труп, лесков прут, а у њему огњен јунак лежи — вино у бурећу“. Следећа целина, *Тињичица вињичица*, обилује језичким играма, асонанцама, алитераацијама, заумним речима. Загонетке ове групе показују моћ језика у свој пуноћи и његову способност да сам из себе извлачи невероватне значењско-асоцијативне могућности. Свака од загонетки је мало ремек-дело, ванредан спој маште и језика: „Дудулија свире, танкосава игра — олуја и прашина“; „Закари, запри, хајде на мандари — ватра“; „Тих прилипић, пригори му репић — грозд“.

Загонетке пете целине, *Стан'те, браћо, да ви чудо кажеш*, заснивају се на стварном или привидном пара-

доксу који формално може да се оствари на различите начине. Целина појма се у њима разлаже на делове и сваки део добија посебну асоцијацију која је неспојива са осталима: „Гујиња глава, господско рухо, арапске ноге — паун”. Одгонетка може да се гради и на принципу поређења или слике, као и на принципу супротности, па има врло духовитих примера: „Одох на глави у Цариград — клинац у потковици”. Шеста руковет, *Извила се златна жица врхом из мора*, представља избор загонетки различитих по начинима грађења, али високе естетске вредности. У загонеткама ове целине највише долазе до изражаја веза загонетки са магијом речи, обиље митских слика и архаичних слојева у њима. Посебну чар овој групи дају апстрактни појмови који се врло успешно загонетају: „Златне жице с мора на Дунаво — муња”; „Ја изабох на сребрно гувно, и ударих у златне свирале, свак ме чу, нико ме не виђе — ветар”.

Претпоследња целина, *Каква, ко је, шта је, што је* доноси варијанте истог облика загонетке с различитим одгонеткама. Варијанте истих одгонетака и иначе су заступљене у *Антологији*, што све омогућава да се прати варијантност и начело загонетања. Последња руковет, *Причам ти причу — без приче*, доноси три шаљиве гаталице, које лепо илуструју колико су блиске загонетке осталим краћим прозним врстама.

Приређена савесно и поуздано, антологија српских народних загонетки доноси богат и разнолик избор грађе који складно и у потпуности представља нашу усмену баштину и на најбољи могући начин је приближава широком кругу читалаца.

Соња Петровић

ДАНИЦА — СРПСКИ НАРОДНИ ИЛУСТРОВАНИ КАЛЕНДАР ЗА ГОДИНУ 1996.

Овогодишња, трећа по реду, *Даница* наставља да прати и проучава историју, филологију и културу нашег народа и да пише о личностима, појавама и догађајима који су обележили претходну годину.

Као календар, почиње *Месеџословом* за, вуковски речено, „Србе сва три закона”.

У *Годишњицама* су се нашли текстови о Јовану Гавриловићу (аутору *Речника географско-статистичног Србије*, 1840), Сави Шумановићу, медијевисти Борбу Сп. Радојичићу, Николи Цвејићу и Станојлу Рајачићу, као и о значајним делима и установама наше прошлости: Душановом законнику, који, на жалост, ни као држава му, није имао будућности, осим у народном памћењу и поезији, и Читалишту београдском, основаном пре једног и по века.

У *Осветљењима*, између осталог, Александар Палавестра даје историјат и опис *Лондонског грбовника*; Миодраг Матицки објашњава митолошко значење *Звезде Данице*. Размишљања Љубинка Раденковића о воденици као месту додира човека и демонских сила су у кругу тема ниже митологије из његове најновије књиге *Народна бајања код Јужних Словена*, као и серије прилога *Расковничара о воденицама* која је актуелна у неколико последњих бројева овог часописа. Аутор студије *Балканска цивилизација*, Трајан Стојановић, сажето излаже своје виђење Балкана као области традиционално насељене „народима простора” који се, бар овај наш (надајмо се да је у праву!), крећу ка „Енглезима”, као типичном „народу времена”.

Рубрику *Народна књижевност* отвара Ненад Љубинковић исцрпном анализом змаја у усменој традицији разних народа. Сазнајемо како изгледају и понашају се змајеви, као и да они нису исто, него само у роду са алама и аждахама. На завршетку је аналитичко поређење наше традиционалне и модерне епике (чијем revival-у присуствујемо), Наде Милошевић-Борбевић. Она примећује да нова епика, због свог, из традиције измештеног карактера и јаке хроничарске ноте,

све мање припада књижевности, и сели се у сферу интересовања социологије и других наука.

После представљања савремених писаца, следи блок о језику. Павле Ивић на петнаестак страна једноставно и приступачно исписује сажет историјат формирања и развоја српског књижевног језика до наших дана, и закључује да је развој језика и његових норми увек био (у нашем случају витално) условљен историјским и политичким догађајима. Љиљана Суботић се усредредила на прозодијске промене у савременом језику. Већ је указивано да постоји велика разлика између акценатског система који се учи из наших граматика (заснованог на описима Вука и Даничића) и стварног, савременог говорног акценатског система, који се уочљиво креће ка једноакценатском, нарочито у урбаним срединама чија језичка пракса највише утиче на језик текуће књижевне продукције. Другим речима: ми више не говоримо као Срби прве половине 19. века, или: потребна је ревизија Вука и Даничића у овој области, тј. наших граматичких приручника и уџбеника, да странци не би учили застарели изговор, а школска деца правила која не могу да примене.

У *Даници* се даље нижу текстови о нашим манастирима и прилози за проучавање Првог српског устанка.

У *Сведочанствима*, о новијој политици, рату и судбини народа пишу најзначајнији историчари и књижевници: Веселин Буретић, Зоран Константиновић, Никша Стипчевић, Иван В. Лалић, Добрица Ђосић. Као потресни епилог ових размишљања чита се казивање Милице Дупор, баке из Карина Горњег, сада негде у Србији.

Редовна рубрика *Срби у свету* прати трагове и постојање наших људи у Мађарској, Канади и Француској.

У оквиру *Религије* Димитрије Калезић наставља да излаже историју хришћанске цркве, од велике шизме до противреформације.

Даницу завршава серија популарних текстова, у глављима под називима *Народна привреда*, *Народно здравље* и *Народни кувар* (са рецептима старих српских гурманлука које је „избиркао“ Миленко Матицки), *Астрономија* и *Задужбине*.

Часопис и даље издаје Вукова задужбина, уређују је Миодраг Матицки и Нада Милошевић-Ђорђевић, а њеном лепотом се и даље успешно бави Боле Милорадовић. У поређењу са претходним бројевима, има више страна (500) и неке нове рубрике. Уредници и сарадници су успели да одрже већ достигнуту равнотежу „обавештавајућих, популарних прилога и научних радова“ (М. Дрндарски), као један од великих квалитета *Данице*.

Гордана Аљбановић

ИЗЛОЖБА СЛИКА ЗЛАТЕ ВУКАШИНОВИЋ-ЈОВАНОВИЋ

Народна библиотека Србије, 24. април — 18. мај 1996.

Сликари Злата Вукашиновић-Јовановић припада кругу уметника наиве посебног ликовног приступа и надахнућа. Блиски елементарном животу и човековом окружењу, ови ствараоци носе свежину првих виђења, иначе карактеристичних за детињство, који много не промишљају али, рекло би се, тим упечатљивије и спонтаније бележе свој доживљај света.

Злата Вукашиновић-Јовановић рођена је 1939. године у Винковцима. Завршила је Педагошку академију, одсек за музичко васпитање, а потом почела да ради као учитељица. На њено сликарско опредељење пресудно је утицао сусрет и брак са Милосавом Јовановићем, познатим наивним сликаром, уз кога је и она почела свој ликовни рад. Почев од 1974. године, излагала је на самосталним и групним изложбама у земљи, као и на групним изложбама у иностранству. Живи и ради у Бегалници,

На изложби у Народној библиотеци Србије у Београду, а у избору и поставци Музеја наивне уметности из Јагодине, Злата Вукашиновић-Јовановић изложила је 35 слика — уља, темпера и пастела, а као гост на овој изложби, са неколико својих радова, појављује се и њен супруг Милосав Јовановић.

У каталогу који прати ову изложбу читамо: „Трагајући за својом сликом заронила је у детињство и младост, у завичај. Тамо где би код многих сликара то прешло у баналну носталгију за патријархалним селом и мноштво жанр сцена, она пружа најинтимнију исповест о свом животу, љубави, поверењу, страдању, патњи, веровању... За Злату је кућа увек била место где су међусобни односи међу члановима породице уређени по узору на божје дело, место коме се, у сновима, стално враћа тражећи љубав, ред, поштовање и утеху у времену неспокоја и борбе... Иза многих Златиних слика постоји прича из стварног живота... Али праву уверљивост постиже линијом — узнемиреном, живом, спиралном, вијугавом, што утиче на форму и динамич-

ност, и бојом, која је понекад згуснута, тешка, разарајућа или меланхолична, понекад смирена и светла. Смелим контрастима боја појачава драматичност и истиче важност мотива”.

Додали бисмо да се основна преокупација ликовног исказа Злате Вукашиновић-Јовановић очитује у неколиким елементима. Најчешће су то црква, као симбол духовности, и гробља са запаљеним свећама и цвећем — знацима пролазности, али и нашег људског сећања на оне који су нас заувек напустили. У окружењу природе човек је препуштен свом битисању — између духовности и материјалног света, вечности и пролазности; међу биљем и животињама, добронамерним и пријатељским. Његова прича и судбина утемељени су и одвијају се на складној и хармоничној позорници природе која је вечни оквир свега што нам се догађа. Ту једноставну причу људског живота Злата Вукашиновић-Јовановић, на свој сликарски начин, казује са пуно љубави.

Гордана Вучинић

ЈУБИЛЕЈ У БРЕКОВУ

28. августа 1995, обележена двадесетпетогодишњица књижевног клуба „Прво зрно сунцокрета“

У Брекову, селу изнад Ариља и реке Моравице, пре четврт века, давне 1970. године, неколико младих песника и заљубљеника у лепу писану реч, ученици основне школе и њихови наставници из села и околине, решили су да се удруже у књижевни клуб. Повод им је био оснивање Дружине песника са села „Сунцокрет“ 1968. године у Горњем Милановцу. Тако је овај Клуб, као први те врсте у Србији, понео име „Прво зрно сунцокрета“, које са поносом носи и данас. Како је временом стицао популарност, Клуб се и омасовљавао, тако да данас броји 57 чланова и окупља песнике, не само из села Брекова, већ и из многих других села из околине Ариља. Многи његови чланови данас живе и раде у Београду и широм Србије, а неки су и у иностранству, али су сви остали верни чланови овога Клуба.

Клуб је за двадесет пет година приредио 167 књижевних програма у 26 села и градова Србије пред око 30.000 љубитеља песничке речи. Поред ових песничких посела објављено је и пет заједничких зборника радова чланова Клуба под јединственим насловом *Руковети завичаја*. Уз то, штампано је и преко четрдесет самосталних књига и збирки песама чланова Клуба. Све ово учинило је да Клуб постане познат и признат широм земље.

Свој јубилеј Клуб је обележио на скроман али свечан и достојанствен начин.

Зоран Ковачевић

ПРОМЕНЕ У УРЕДНИШТВУ „РАСКОВНИКА”

Од овог броја „Расковника” и формално нису чланови његовог Уредништва академик Миодраг Павловић и професор књижевности Драган Кочишевић. Захвални смо им на спремности да помогну уређивање часописа као и на предлозима за његов квалитет. У том погледу наша сарадња с њима и даље ће трајати.

У прилици смо да саопшtimo да ће у уређивању нашег часописа учествовати др Александар Лома (1955, Ваљево), професор на Одељењу за класичне науке Филозофског факултета у Београду и сарадник на пројекту Етимолошког речника српскохрватског језика при Институту за српски језик САНУ. Он је у истраживању словенске и индоевропске прошлости постигао запажене резултате. Поред осталог писао је о: супстрату у топонимији Србије (докторска дисертација); топономастици и археологији; Словенима и Албанцима до 12. века у светлу топономастике; првом миленијуму словенства на северозападном Балкану у светлу лингвистике; дописменом раздобљу српског језика; неким славистичким погледима на етногенезу Срба; подунавској прапостојбини Словена; паралели између грчке и словенске теонимије; именима словенских божанстава у српској антропонимији; пореклу српског јуначког епа у светлу индоевропске компаративистике; фолклорном лику Светог Саве код Срба и Сафе код кавкаских Осета итд. Подробнији

подаци о његовим радовима могу се видети у књизи: *Библиографија наставника и сарадника Филозофског факултета у Београду*, Београд 1995, стр. 498—501.

Надамо се да ће наши вредни сарадници, стручно Уредништво, материјална помоћ Министарства културе Републике Србије и предусретљивост издавача омогућити да наш часопис уђе у наредни век и дође до свог *стотог* броја.

САДРЖАЈ

3 НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ

- 3 Необјављена пјесма Сава Матова Мартиновића (Душан Мартиновић)
- 9 Љубавне песме из необјављених рукописа Миодрага А. Васиљевића (Зорислава М. Васиљевић)
- 13 Две песме (Милош Марковић)
- 14 Друскалице (Иван Комарица)
- 15 Здравница (Зоран Ковачевић)
- 16 Народне изреке и пословице из Потарја и пјеваљског краја (Зоран Раонић)
- 20 Пословице и изреке из села Козарац у Барањи (Милан Дворнић)
- 22 Народне загонетке (Радул Марковић)
- 24 Поребења у народним говорима Метохије (Милорад Радуновић)
- 27 Народне приче и предања из Барање (Милан Дворнић)
- 32 Скривено благо у народном предању из околине Краљева (Милан Петричковић)
- 37 Предања из Босне (Душан Ристић)

39 НАШ НАРОДНИ ЖИВОТ

- 39 Воденице на Пеку (Жарко Живановић)
- 47 Редовничке воденице у моравичком крају (Љубомир Марковић)
- 56 Народна ношња српске Посавине (Душан Ристић)
- 57 Ледени петак (Душан Ристић)
- 59 Народна веровања о биљкама и животињама у Штубику код Неготина (Златимир Пантић)
- 67 Басме од уједа змије (Љубинко Раденковић)

70 СВЕДОЧЕЊА

- 70 Како су деда Стојка јахале кораканце (Златимир Пантић)

- 77 Казивања о демонима — из околине Тополе (Татјана Стојановић)
- 89 Мудровање Исе Вукмировића (Дмитар Ђушић)
- 92 Три жишке (Милорад Радуновић)
- 95 **РАСПРАВЕ**
- 95 Живомир Младеновић: Зборник народних песама Тодора Икова
- 117 Даница Бокић: „Света” места у пожаревачком Поморављу и Стигу
- 135 **ОДЗИВИ**
- 135 Надахнуће Вуковим и Његошевим књижевним дјелом (Миливој Родић)
- 139 Правни обичаји Албанаца (Љубинко Раденковић)
- 141 Српске народне загонетке (Соња Петровић)
- 144 „Даница” — српски народни илустровани календар за годину 1996. (Гордана Љубановић)
- 146 Изложба слика Злате Вукашиновић-Јовановић (Гордана Вучинић)
- 148 Јубилеј у Брекову (Зоран Ковачевић)

Штампање ове свеске Часописа помогли су Министарство културе Републике Србије и Вукова задужбина.

Уредници „РАСКОВНИКА”
Добрица Ерић (1968—1975)
Драгиша Витошевић
(1975, 1980—1982)
Љубинко Раденковић
(1982—)

На насловној страни
„Петак” Ивана Рабузина

Корице и опрема
Радоје М. Кавецкић

Часопис за културу и књижевност „Расковник” превасходно објављује, подстиче и вреднује све облике народне културе и изворног стваралаштва, не само у сеоској већ и градској средини, у Србији, као и на целом српском језичком подручју, а појединим прилозима и ван тих оквира. „Расковник” настоји да одслика појаве у народном животу, како савремене тако и прошле. Странице часописа су отворене за прилоге из народног живота и културе, за стваралаштво песника села и самоуких сликара, за истраживаче у подручју књижевности, језика, фолклора, митологије, етнологије, историје. . .

